MAGYARÖRMÉNY
TUDÁSTÁR

Jelen dokumentumot a **Magyarörmény Tudástár** ingyenes digitális könyvtárból töltöttek le. A pontos felhasználási jogokat kérjük nézze meg a honlapon!

www.MagyarormenyTudastar.hu

TUTSEK ANNA

AZ ÉN UTAM

SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET R.-T. KIADÁSA

Tutsek Anna

Az én utam

Tutsek Anna

Az én utam

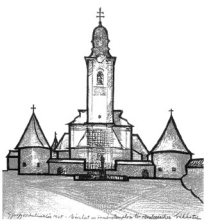

Budapest, 2016

Erdélyi Örmény Múzeum
23.

ISSN 1419 1350
ISBN 978-615-80583-0-8

Singer és Wolfner Irodalmi Intézet R.T. Kiadó
(Budapest, 1936) nyomán

Alexa Károly: Tutsek Anna emlékirata,
Tutsek Anna életrajza

Szerkesztette: dr. Issekutz Sarolta

Kiadja:
Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
(1015 Budapest, Donáti u. 7/A)
www.magyarormeny.hu

Kiadásért felel: dr. Issekutz Sarolta elnök

A könyv megjelenését támogatta:
Budapest Főváros II. kerületi Örmény Önkormányzat
Ferencvárosi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat

Tördelés: Harsáczki György
Nyomda és kötés: Pannónia Nyomda Kft.
(1139 Budapest, Frangepán u. 16.)

Tutsek Anna emlékirata

Lehet, hogy egy mai kamaszlány már gúnyolódásra sem méltatná „Cilike viszontagságait", kezébe se venné „Évike feljegyzéseit", megborzongana már csak az efféle címek hallatán is, hogy „Mikor a rózsák nyílnak", „Nagymama naplója", „A negyedik parancsolat", és a mai globalizált szakácskultúra Michelin csillagai pislogni is elfelejtenének a „Katóka szakácskönyve" borítója láttán. Mindez lehetséges, amiként az is tény, hogy a legújabb irodalmi lexikon nyolc sorban véli elintézhetőnek *Tutsek Anna* teljes írói életművét. És csak a címét írja le annak a lapnak, az általa alapított és szerkesztett *Magyar Lányok*nak, amely 1894 és 1944 között minden héten megjelent, ha béke volt, ha kommün, ha világháború, abból is ha első, ha második, és látott el minőségi irodalommal, meg mindennapi – ma úgy mondanánk – „életvezetési" tanácsokkal korosztályokat, keresztény-konzervatív erkölcsi alapon, de soha nem ízléstelen vagy giccses modorban. Ám – hadd tegyük hozzá – vajon kik vásárolnak és olvasnak manapság Cilike-könyveket, ha ennyire eltérnek kalandtalan kalandjai a mai lányokétól, ha ennyire idejétmúlt naiv csacsogása, jó szándékú ügyetlenkedése, felnőtt-tisztelete, szűzies szemérme stb., stb. – ugyanis a Tutsek-leányregények újranyomása rendszeresnek mondható a szerző halála után háromnegyed évszázaddal is…

Az írónő élete alkonyán látta elérkezettnek az időt arra, hogy – mint oly sokan mások – végiggondolja élete

történetét. Olyan végtelenül tiszta és egyszerű, tényeiben hallatlanul pontos, ugyanakkor oly sokfelé ágazó, oly sok történelmi, lélektani, szociológiai kérdésre nyitott, láttató erejű szöveget adott ki a kezéből, hogy munkájának műfaji ismérveit szinte lehetetlen meghatározni. Egy tény mindenesetre biztos, ha ez nem is volt feltett szándék: élete eseményeit úgy fogalmazza meg, hogy az azokból összeálló „élettörténet" a (kései) olvasónak „sorstörténetként" jelenik meg. Miféle emlékirat is ez, *Tutsek Anna Az én utam* című karcsú kötete?

Számtalan múltba tekintő személyes irodalmi alkotás kínálkozik összehasonlításul – mind más és más okkal vagy célzattal született, más és más történelmi idők és térségek lenyomataival. Van, amelyiknek szerzője az átélt korok „névtelen tanúja" óhajt csupán lenni, a másik önigazolásnak szánja munkáját, a harmadik különleges események mögöttesére akar rámutatni, titkos dokumentumok napvilágra hozásával, a negyedik megelégszik régi napi feljegyzéseinek közlésével és így tovább. Tutsek Anna Kolozsvár szülötte, gyermek- és ifjúkora éveit itt tölti, memoárjának mintegy kétharmada – ez is jellemző az emlékezés értékőrző mechanizmusára – a világra nyitódás, a „megismerés" éveinek terepét és körülményeit idézi meg; a második részre jutó harmad színtere Pest, az irodalmi élet egyik szegmense, egy csöndes, de nagyon karakteres, azaz kivételes női karrier. Azért kivételes, mert aki ezt a szerepet eljátssza, az a konzervatív világ részese, nem lép ki annak morális elvárás-

rendjéből, azaz nincs köze a modernitás liberális-libertinus normakínálataihoz (és lényegében: normakényszereihez), a női emancipáció, a polgári női „önmegvalósítás" viselkedési formáihoz. Ég és föld választja el – mondjuk – Kaffka Margittól, Boncza Bertukától vagy Lesznai Annától. Mégis sikerül „elfogadtatnia magát". Ha nagy szó, ha nem: Tutsek Annát bízvást odasorolhatjuk azok közé, akik a „semmiből" indulva, minden segítség nélkül önerőből érték el, amit elértek. Életútját letagadhatatlan hősiesség hatja át, ha néma is, ha a fentebbi irodalom utóbb erről mit sem akar tudni.

Megkerülhetetlen az előzetes kérdés, jelesül az, hogy mit is tudunk „a mindennapi élet szintjén" Erdély fővárosáról a kiegyezés és Trianon közötti évekből, azután tehát, hogy a századok óta vágyott „unió" megvalósult a kisebbik és a nagyobbik „haza" között, ami értelemszerűen azzal (is) járt, hogy Erdély százados (látszat) önállósága is meg kellett szűnjön, be kellett tagolódnia a magyar királyság közigazgatási szerkezetébe. Mit is tudunk azokról a korábbi századokéhoz képest felfoghatatlanul békés és prosperáló évtizedekről, amikor egyszerre van jelen az itteni tudatban az összmagyarsághoz tartozás biztonsága és a „Királyhágón túliság" csöndes gőgje, amikor azonban mind jobban érzékelni kell a régi világ lassú eltűnését és mindazt a nyomorúságot is, ami a polgárosodás velejárója. (Arról a társadalom „fentebbi régióit" átható mérhetetlen felelőtlenségről most ne is beszéljünk, amit majd a világháború fog leleplezni:

észrevenni sem látszottak a magyar Erdély végromlását jelentő román fenyegetést – mintha *Az elnémult harangok*at meg sem írta volna *Rákosi Viktor*… Aztán majd megíródik – utólag persze – *Tamási Áron* tollával a *Címeresek*, és *Bánffy* nagy trilógiája. Mint nekrológ, mint a végítéletről szóló helyszíni beszámoló. És igen – magának az apokalipszisnek a sötét bibliai könyve: *Az elsodort falu*.)

Itt és most a századforduló felé közeledve, elég ha csak, a jó ideig Kolozsváron munkálkodó, *Petelei István* kivételesen érzékeny írói világára emlékezünk és emlékeztetünk: a nagyvárosi szegénység nyomorultjainak alakgalériájára és főleg a nagy történelmi mozgásokból kizáródó kisvárosok csökött mozdulatlanságának groteszk tragédiáira.

Petelei István neve persze akár „hívószó" is lehet, ha az erdélyi irodalom „jellegén" akarunk eltűnődni. Egy zárt tér belvilága a tárgya és hangulati meghatározója ennek a regionális irodalmiságnak, ennek tényei a történelemben, a családtörténetben, a táj és lélek kapcsolatában, az egyéni és közösségi lélektan visszatérő sajátosságaiban, múlt és jelen intenzív kapcsolatában, magában tehát a „jellegben", a „hangoltságban". Soha nem feledve, azt sem, amit *Hamvas Béla* úgy fogalmaz meg, hogy Erdélyen ott van a kezdetektől „Bizánc árnyéka" is. Az emlékirat maga is köztudottan „erdélyi műfaj". A múlt itt, ebben a sokféle zártságban (egy udvarház, egy család, egy utca vagy egy falu belakható, és minden mást kizáró tere stb.) olykor hangsúlyosabban jelenvaló életkeret, intenzívebb életajánlatok tárháza, mint maga a jelen.

A felsorolásnak soha nem érnénk a végére, mégis jó érzés visszarévedni ezekre a régi erdélyi literátorokra, a *Hermányi Dienes*ekre, *Apor Péter*ekre, *Orbán Balázs*okra, a *Bethlen*ekre, *Miklós*ra és *Katára*, a *Jósika Miklós*okra, *Kővári László*kra, *Kemény Zsigmond* bekormozódott lelkű alakjaira és tájaira, *Gyulai Pál* régi udvarházára, *Benedek Elek* székelyföldi mesemondására…És maga Kolozsvár is hány meg hány újabb írónál a megálmodott múlt magyar városa: *Laczkó Géza*tól, *Kuncz Aladár*tól és *Cs. Szabó László*tól *Bálint Tibor*ig és *Kolozsvári Papp László*ig. Ők mindig ott vannak az erdélyi szövegek mögött, íródjanak bárhol és bármikor.

Azonban most, Tutsek Anna emlékiratának újraolvasásakor, szinte kínálkozik – ha az írói nagyságrend és elhivatottság-tudat különbözősége miatt talán nem is egészen „szakszerű" – , hogy egy másik közelkorú kolozsvári eredetű és ihletettségű memoárral, *Szabó Dezső Életeim*mel tegyük egymás mellé. Csaknem ugyanabban az időben – a II. világháború előtt s részben alatt – és ugyanott, Budapesten, tehát a szülővárostól végleg elszakadva születtek meg. A város valós történelmi jelene mindkét szövegben a befejezett múlt, az íródó szövegben viszont a végeérhetetlennek szuggerált folyamatos jelen. A gyerekkor színhelye ugyanaz mindkettejüknél, az ábrázolt időszak is szinte egybeesik (Szabó Dezső másfél évtizeddel fiatalabb az írónőnél, de ez mit se tesz ebben a lelassult mozgású világban), és mindkettőt áthatják a polgári, nemzeti és keresztény értékek, ideálok, alkalmanként: lózungok; jóllehet Szabó

Dezső családjának története valamivel előrébb jár a deklasszálódás útján, mint Tutsek Annáé, és a vallási türelem földjén legfeljebb a beszédmód stiláris árnyalatait befolyásolja az, hogy az egyikük református, a másikuk katolikus. Az én utam művészi rajzának nőies finomsága, a vallomásos jelleg szemérmes visszafogottsága, a külső elemek iránti szinte leltározó érdeklődés stb., stb. akkor mutatkozik meg a maga irodalmi valóságában, ha ott látjuk mellette az Életeim robosztus magabiztosságát, önimádó és önmutogató önfeledtségét, harsogó nemzet- és létkritikáját. Ugyanazokat az utcákat járja valamikor az 1880-as, -90-es években egy, a maga szűkösnek mondható világában minden jóra és szépre nyitott, a léte szabályozottságát tudomásul vevő leány és egy mindenben különbözni akaró, minden keretet lerombolni kész kamaszfiú. Az idősödő írónő visszatekint, ha nem is a nosztalgia elégikus hangoltságával, Szabó Dezső viszont – a mindent: időt és teret bekebelező személyessége jegyében – így rögzíti írói pozícióját: „jelen-énemet élem meg ebben a műben".De a Város ugyanaz öregedő szívükben. Szabó Dezső beszámol valamely dacos kurucos diákcsínyjükről, egy hivatalos ünnepség utcai megzavarásáról, s aztán ide lyukad ki: „Semmi se jellemzőbb ennek a csodálatos városnak nagy, emberi engedékenységére…, mint az, hogy végig az út mentére kitódult sétáló tömegek és a mindenütt zsúfolt ablakok kormánypárti mamelukjai éppoly visszasugárzó arccal gyönyörködtek a magyar életösztön e primitív ízlésű, nyers, de a múlt sok szenvedésétől

édes ölelkezésű nótáiban, mint a legmarconább ellenzékiek." Biztosak lehetünk a kislány Anna hazafias elkötelezettségében, de abban is, hogy ő soha nem énekelte volna iskolatársaival a nyílt utcán, hogy „Mégis huncut a német, / Hogy a fene enné meg", inkább a német szavakat gyakorolta, hogy bécsi rokonai ne érezzék idegennek magukat Kolozsvárt, meg különben is magántanuló volt…

Szabó Dezső csupa himnikusság, mámor, vad költészet. De néha azért őt is elfogja az elandalodás lírája: „Kolozsvár, Kolozsvár, Kolozsvár… Csodálatos zenéjű név, messziről jövő bölcsődal az ébredő gyermeknek, hogy felnyíló szemeiben jóság, szépség és mese legyen a világ… Boldog menedéke az elkergetett meséknek… Úgy hull lelkemre ez a név, mint a sült kenyér meleg szaga a télben didergő vándorra…" És így tovább, ezzel a zuhatagos hömpölygésével a szónak, az emlékezésnek és az álomnak.

Mindazonáltal, ettől a gigantikus „elsodort" írótól soha nem tudjuk meg mindazt, amire Tutsek emlékezteti önmagát és olvasóit. Ő az ódon kisvárosi dagerrotípiák modorában ábrázolja a tereket, érzékelteti a múló időt, nem értelmez, nem „summáz", nem „von le tanulságot", nem tagadja meg hajdani érzéseit sem, ám mitől sem idegenkedik jobban, mint önmaga „elemzésétől". „Éltem és dolgoztam" – így fejezi be könyvét. Viszont csak a nőkre jellemző éleslátással észleli a részleteket. Ott a Főtér a maga csodálatos Szent Mihály katedrálisával, a korzó, a kert, itt egy lakásbelső, egy hintó bélése, egy családi kirándulás Torockóra (tizen-

négy szekérrel, és még két szekérnyi muzsikáló cigánnyal), milyen egy tehetős család kamrája, milyen egy névnap, mit is értsünk azon, hogy „patríciusi gőg”… Férfiíró soha nem venné észre, hogy micsoda változást jelent két leánytestvér életében az, hogy az egyik reggel az édesanya a nagyobbiknak már koszorúba tűzi a haját, a kisebbiknek marad a két „keményre font” varkocs. Hogyan tagolódik a város társadalma, erről is képet kapunk, ki kivel nem „jár össze”, milyen ostobaságok miatt vívnak a férfiak halálos párbajt, miféle munkát vállalhat egy elszegényedett család leánygyermeke és mit nem, hogy az arisztokrácia csak télen lakja a városi palotáit. És miért van az, hogy a városba bárhova egyedül is kimehet a lány, de a korzón csak kísérővel jelenhetik meg. A sétatéren, amely vasárnap kizárólag a „népé”, ám szóba nem állnának a kalotaszegi cselédek a hóstátiakkal, a torockóiak a székelyföldiekkel. És hogy miféle csodavilág volt Tusnádon, és milyen természetességgel lakta be a család az országot – Losonctól Tordáig és Brassótól Ungvárig, elkeveredve még Bécsbe is. És ha ő sem tud ellenállni lelke ellágyulásának? „Ha ma visszatekintek azokra az időkre, azokra az emberekre, akik akkor éltek – csodálkozva kérdezem magamtól, mi volt akkor a levegőben, hogy az emberek türelmesebbek, jobbak voltak egymáshoz, tudták önzetlenül, érdek nélkül szeretni egymást, nem irigykedtek, áskálódtak egymás ellen. Vagy csak én láttam úgy?”

A maga szűkszavúságában és pátosztalanságában is megrendítő a nagycsalád elszegényedése és széthullása. És

mindaz, ami ezzel jár: a hirtelen halálok, a családi viszályok, gonoszkodások, a tehetősebbek olykori kíméletlensége a lemaradtakkal szemben. Nem mondja ki az írónő, de mi késeiek látjuk ebben az egyedi esetben a történelmi végzetet, amivel a modern világ kényszerei lerombolják a hagyományos kisvárosi-falusi élet patriarkális kereteit és a közösségek belső viszonyait. Tutsek Annát is tragédiák sora veti ki a régi életmódból és kényszeríti az „önmegvalósításra". Panasz nélkül, mosolygó keménységgel és munkabírással lép mindig tovább. És arra is rákényszerül, hogy – öntudatlanul vállalt korkövetelményként – elhagyja városát, és bejárja azt az utat, ami oly ismerős, ha a századvégen a fővárosba felkerült irodalmárokra gondolunk: mögöttük a megye és a megyeszékhely avittas familiaritása – előttük a Ferencváros és Józsefváros nyomorúságos albérletei. Csak sajnálhatjuk, hogy szemérmes visszafogottsága megakadályozta az írónőt, hogy irodalmi sikereiről, elfogadtatásáról, egyszóval karrierjéről bővebben meséljen. Pedig ez azért is érdekes volna, mert hozzájárulna ahhoz, hogy a konzervatív irodalom élet belvilágáról többet megtudjunk. Az irodalomnak arról a régiójáról, amit elsősorban az *Új Idők* című folyóirat reprezentál, meg a „Singer és Wolfner" kiadó (Andrássy út 10.) – *Mikszáth*tal, *Herczeg Ferenc*cel, *Tormay Cecil*lel, *Czóbel Minká*val, *Bársony István*nal, *Tóth Béla*val, *Móra Ferenc*cel, *Rákosi Viktor*ral, meg a többiekkel, s amit a *Nyugat* szinte mániákus önreprezentációja, valamint a pártállami évtizedek oly sikeresen tűntettek el a hagyományból. Ha talán csak időlegesen is.

Az első világháború négy sornyi ebben az emlékiratban. De az az anekdotagyűjteménybe illő csalafintaság, amivel a kommün főhadiszállásán a bornírt vörös cenzornál eléri lapja fönnmaradását, az felejthetetlen. (Hogyan is nézhettek a főhadiszállásnak berendezett Hungária Hotelben a lépcsőkön ledübörgő *Szamuely*k és *Korvin*ok meg „íróbarátaik", *Sinkó*, *Lukács*, *Lengyel* a csöndesen fal mellett óvakodó finom kis úrinőre…) Vagy az a kép, ahogy Mikszáth ebéd utáni ejtőzéséhez odahúzza a kályha elé a karosszékét, és a pipa mellől, a parázs fényén merengve elmeséli a Szent Péter esernyőjét… Vagy az, hogy a „francia kisasszony", miféle piros bársony mantillában és nagy florentin kalapban jelenik, hogy miféle illatokba burkolózva kéri reggelijét, igényével mindenkit megdöbbentve: kávé és kifli helyett teát meg sonkát óhajt; de a régi rend világában egyetlen nap után „kitelik az esztendeje" – könyvet olvas és cigarettázik, amíg a leányok a C dúr skálával kínlódnak… Vagy az a gyűlölet, amivel az anyós átadja új menyének a ház kulcsait. Vagy az, hogy… Vagy az, amikor…

A történelemben a háborúk, a forradalmak, a „nagy emberek" tettei – epizódok, ha alakítani is látszanak a históriát. Ám ki merné venni magának a bátorságot, hogy az időtlen mindennapok névtelenjeinek életétől és tetteitől megtagadja a figyelmet, a jóváhagyást, az elismerést és a részvétet?

Alexa Károly

Erdély megszentelt földjében

örök álmodat alvó Édesanyám,

a Te emlékednek ajánlom ezt az írást.

Angelo felv.

TUTSEK ANNA

AZ ÉN UTAM

BUDAPEST
SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET R.-T.
KIADÁSA

Minden jogot fenntartunk.
Copyright by Singer és Wolfner Irodalmi Intézet,
Budapest, 1936.

FŐVÁROSI NYOMDA RT.

TÚL A KIRÁLYHÁGÓN

Tavaszi szél fodrozza a Duna hullámait. Látom szobám ablakából. Csodaszép panoráma. Szemben a Margitszigetet zöld, dús lombozatával úgy pompázik a fodros vizén, mint egy smaragd ékszer a fénylő ezüstös selymen. A túlsó parton, ott távolabb, az Országház emelkedik. Kőcsipkés, csúcsíves tornyai visszatükröződnek a vízben. Mintha onnan lentről, a mélyből, a vizikirály palotájának tükörképe látszana.

És amint nézem, nézem, egyszerre csak csodálatosképpen keskenyebb és keskenyebb lesz a víz medre... a part közelebb jön, a Margitsziget eltünik és – milyen különös – ott, ahol még az előbb az Országházat láttam, most egyszerre mintha hegyek emelkednének a távolban. Mind magasabbra és magasabbra. A Duna vize szőke és selymes lesz, s halk, szelid csobogással fut a part mentén.

Oh ismerem, jól ismerem ezt a szelid kis szőke folyót.

Hátán nem hord büszke hajókat, de nem is haragszik meg soha. Ez a Szamos, a szőke, szelid Szamos... És a hegyek, amelyeket ott látok, sötét fenyőerdőkkel koszorúzva

és elmult viharok emlékeit őrizve... A Királyhágó sziklás csúcsai... A gyalui Havasok. A Csillaghegy, Brétfő, a Szentgyörgy-hegy... a Felek... a Házsongárd és a Fellegvár. a Fellegvár, mely örök idők óta és idők végezetéig őrt áll egy alvó város felett.

Hol vannak... oh, hol vannak ezek a hegyek, sziklás csúcsok, szelid hajlatú szőlődombok, őrt álló Fellegvár.

És a mult ködéből lassan kiemelkednek ódon, viharvert falak, régi házak, történelmi emlékű épületek. A nagy, tágas Piactér közepén látom a gyönyörű, gótstilű, száz meg száz éves Öreg templomot, a patinás falu Szent-Mihály templomot, amelynek harangja úgy kong, olyan mélységes csengő hangon, ahogy csak az a harang tud kongani, amelyet gyermekkorunkban hallgattunk.

És a templom előtt egy csodaszép szobor.

Fekete paripáján a hatalmas, erős, igazságos király, aki még így bronzba, kőbe, márványba vésve is oly erős és hatalmas, hogy mint élő tiltakozás áll ott a templomtéren és várja az idők harsonáját, hogy akkor meginduljon fekete paripáján diadalmas hadai élén...

Hol van ez a város... hol van ez a templom... hol van ez a szobor.

Behunyt szemmel vándorolok tovább az utcákon. Most a templomtértől jobbra térek és végig megyek egy szép, széles utcán.

Megismerem, oh, hogyne ismerném meg. Ez a Monostor-utca. Akkor úgy hívták: Bel-Monostor utca.

És betérek egy kapun és végigmegyek egy hosszú, lejtős udvaron.

Az udvar végén vadszőlővel befuttatott kis ház áll. Előtte piciny virágos kert, elkerítve a nagy udvartól. A kertben rózsák nyilnak, piros, sárga, fehér tearózsák. Érzem az illatukat. Egy nagy, öreg, hajlott törzsű akácfa lombja borul a kis ház fölé. Az akácvirág is nyilik. Annak is érzem az illatát.

És a kis ház ablakában egy fehér arcot látok, szelid, szomorú arcot, s két nagy, mélyen ülő, fényes csillagszem néz, néz és figyeli minden lépésemet, amíg végig megyek a hosszú udvaron.

Az Édesanyám szelid, fehér arca... az Édesanyám szerető két szeme.

Oh, hol van az a kis ház... hol vannak a rózsák... hol van Édesanyám csillagszeme...

És vándorolok tovább, fáradhatatlanul tovább, azt hiszem előre, pedig visszafelé megyek.

Most végigmegyek a Kül-Monostor utcán, amely a Bel-Monostor utca egyenes folytatása és mégis egészen más. A Bel-Monostor utca igen előkelő, úri utca, ki van kövezve szép, lapos, szürke gránitkockákkal, jobbról, balról csupa emeletes ház. Itt van az öreg, ódon Redout-épület, ahol a bálokat, jótékonycélú bazárokat tartják; itt van délelőtt tizenkét órakor a korzó, ahol a kolozsvári szép leányok bemutatják az új ruhájukat és az új gavallérjukat.

A Kül-Monostor utca az már majdnem külváros. Nincs kövezve, poros, csak a jó Isten öntözi. Kicsiny, süp-

pedő házikók, földszintes családi házak váltakoznak egymás mellett, de mindegyiknek nagy kertje, udvara van. Csak a Zeyk-palota emelkedik ki büszke zárkózottsággal a kis házak közül, a Zeyk család kívül puritán egyszerűségű ősi fészke, mely nyáron át zárva áll. Az erdélyi arisztokrácia csak télen lakik Kolozsvárott.

Megyek tovább. Itt-ott ismerős arcok néznek ki reám az ablakokból, és rég kihült kezek integetnek felém.

Itt a szép, büszke Gálfiné lakik; az a sarokház a három öreg Filker-testvéré. Két agglegény és egy öreg leány, valahogy olyan mesebeli alakoknak képzeltem el őket mindig. Egyik ablakból a kis szőke Elekes Irma mosolyog felém. Emlékszem, akkor hallottam először a „halál"-szót, mikor mondták, hogy a szegény gyermek meghalt... Én még sokáig néztem mindig az ablakokra, mikor arrafelé jártunk, hogy nem látom-e még ott?

Ez a szép, magas földszintes ház a dr. Brandt egyetemi tanáré, a nagyszerű sebészprofesszoré, aki híres volt a nyers modoráról, nagy tudományáról és a jó szívéről.

A tulsó oldalon, abban a kis szürke házban laknak R. Ilonáék. A szép, szőke Ilonka, aki miatt én – életemben először – majdnem verést kaptam a bátyámtól. Ugyanis az én Sándor bátyámnak, aki akkor második gimnazista volt, R. Ilonka volt az ideálja. Sétált az ablakuk alatt és verseket írt hozzá, amit én kiszimatoltam. Mélyen meg voltam hatva s hogy kedveskedjem a bátyámnak, emlékezet után lerajzoltam Ilonkát, szépen ki is festettem, alája

írtam az elcsent versből néhány sort, s két rajzszeggel a bátyám ágya fölé akasztottam a gyönyörű képet. Én legalább meg voltam róla győződve, hogy gyönyörű. Azt hittem, Sándor bátyám végtelenül fog örülni annak a kedves meglepetésnek, amit én annyi igyekezettel és szeretettel készítettem neki.

A hatás azonban éppen ellenkező volt.

Mikor Sándor meglátta a képet, amelynek valószínűleg kancsal szeme, krumpli orra és talán négy füle lehetett, azt hitte csufolódni akarok vele, annál is inkább, mert a két sor versben, amit alája körmöltem, négy helyesírási hibát talált. Azt hitte, az ő legszentebb érzelmeit akarom kigunyolni. Haragtól lángolva toppant elém, aki az ajtó mögé bujva nagy örömmel várakoztam a hatásra.

– Te liba! – rivallt rám zord hangon – hogy merészelted ezt tenni?

Nekem torkomon akadt a szó. Csak néztem reá ijedten, elképedve. Hogy magyarázzam meg, hogy hiszen én örömöt akartam szerezni neki?...

Sándor apró darabokra tépte össze a képet s elémbe dobta.

– Majd én megtanítlak csufolódni velem! – kiáltotta dühösen, s láttam a keze mozdulatából, hogy most mindjárt megver.

De már azt nem vártam meg. Hősiesen elszaladtam, minden további magyarázat nélkül, elbujtam kedvelt helyemre, a nagy karosszék egyik sarkába, ahova úgy be tud-

tam fúrni, fészkelni magamat, hogy alig látszottam ki – s ott keservesen sírni kezdtem.

Olyan meggyőződéssel, olyan kitartással, olyan jobb ügyhöz méltó buzgalommal tudtam sírni, hogy az minden elismerést megérdemelt volna. Tudtam hangosan, szívettépően zokogni és tudtam csendesen befelé szipogni, mély sajnálkozással eltelve önmagam iránt keservesen sirdogálni és hüppögni. És ha néha közben el is felejtettem, hogy tulajdonképpen miért sirok, olyan szerencsétlennek tudtam magamat érezni, hogy minden megerőltetés nélkül birtam tovább sírni.

Sírtam tehát most is, mélyen megbántva és félreismerve. És elhatároztam, hogy még ma, talán most rögtön meg fogok mindent magyarázni Sándornak. Oly gyönyörű volt az a kép, annyi buzgalommal dolgoztam rajta és ő összetépte. Olyan gondosan írtam le a verset és ő megharagudott érte!

De én megmagyarázom neki, szépen elmondom, hogy mit akartam és ő akkor megbánja, hogy rossz volt hozzám, bocsánatot kér tőlem és én szívesen megbocsájtok és ha szépen megkér, hát újra lerajzolom a képet és berámázzuk szép arany rámába. Igen, igen még ma, vagy talán holnap megmagyarázom neki...

Szükségtelen mondanom, hogy nem magyaráztam meg neki, sem ma, sem holnap, amint hogy sohasem tudtam megmagyarázni semmit, később se, soha, ha félreértettek.

Csak sírni, azt igen, azt tudtam!

...De hadd vándoroljak tovább – visszafelé. A Kül-Monostor utca végén, közel a Monostori Kálváriához jobbra, nyilik a Nép-utca. Rövid, széles kis utca, nyáron poros, ősszel sáros. Az ember egyszerre mintha falun érezné magát. A sarkon egy kis kápolna áll, mellette a Szegények Háza. Jobbfelől egyetlen egy ház sincsen, csak kertek. Az út mentén fűvel benőtt árok. Ha esik az eső, vigan folydogál benne egy kis patak. Milyen mennyei gyönyörűség átugrani ezt a patakot...

Az utca végét a Szamos egy keskeny ága szeli át, melyen széles fahíd vezet keresztül a Sétatérre. A híres, gyönyörű kolozsvári Sétatérre, amelynél szebb talán az egész világon sincs.

Az utca baloldalán, közvetlenül a Szamos partján áll egy magas, földszintes ház. Sima, egyszerű, minden hivalkodó diszítés nélkül. Tizennégy nagy fényes ablakszemével előkelő nyugalommal néz az előtte álló, dús lombozatú öreg gesztenyefákra.

Milyen furcsák is ezek a gesztenyefák. Olyan nagyok már, hogy az ablakokon benéznek, beárnyékolják teljesen a szobákat s nem engedik behatolni a napsugarat. De a sötét szobák barátságtalanok, a napot nem szabad kiszorítani. Egy gondos kéz tehát az öreg gesztenyefák fél koronáját,

az ablakokon betekintgető dús lombozatát levágatta. Szegény öreg gesztenyefák most olyan furcsán, olyan csonkán bámulnak maguk elé, mintha ketté volnának fűrészelve.

– Mégis jobb lett volna teljesen kivágatni! – dörmögi egy mély hang, és barna felleghajtó köpenyegébe burkolva, a kapuajtóban állva, Sándor bácsi bosszusan szemléli a megcsonkított fákat.

– Aber geh' lass Sie leben! – felel rá egy kedves, zengzetes hang s ott áll mellette a drága jó Mari néni magas, erőteljes, igazi magyar nagyasszony alakja és kémlelve néz végig a kis utcán, – Nun, wo bleiben denn die Kinder?

Die Kinder! Ezek mi vagyunk, öt gyermek, öt orgonasíp, sorban következve egymásután. És a magyar nagyasszony németül beszél, az egész család németül beszél, csupán azért, hogy a gyermekek megtanuljanak németül. Mert persze otthon nem lehet. Édesapa, a kuruc magyar, világért nem szólna egyetlen német szót sem, s a szelid, csendes édesanya, öt gyermek ezer gondja, baja között bizony nem ér rá szigorúan betartani a német társalgást.

De hát a nagybátyánk, Sándor bácsi, mindnyájunk keresztapja s a nagynénik, Mari néni, Emmi néni és a jó öreg dirmegő-dörmögő Ferdinánd bácsi annál szigorúbban ragaszkodtak ahhoz, hogy: a gyermekeknek németül kell tanulni! És mindig németül beszéltek velünk.

– Na végre! – mondja Mari néni, amint meglát minket a kápolnánál bekanyarodni a kis utcába, s azzal siet fel a lépcsőn be a konyhába, hogy az ebéd elkészítését siettesse.

Sándor bácsi pedig, vállára kanyarítva barna köpenyegjét, lassú léptekkel sétál elénk.

Margit nővéremmel kézenfogva tipegünk előre, lehetőleg az árok mellett a nedves zöld fűben, mert ott kellemesebb, eltekintve attól, hogy a cipőnk is vizes lesz, ami szintén igen kellemes. Már olyan nagyocskák vagyunk, hogy két fivérünk kíséretében szabad volt egyedül útnak indulni.

Azonban a két fiú, Sándor és Jóska, elkalandoztak valamerre, de mi ketten magunkra is idetalálunk. Hiszen amióta csak élünk, minden vasárnap már kora délelőtt idejövünk, gyermekálmaink paradicsomába, keresztapáékhoz, hol a nagy kert, a gyönyörű szobák, a csodálatos gyárépület a nagy udvar végén s a titokzatos kis barna, kerek ház a Szamos partján, mind tündérbirodalommá varázsolják a mi vasárnapjaink színhelyét.

Édes mama és apa a legkisebb csemetével, Irmával, csak délután jönnek ki s akkor szállingózik egymásután a népes család többi tagja is. Móric bácsi és a felesége, Mimi néni, Gyula bácsi, Tóni néni, Adél néni, Rozália néni – jó Isten, mennyi néni, mennyi bácsi...

Édesanyámék tizenegyen voltak élő testvérek. Majdnem mindegyiknek családja, gyermekei. El lehet képzelni, hányan gyültünk össze egy-egy vasárnap délután. A nagy ebédlőben, mely teremnek is beillett, néha huszan, huszonötön ültünk az asztal körül. Csak a családtagok, csak rokonok.

Sándor bácsi a „pater familias." Nem a legidősebb, de mégis ő a családfő, a korlátlan tekintély és hatalom ura. Övé a nagy családi ház, a gyár, birtok, az erdő és még egy pár ház a városban. Felesége nincs. Soha sem házasodott meg. Csak a testvéreiért, s a testvérei családjaiért élt és dolgozott. A szeretet és jóság, a zsarnokság és ellentmondást nem tűrő uralkodás sajátságos összetétele volt a lelke. Ismerte a pénz értékét, sőt a kelleténél talán nagyobb értéket is tulajdonított neki, de soha a maga részére önzően nem élt a pénz hatalmával. Megszerezte az élet minden kényelmét, ami a vagyonnal meg is illette, de keményen és szívósan meg is dolgozott érte. Nem volt zsugori, de a bőkezüséget nagyon józan mértékkel mérte s csak akkor és ott adott, ahol jónak látta. És ebben mindig az egyéni szimpátia vezette. Akit szeretett, aki a szívéhez közelebb állott, azt kéretlenül is támogatta, segítette, de aki nem volt szimpatikus előtte, vagy éppen akire haragudott, az iránt közömbös, vagy kérlelhetetlen maradt. Nagyon tudott szeretni és nagyon tudott haragudni, s akiben egyszer csalódott, vagy csalódni vélt, annak soha meg nem bocsátott.

Kék munkaköpenyegében, barna házisapkával a fején, reggel korán már ott volt a gyárban. Szigorú, mindent meglátó szemével ellenőrizte, figyelte a munkásokat, utasításokat adott, tárgyalt, üzleteket kötött, ott volt a rakománnyal megrakott szekerek mellett, számolta a nagy, lenmaglisztes zsákokat, melyeket csigával húztak fel a felső raktárba. Naponta átvizsgált minden gépet, melyek zúg-

va, zakatolva dübörögtek kora reggeltől késő estig s egy nap ötvenszer is megtette az útat végig a hosszú udvaron a gyártól az irodáig, hol óriási nagy könyvekbe írtak be rengeteg számokat és sokszorosító gépen másolták az üzleti leveleket. A nedves selyempapírpéldányok, lilaszín másolótintás betűkkel teleszántva, zsinegre akasztva száradtak. Sokáig azt hittem, hogy az csak valami cifraság, valami dísz és szerettem nézni, mikor az ajtónyításra meg-meglebbentek és zizzentek a vékony papírlapok, mint valami fehér szárnyak.

És szerettem nézni az ablakban sorban álló nagy üveghengereket is, melyekben különféle színű és minőségű olajminták voltak. A sötétbarna gépolajtól a legvilágosabb színű desztillált szép aranysárga olajig, nyolc-tíz üvegben is váltakoztak a különféle színek s ha a nap reásütött, százféle színragyogásban és fényben gyönyörködhettem.

Sem az üveghengereknek, sem a selyempapír lapoknak az igazi rendeltetését, célját, értelmét nem tudtam, nem is érdekelt soha. Csak a színekben gyönyörködtem s valami misztikus, rejtelmes, csodálatost láttam mindenben. A két irodaszobában a sok polccal és könyvvel, órákig eltudtam csendben üldögélni és figyelni mindenre.

És misztikus és rejtelmes volt a kis kerek ház is az udvaron, ahova soha nem mertem belépni s főleg a nagy gyárépület az udvar végén, ahol zúgtak a gépek és barnaképű, olajfoltos ruhájú munkások jártak-keltek a zakatoló, dübörgő gépek között.

Ez volt az Olajgyár, a nagyhírű, nagy üzemű erdélyi olajgyár, amelyet még nagyapa alapított és Sándor bácsi tovább folytatott, nagyítva és kibővítve az üzemet. Egyszer leégett a gyár, akkor újra felépíttette, berendezte az akkoriban legmodernebb gépekkel és még nagyobb lendülettel folyt tovább a munka.

Emlékszem, hogyan álmélkodtam s milyen jóleső borzongással hallgattam, mikor Mari néni néha elmesélte nekünk, hogyan égett le a gyár.

Akkor a nagy családi ház még nem volt felépítve, nagymama még élt, s az Epreskertben laktak a város másik végén. Csak Sándor bácsi lakott a gyártelepen, a kis kerek házban. Fiatalember volt, de nagyapa halála után már ő vezette egyedül az egész gyárat.

Egy este Sándor bácsi a színházba ment – a régi, régi Nemzeti Színházba a Farkas utcában... Mikor előadás után hazament s a kápolnánál befordult a kis utcába, egyszerre meglátta, hogy vörös az ég alja, valahol tűz van! Vajjon hol, merre?... Ugy látszik, a Sütők malma ég a Szamoson túl... Meggyorsította lépteit... és akkor egyszerre elkezdett lélekszakadtában futni... Hiszen a gyár ég, az Olaj-gyár...

És az elhagyatott utcában sehol egyetlen ember sem... Senki sem vette észre a tüzet... Hol volt a felügyelő, hol volt a kocsis, a két legény? Aludt mindenki mélyen. Sándor bácsi felrázott, felköltött mindenkit, a kocsis, a legények szaladtak segítségért, egy pár pillanat alatt talpon voltak a szomszéd malomban is, előhúzták a kézi fecs-

kendőt – szerencsére víz volt bőven a közelben, rocskával, csajkával, dézsával hozták, öntötték a vizet – úgy ahogy szokták hajdanában, vidéken, falun... Sándor bácsi mindenütt elől, emberfeletti erővel dolgozott, meg is sebesült – de mire a városból a tűzoltók megérkeztek, már el is volt oltva a tűz.

Azonban a tetőzet beomlott, a berendezés, a gépek majdnem mind hasznavehetetlenné váltak. Óriási volt a kár, a biztosításból nem sok térült meg.

De Sándor bácsi nem az az ember volt, akinek vasakaratát, szívós energiáját egykönnyen le lehetett volna törni. Csakazért is meg akarta mutatni, hogy talpra tud állani.

Újra kezdte elölről az egészet. És egy pár év alatt a régi, ósdi kis olajgyárból egy nagy, virágzó gyártelep lett, Erdély legelső olajgyára.

Akkor építtette fel Sándor bácsi a nagy kiterjedésű telken a családi házat is. A telek egy részét elkeríttette, parkíroztatta, s a maga terve és elgondolása szerint épült fel a ház. A Ház. Igy kell ezt írnom, nagy betűvel és soha, soha nem tudok megilletődés és benső meghatottság nélkül erre a Házra gondolni...

A maga nemes egyszerűségében, büszke zárkózottságában, fejedelmien előkelő berendezésében volt valami patriciusi gőg és egyszersmind magasabbrendű ízlés és a család iránt való olthatatlan mély szeretet. A nyolc egymásba nyíló, óriásméretű szoba, mintha mind azt jelképezte volna, hogy: – Mi vagyunk a menhely, mi vagyunk

mindnyájatoknak otthona. Jöjjetek ide mind, akik ide tartoztok, akik elfáradtatok az élet küzdelmeiben, jöjjetek ide, itt van hely bőven, itt megpihenhettek...

És a testvérek, akiket megtépett az élet, sorra mind oda is jöttek. Az első volt Mari néni. Szerencsétlen házasságban sokat szenvedett. Sándor bácsi rövidesen elhozta a férjétől, aki méltatlan volt hozzá.

– Itt maradsz nálam, – rendelkezett Sándor bácsi. – Itt szükség van reád. Mama beteg, ápolni kell, s a háztartást kell vezetni.

És Mari néni ott maradt. Messze földön híres, kiváló gazdasszony volt, mintaszerűen vezette a háztartást. És hosszú éveken át ápolta, gondozta a szélütött nagymamát, aki se járni, se beszélni nem tudott, s akit mint egy kis gyermeket kellett gondozni.

Azután jött Ferdinánd bácsi. Nem tudom, Ferdinánd bácsi volt-e valaha fiatal? Azt hiszem, azok közé tartozott, akik gyermekkorukban is öregek és öreg korukban is gyermekek. Szegény nem sok vizet zavart. Az életében valami tragédia lehetett, hogy mi, azt nem tudom, mert soha senkisem beszélt róla, de szegény öreg nagyon életunt volt, mindig dirmegett, dörmögött, zsummogott, hogy nem érdemes élni, hogy jó volna már meghalni. De mintha senkisem vette volna komolyan a dörmögését. Tulajdonképpeni munkaköre, dolga nem volt semmi, talán nem is tudott volna komolyabb munkát végezni. De kisebb megbízatásokban, ide-oda küldözgetésekben

lelkiismeretesen eljárt és olyan boldog volt, ha Sándor bácsinak valamit kedvére tehetett. Ő volt az idősebb. Sokkal idősebb – és mégis úgy tekintett fel az öccsére, mint valami felsőbbrendű lényre. Határtalanul tisztelte és respektálta.

Mióta pedig Sándor bácsi egyszer az életét is megmentette a kutyától, azóta tűzbe ment volna érte.

Volt ugyanis két nagy házőrző komondor, a Burkus meg a Hektor. Két haragos, nagy láncos kutya. Még velünk, a gyermekekkel sem igen barátkoztak. El is kerültük mindig messze a kutyaházat. Csak éjjelre szokták őket szabadon bocsátani, mikor már mindenki otthon volt. Péternek, az inasnak volt a kötelessége meggyőződni róla, hogy hazajött-e már mindenki? Akkor jelentést tett Sándor bácsinak, hogy minden rendben van s a kutyákat kieresztette. Azok őrizték is úgy a házat, a gyártelepet, hogy oda ugyan senki idegen be nem léphetett.

A házbelieket ismerték, azokat nem bántották, de Burkus egyszer nagyon megharagudott Ferdinánd bácsira, mert igazságtalanul ráütött is botjával. Azóta Ferdinánd bácsi még a kutyaház közelébe sem mehetett, mert Burkus a fogait vicsorgatva, vad ugatással akart mindig ráugrani. Határozottan kifejezte azt a szándékát és kutyanyelven meg is mondta: – Azért az igazságtalan botütésért bosszút fogok állani!

Egy este Péter a rendes időben, vacsora után a szokásos módon jött jelenteni:

– Jelentem instálom, minden rendben van, a gyárba az éjjeli őr bement, mindenki itthon van, a kaput bezártam, a kutyákat elereszttettem.

Ferdinánd bácsi azonban nem volt otthon. Hazajött ugyan és megvacsorázott, de aztán újra elment, s ezt nem vette észre senki, Péter sem. Egy barátjához ment feketekávéra, s szokása ellenére kissé tovább maradt. Volt már tizenegy óra, mikor hazajött. Nem kellett csengetnie, mert volt kapukulcsa, s gyanutlanul nyitotta ki a kaput.

A nagy házban már mindenki aludt. Csak Sándor bácsi olvasott még szokása szerint az ágyban.

Egyszerre csak vad kutyaugatás és rettenetes segélykiáltozás verte fel az éjszaka csendjét.

Sándor bácsi kiugrott az ágyból; azonnal tudta mi történt, megismerte a Ferdinánd bácsi hangját. Felragadta a revolverét, mely mindig ott volt az éjjeli szekrényen és kirohant az udvarra.

Ott feküdt a földön Ferdinánd bácsi, már eszméletlenül és Burkus vad dühvel téptesde fogaival a ruháját és marta, harapdálta a karját, a mellét.

Sándor bácsi egyetlen ugrással ott termett, teljes erejével félre rántotta a megvadult kutyát, s keresztül lőtte a fejét.

Persze most már mindenki felébredt, odaszaladtak, Ferdinánd bácsit felvették, ágyba fektették, Sándor bácsi pedig azonnal befogatott és maga sietett orvosért.

Szegény Ferdinánd bácsi csunyán össze vissza volt marva, hetekig feküdt, amíg minden seb begyógyult. De

annyi bizonyos, ha Sándor bácsinak nincs annyi lélekjelenléte, s agyon nem lövi Burkust, halálra marcangolta volna Ferdinánd bácsit.

Mert a kutyák is tudnak engesztelhetetlenül haragudni és bosszut állani !

Azután egy napon Emmi néni is beköltözött a nagy házba.

Emmi néni Bécsben lakott, vezette a legidősebb testvérnek, Károly bácsinak a háztartását és nevelte a gyermekeit, mert Károly bácsi özvegyen maradt négy, vagy öt gyermekkel.

Emmi néni még fiatal leány volt, mikor felvitték Bécsbe anyahelyettesnek. Nem is kérdezte tőle senki, akar-e menni? Szükség volt rá, a családban nem volt más, akire rábízhatták volna a sok apró, anyátlanul maradt gyermek nevelését, gondozását – tehát Emmi néninek menni kellett. És ő ment is készséggel, ellentmondás nélkül, és vállalta a nagy, nehéz feladatot, mert ez már úgy volt szokás ebben a családban, hogy a testvérek egyik a másikért mindent megtett.

És aztán teltek az évek, a gyermekek szépen megnőttek, Emmi néni meg kezdett öregedni. Abban az időben harminc éves korban egy leány már öreg volt.

Károly bácsi pedig megnősült és Emmi egyszerre csak feleslegessé vált ott.

Károly bácsi nem volt hálátlan. Gyönyörű három szobás lakást rendezett be neki s olyan fényes havi apanázst adott, hogy abból gondtalanul, szépen megélhetett. Azonban jött

a nagy, híres összeomlás, a „nagy bécsi Krach" – és Károly bácsi, aki bankár volt – minden vagyonát elvesztette.

Sándor bácsi azonnal Bécsbe utazott. Segített menteni, ami még menthető volt, de bizony a fejedelmi berendezésű palota a Ringen, a gyönyörű villa a Hochewartén, a hintók, a hátaslovak, a versenyistálló – minden, minden elveszett. És elveszett Emmi néni apanázsa is. Nem volt, aki fizesse. Károly bácsi szegény ember lett.

– Hozzám jössz, – mondta Sándor bácsi. – Leviszlek magamhoz, nálam van hely. Hazajössz Kolozsvárra.

És a nagy családi házba negyediknek beköltözött Emmi néni. Gyönyörű bútorait összecsomagolva felrakták a padlásra, nem volt rá szükség, hiszen a lakás oly pazarul, oly fényesen volt berendezve, nem lett volna hova elhelyezni semmit. Eladni nem akarta Emmi néni, hiszen – édes Istenem – hátha még valamikor szükség lehet rá... Hátha valamikor lesz önálló háztartása megint...

Valami halk, csendes szomorúság fátyolozta be mindig Emmi nénit. Én már így ismertem őt. Halk, kevés beszédű, szelid és csendes volt s mintha mindig felhő borongott volna homlokán. Nem szerette, ha lármáztunk, neki nem kapaszkodhattunk egyszerre hárman is a nyakába, mint Mari néninek, aki még azt is megengedte, hogy leráncigáljuk a földre, s ott hancurozott és gurigázott velünk.

Emmi néni szeliden hárította el magától viharos öleléseinket, cuppanó csókjainkat, s csak megsimogatta finom, átlátszóan fehér kezével arcunkat.

– Schon gut, schon gut, Kinderchen, Tasst sein! – mondogatta s nagy, fekete szeme messze elnézett valahova a távolba.

Én nagyon szerettem Emmi nénit, tudat alatt talán azért oly nagyon, mert az összetévesztésig hasonlított édes mamához. Mintha ikrek lettek volna, még a hangjuk, a járásuk, a szemük nézése is annyira hasonlított, hogy akárhányszor a legközelebbi ismerősök is összetévesztették őket.

Szerettem szép, keskeny fehér kezének simogatását, szerettem azt, a végtelen lelki finomságot, mely egész lényéből kiáradt. Szerettem halk, csendes beszédét, ha néhanéha mesélt nekem a bécsi szép időkről, mikor még annyi dolga, gondja volt és a bécsi gyermekekről, akiket ő nevelt fel. Még azt a különös szomorúságot is szerettem, amely ott borongott a szemében, mint valami sötét fátyol. Volt valami benne, ami mindig az őszre emlékeztetett, a hervadásra, fakuló, lassan lehulló rózsalevélre.

Mit tudtam én akkor, hogy ez a borongás a beteljesületlen élet árnya volt, a valóra nem váltott remények, ki nem élt vágyak, a lemondás, az önfeláldozás, a régi világ magányosan megöregedő, céltalan leányéletének szomorú árnyéka...

Most látom csak, régi elmult idők ködén keresztül, hogy szegénynek milyen üres és céltalan volt az élete. Nem volt semmi munkaköre, a háztartást Mari néni látta el, ő csak a szobákban rendezgetett itt-ott, a Sándor bá-

csi holmiját tartotta rendben, a fehérneműjét foltozgatta, a harisnyáit stoppolgatta. De erre sem igen volt szükség, hiszen ha valami elszakadt, viseltes lett, újat vettek. Társaságba nem jártak, hozzájuk sem járt senki, Sándor bácsi nem szerette az embereket – sőt később valósággal emberkerülő lett – s idegen embert nem fogadott szívesen. Igy hát testvérei, kiket ő tartott el, – alkalmazkodtak hozzá. Egyetlen szórakozásuk volt, hogy minden délután kikocsiztak s ellátogattak hozzánk, télen pedig bérletük volt a Nemzeti Színházban.

Milyen lázas örömmel vártuk mi minden délután a kapun begördülő kocsit! A Monostor-utca felől jöttek, az inas leszállott a bakról s kinyitotta a kapu mindkét szárnyát. Ezt lestük mi, s ahogy megláttuk, hogy nyílik a kapu, hajrá, végig a hosszú udvaron, versenyfutás, hogy ki ér előbb a kocsihoz. Az öreg Samu, a kocsis, már tudta, s lassan, lépésben hajtva a lovakat, kanyarodott be a széles udvaron. Még meg sem állt, s már valamennyien fenn voltunk a kocsin.

Viharos öleléssel, cuppanó csókokkal árasztottuk el Mari nénit és Emmi nénit, szegények alig tudtak védekezni, a kalapjuk félrecsúszott, a ruhájuk összegyürődött, nevettek, szidtak is minket – de bizony nem menekülhettek tőlünk. Mikor aztán nagy nehezen kibontakoztak karunkból, és leszálltak, mint valami meghódított területet foglaltuk el a kocsit. A három szomszéd leányka, Boér Irma, Ilona és Margó is felkapaszkodott s aztán Samu szép

csendesen, lépésben hajtott körül az udvaron. Kétszer-háromszor is megkerülte az udvart – addig, amíg csak Mari néni ki nem kiáltott:

– Elég volt gyerekek! Leszállani! A lovaknak pihenni kell!

Három hintója is volt Sándor bácsinak, a nagy családi batár, ahova valamennyien befértünk, a két üléses, csukott, kékselyem bélésű, feketére lakkozott kis luxus-kocsi, s a nyitott, barna hintó, amelynek kis keskeny szembeülésén ültünk mi ketten Margit nővéremmel, s ahol olyan jól elfértünk, amíg kicsinyek voltunk, és később is mindig – és ahol úgy képzelem, talán még most is elférnénk, ha az a hintó még egyszer begördülne a mi udvarunkra...

És kocsikázhattunk, amennyit csak akartunk, Sándor bácsi minden vasárnap befogatott nekünk és Emmi néni jött velünk a Sétatérre, zenét hallgatni, vagy messze ki a városból, Jegenye, Szamosfalva, vagy Gyalu felé. És mikor az uszodába jártunk és korcsolyázni tanultunk, Sándor bácsi mindig küldte a kocsit értünk, hogy ne tegyük meg gyalog azt a hosszú útat. Nem is igen jártunk mi gyalog, mindenfelé a kocsi vitt – de azért mégis azok a kis körkocsizások az udvaron volt a mi legkedvesebb mulatságunk...

Vasárnap van. A kezdőbetű a hét napjai közt.

Oh, mennyire örülünk a vasárnapnak, mennyire szeretjük. Mennyi minden jó vár reánk vasárnap!

Délelőtt templomba megyünk valamennyien. Apa, anya és sorban, mint az orgonasíp, mind az öt gyermek. Elől a két fiú – nem éppen a legbékésebb egyetértésben, mert előzőleg a fásszín tetején összeverekedtek egy kicsit – aztán Margit és én, utánunk apa és anya karöltve s anya kézenfogva vezeti a legkisebbiket, Irmuskát.

Mily felséges szép idő van. A nagy piactér milyen tiszta, milyen gondosan kiseperve, az emberek mind milyen vidámak, jókedvüek, s milyen barátságosan néznek reánk! Még a házak is fényes ablakszemükkel, mintha mind mosolyogva néznének reánk. Az ódon Lábasház, furcsa oszlopos árkádjával, a nagy sárga sarokház, ahol a Hintz-patika van, s ahol lépcsőn kellett lemenni a Híd-utcába, a Bánffy-palota, komor, bolthajtásos kapubejáratával, ezek az ódon, patinás házak mintha mind aranyfényben ragyognának. A boltok be vannak zárva, de a cégtáblák fénylenek a napsütésben s én figyelemmel olvasom mindegyiket el... Somlyai fűszer- és csemegekereskedése, Ferenczi Ferenc cipészboltja, Biasini Sándor fűszeres, Bokros András vaskereskedés, Tamási Tamás divatáru, a Wolff-patika, Bog-

dán István rőfös, Tauffer Adolf cukrász... Ezt olvasom legszívesebben, mert ide néha vasárnap délelőtt, templom után bevisz minket édesapa fagylaltozni...

Emlékszem a mosolygó, napsugaras délelőttökre.

Emlékszem a hűvös, homályos Minorita-templomra, festett üvegablakaival, s az aranyos, kiterjesztett szárnyú angyalokra az oltár felett.

És hallom az orgona hangját és hátrafordulva áhitattal bámulom meg az ezüstszínben fénylő csöveket, melyekből e rejtelmes hangok búgnak elő, s melyeknél csodálatosabbat azóta nem hallottam...

Látom a szürke hajú lelkészt is, fényes, himzett palásttal vállán, s a két kis minisztráns fiút, fehér és piros ruhájukban.

Szeretném megmondani apának, hogy majd ha nagyobb leszek, én is minisztráns fiú akarok lenni, de a templomban nem szabad beszélni.

Apa kezét összekulcsolta imádságos könyve fölött s fejét lehajtja. Imádkozik. Margit ruhája szalagjaival bajmolódik, melyek egy kissé összegyűrődtek. Mama félszemmel imakönyvéből olvas, félszemmel reánk ügyel s egyenként adogatja oda könyvéből a szent képeket Irmuskának, aki nyugtalanul fészkelődik a padban.

Valahogy olyan jól érzem magam, de nem tudom miért s valami olyan jól esik, de nem tudom mi?

Minden olyan szép, olyan jó, és mindent úgy szeretek, mintha minden az enyém volna. És milyen jó az, hogy

éppen mama az enyém és apa és Margit, meg Sándor és Jóska és Irmuska, akiket úgy szeretek... Mert hiszen úgy-e, lehetnének más testvéreim is, akik nem volnának olyan jók, s akiket nem tudnék úgy szeretni...

Az egyik minisztráns fiú csenget, mindenki letérdel s én is. Összekulcsolom kezemet s elmondom a „Miatyánk"-ot és az „Üdvözlégy Máriát."

Bizonyos, hogy az Isten ügyel reánk, benéz ott az üveg-ablakon keresztül és szeret minket, mert mi jók vagyunk és imádkozunk...

Ma a Sétatéren keresztül megyünk az „Olaj-gyárba”, mert Ferdinánd bácsi értünk jött és elkísér. Furcsa kolozsvári szokás az, hogy az utcán mehetnek a gyerekek és nagy lányok is magukra, de a Sétatéren csakis kísérővel. Pedig a Sétatér talán biztonságosabb hely, mint az utca. De hát hiába. Ott nem illik egyedül sétálni. Azt hiszem, ha egy fiatal leány egyedül ment volna végig a Sétatéren, azt menten végérvényesen megszólták volna!

A kolozsvári Sétatérnél szebbet nem igen láttam, pedig a kontinens sok szép parkjában volt alkalmam gyönyörködni. De az a sétatér azért olyan különösen szép, mert kevés látszik rajta az emberkéz munkájából, olyan, mintha csak a természet alkotta volna századokon át. Két nyílegyenes, mérföld hosszú út, közepén széles kocsiút, s az utak két oldalán vastagtörzsű, sűrű lombkoronás, százados gesztenyefák. Lombsátoruk úgy összeborul, hogy az ember azt képzeli, mintha egy gótikus templom árkádja alatt járna. Amikor a gesztenyefák virágzanak, még a fehér és rózsaszín gyertyák is ott vannak a smaragdzöld boltívek lombozata között.

Lehet, talán azért él bennem oly erősen a fák iránt való szeretet, mert egész életemen át végigkísért ezeknek a csodás gesztenyefáknak az emléke.

Balkéz felől egy hársfákkal és jegenyefákkal körülvett tisztáson van a nagy, tisztavizű tó, közepén kedves, romantikus kis szigettel. Nyáron csónakáznak, télen korcsolyáznak a tavon. Kissé távolabb a kioszk, ahol pompás bivalytejes kávét foszlós kaláccsal és kürtös kaláccsal lehet uzsonnázni és mellette a kis gloriett, ahol szerdán és vasárnap délután katonabanda játszik.

Szerdán délután ,az „úri közönség" sétál ott. A kioszk tele van, a padok mind el vannak foglalva s a legutolsó divat szerint öltözött szép fiatal leányok sétálnak alá s fel a gavallérjaikkal. A kocsiúton hinták robognak, az arisztokrácián kívül sok család tart még kocsit, azok is mind felvonulnak szerdán délután s mikor a katonabanda egy-egy zeneszámba kezd, sorban megállanak a kioszk közelében. Mikor a zenének vége, hajtanak tovább. A műsor háromnégy fára is ki van függesztve, úgy, hogy jól be lehet osztani, melyik zenedarabot óhajtják a kocsiban ülők hallgatni. Zajos, vidám, mozgalmas az élet és mindenek fölött finom, előkelő tónus uralkodik. Az emberek nem hencegnek, nem tülekednek, olyan magától értődő, természetes minden, mint ahogy természetes és magától értődő volt az igazi úri emberek életmódja a régi, régi, békebeli, talán örökre elsüllyedt világban.

Valami hallgatólagos megegyezés folytán a sétatér vasárnap délután aztán a népé volt. A sétatér képe, hangulata, jellege ilyenkor teljesen megváltozott. Felvonult teljes számban a „Hóstát." A sötét-ruhás, nagy, tagbaszakadt,

verekedős legények és feketeszemű, feketehajú leányok, a gyönyörű, színes népviseletbe öltözött torockói és kalotaszegi leányok, akik szolgálni jöttek Kolozsvárra, de szégyennek tartották volna elhagyni ősi viseletüket. Négyenöten összefogódzva, ringó lépésekkel himbálóztak alá s fel, mint valami színes virágok, a Juditok és Ilonák – a torockóiak külön, a Borik, Katák, Annák – a kalotaszegiek, megint külön – és a Marisok, Julisok, Erzsókok – a székely leányok – szintén külön. Össze nem vegyültek volna világért sem. Legény aztán csak akadt itt is, ott is. Persze mindenütt csak a fajtájabeli.

Olyan szép volt ez a felvonulás, mint egy etnográfiai látványosság. És bár vigak és hangosak voltak, de olyan illedelmesek, s olyan figyelemmel hallgatták a muzsikát akárcsak az „urak." A hóstátiak itt-ott kicsit összeverekedtek, de nagyobb baj, bicskázás, skandalum soha nem történt. Hét órakor aztán, mikor a katonabanda a Radeczky-marsot fujva elvonult, utána masirozott az egész néprajzi kiállítás. Dehogy mertek volna Juditék, Katiék, Marisék nyolc órán túl kimaradni! Vacsorafőzésre, mosogatásra pontosan otthon kellett lenni.

Testvérek

Anna, Sándor, Margit

Jóska

Anna

Irma

Délelőtt mindig csendes és néptelen a sétatér. Egy-egy öreg úr ha üldögél az árnyas fák alatt, vagy érettségire készülő diákok magolnak itt-ott félrevonulva.

Ferdinánd bácsival nagyon szívesen megyünk, mert ő azt is megengedi, hogy egyik fától a másikig szaladgáljunk, fogadva, hogy ki ér hamarabb oda. Persze, így kétszeresen, háromszorosan is megtesszük az útat, de ez nemhogy fárasztó volna nekünk, hanem annál kellemesebb és mulatságosabb.

És egyáltalán nem vagyunk fáradtak, mire megérkezünk. Végigszaladunk a szobákon, az olvasószobában, – ahol a nagy könyvszekrény áll a kitömött bagollyal tetején – nincs senki. A nagy vörös szalonban, a biedermeyer vörös selyem bútorokkal, egy pillanatra megállok, gyönyörködöm a fehér márvány kandallóban, melyen két aranyozott karos gyertyatartó áll. Középen üvegharang alatt finomművű bronzóra, amelynek bronzangyalkái oly kedvesen mosolyognak. Mindig meg kell állanom előttük és köszönni nekik.

Végre az utolsó szobában megtaláljuk Mari nénit és Emmi nénit. Sietve esünk át az üdvözléseken, hogy hamar kijelentsük, éhesek vagyunk.

Emmi néni rosszalólag jelenti ki: – El fogod rontani az étvágyukat ebéd előtt!

De Mari néni kulcsait zörgetve föláll, s mi örvendező arccal követjük őt a kamrába.

Emlékeztek az éléskamrára nagyapa, vagy nagyanya házánál? Arra a tágas, hűs, szellős helyiségre, melynek misztikus félhomálya majdnem áhitatot keltett bennetek, s a barna polcon sorban álló befőttes üvegek, a mindenféle jóval telt dobozok látása azóta sohasem érzett örömmel és kívánsággal töltötte el szíveteket... Emlékeztek-e reá?...

De a Mari néni éléskamrája minden más éléskamránál szebb, jobb és gazdagabb volt. Ott a befőttes üvegek százával sorakoztak fenn a polcon, a pirosló cseresznye és meggy, a fényes sárga barack, a halványzöld körte, kék áfonya, sötétvörös som, rubintpáros ribizke, – ahány fajta gyümölcs csak arrafelé megtermett, mind feltalálható volt ott. És a szegeken szárított gombakoszorúk függtek, melyek valami különös illatot terjesztettek, az ablakok közt termetes ecetes üvegek, nagy ládákban a liszt s a télire eltett zörgő bab, és borsó, – ami azonban minket szerfölött kevéssé érdekelt.

A mi vágyaink főcélja a számtalan rejtelmes fiók volt, hol tányéron, tálban, fadobozban mindenféle jó volt fölhalmozva, s a cukros süteményből, aszalt gyümölcsből, különféle édességből Mari néni oly bőkezüen részesített, hogy a kamrából mindig a legnagyobb megelégedéssel távoztunk!

És most le a kertbe! Szeretünk a gyönyörű nagy szobákban játszani és nézelődni, megbámulni a szalónban a szikrázó, csillogó üvegű nagy velencei csillárt, a gyönyörű képeket, lapozgatni a két kötet díszes Doré-bibliában, s a nagy aranyozott albumban, szeretünk Mari nénivel és Emmi nénivel beszélgetni, szeretünk a kamrában torkoskodni – de mégis legjobban szeretjük, ha a kertben magunkban játszhatunk.

A kanyargós út egyik oldalán sűrű jázminbokrok zöldelnek és virágzanak. Egyik legsűrűbb bokorban ott van a mi saját, külön kis lugasunk, apró padokkal és asztallal, egyenesen a mi számunkra készítve. Ennél szebb lugast soha, soha sem láttam. Mindig úgy képzeltem, hogy zöld mennyboltozata van, s a jázminbokor fényes, fehér virágai a csillagok benne... Körül a virágágyakban ma már ódivatú, de akkor divatos virágok: rezeda, árvácska, tarka oroszlánszáj, verbéna és kisasszonypapucs, amelynek őszszel megérő hüvelyét oly nagyszerű mulatság felpattintani, s a gömbölyű, fényes, barna magokat kipergetni belőle... A pázsitos, nagy térségen, ahol a kis kerekes kút áll, óriási, öreg hársfa vet árnyékot a törpe cseresznye- és meggyfákra, melyeknek hófehér virággal borított ágai tavasszal egy-egy nagy menyasszonyi bokrétához hasonlítanak.

Hét törzse van ennek a mi öreg hársfánknak, egy gyökérből hét hatalmas törzs ágazik ki. Sándor el is nevezte „hét vezér fának." Dús lombozata mint egy sátor borúl alá, s mikor virágzik, éden illata betölti az egész kertet. Fehérre festett, kényelmes kerti székek, padok és asztalok állanak alatta, forró délidőben is hűvös árnyékban lehet ott ülni, s még esőben is védett helyet nyujt. Alkonyattájt, mikor már szürke árnyak szállnak alá a kert bokraira és virágaira, messziről világítanak ezek a fehér székek és padok... Behunyt szemmel is látom, hogy csillannak a sötétlő bokrokon keresztül. Az öreg hársfa mélyen lehajítja ágait – és úgy várja, mikor jönnek vissza azok, akik egyszer ott ültek alatta, a fehér kerti bútorokon...

Vajjon él-e még az öreg héttörzsű hársfa?... És hova lett a kis lugas a jázminbokorban?... És hova lettek a virágzó jázminbokrok?

Ime, előttem áll minden, úgy, mint egykor. Ott a hinta is a kert végében, melyhez lélekvesztő iramodással rendezünk versenyfutást. Aki előbb ér oda, az hintázik előbb.

Elkésem természetesen. Leülök hát a kis lugasban, türelmesen várakozni, míg reám kerül a sor. Rákönyökölök az asztalra, s arcomat tenyeremre támasztva ügyelem a nyíló dáliákra szállingó pillangókat és kék szárnyú szitakötőket. Úgy látszik, a dáliák nagy, piros, fehér és aranysárga virágait különösen kedvelik a szitakötők. Nyugtalan, hullámzó röpködésükben meg-megpihennek rajtuk, mintha e hideg, illattalan kelyhekben nyugtot találnának.

Miért neveztem én el magamban az ezüstös, kék szárnyú libellákat vizi tündéreknek. Úgy hiszem, talán egy mesét hallottam, vagy olvastam, melyben a vizi király elvarázsolt leányainak szellemei szitakötőkké változtak, s nyugtalan libegésükben mintha mindig néma panasszal vágyódnának vissza a kék vizek kristály palotáiba...

Dehát már sohasem kerül reám a sor a hintán?... Karom már egészen elzsibbadt s könyököm is megfájult.

Nini, ott jön Ferdinánd bácsi. Bizonyosan megint haragszik valamit, mert halkan dörmög magában. De én az ő haragjától nem félek s vigan futok eléje.

– Ferdinánd bácsi, kiáltom már messziről, – menjünk a kerti házba! Kérem, mutassa meg a képeket.

Ferdinánd bácsi arca felderül, kivesz egy kulcsot a zsebéből, s kézenfogva vezet be az ő féltő gonddal őrzött kincses házába. A kis kerti ház teljesen az ő használatára van átengedve, s annak a deszkafalait egész a tetőzetig tele ragasztotta képeslapokból kivágott képekkel.

Nagy kedve telik a képek gyüjtésében, s miután a falakra már több nem fért, tele ragasztotta a padokat és asztalokat is, sőt külön erre a célra néhány spanyolfalat is készített. Az ablakpárkányon egy kis cserép tányérban mindig készen állott a csiriz, s néha órákig csirizelt és ragasztott a legnagyobb buzgalommal.

Láthatók voltak a képek közt Miksa császár tragikus halála Mexikóban, egy húshagyókeddi álarcos menet Ró-

mában, Viktor Emmánuel a ravatalon, a kövér emberek bálja Marienbádban, Moszkva égése, – stb. stb.

Talán még a Belveder, a drezdai és müncheni képcsarnokok, a Louvre s száz meg száz műtárlat látása sem töltött el azóta oly édes örömmel s gyermeki öntudatlan vágyódással, mint ezek a tökéletlen fametszetek. Képzeletemben megelevenedtek, éltek az összes alakok. Láttam a kis kötéltáncosnőt sírva ülni anyja halálos ágyánál, míg künn a közönség türelmetlenül várakozott reá. Láttam a szomjas karaván t a pusztában haladni a távoli délibáb felé. Láttam a majmokat és csörgő kígyókat az őserdőben, s a Veszta szüzet, akit elevenen készülnek befalazni a sírboltba...

Forrón vágyakoztam arra, hogy színes ceruzával kifessem ezeket a képeket, de erről szólani sem mertem, s megelégedtem, azzal, hogy lerajzolhatom őket magamnak. Persze rajtam kívül, senki sem ismert volna reá, hogy mit ábrázolnak. De végezetül Ferdinánd bácsi rendesen megajándékozott néhány képpel, melyek egy vagy más okból nem voltak felragaszthatók. Örömujjongva vittem haza ezeket a képeket, mint valami drága zsákmányt, s nagy buzgalommal mázoltam be a leghihetetlenebb színekkel.

Délután teljes számmal együtt van az egész család.

Uzsonna után Sándor bácsi, édes apa és Móric bácsi egy kis kerek asztalhoz ülnek kártyázni. Mari néni, édes mama és Emmi néni a nagy, széles díványon ülnek és kötnek. Fehér és színes harisnyákat a gyermekeknek. A kötőtűk fényesen csillognak a kezükben, s ők közben halkan beszélgetnek, bizalmas, meghitt szeretettel. Mindig annyi mondani valójuk van egymásnak. A többi néni és bácsi is betelepszik a nagy, kényelmes karosszékbe, ujságot olvasnak, könyvekben lapozgatnak, beszélgetnek. Mimi néni a legújabb hireket meséli Tóni néninek, aki érdeklődve hallgatja, s közben nagyokat, harsányan kacag.

Mi gyermekek egy darabig kint játszunk a széles üveges folyosón. Van egy kis verklink, egy igazi muzsikáló kintorna, azt forgatjuk és táncolunk hozzá. Építőköveink is vannak és két gyönyörű babánk, a Bianka meg az Olga. Azok itt laknak az Olajgyárban, nem szabad őket hazavinni, de minden vasárnap új ruhában pompázva várnak minket.

Sándor és Jóska hamarosan megunják a játékot, főleg a babákat nagy lenézéssel kezelik. Sándor lemegy az istállóba a lovakat megnézni, Jóska megkeresi a gyárfelügyelő fiát, Szegedi Árpádot, aki igen jó pajtása, s együtt labdáznak az

udvaron. Margit is lemegy a kertbe hintázni és pöszmétét és málnát enni.

Én miután a hintázásban már kifáradtam, s málnát sem tudok már többet enni, megint felmegyek az olvasószobába, befészkelem magamat a nagy díványra édes mama és Emmi néni mellé és csendesen megbujva mellé-jük, hallgatom a halk, duruzsoló beszélgetésüket, amiből ugyan nem sokat értek. Közben nézegetem a Ferdinánd bácsitól kapott képeket, s magamban előre kiszinezem a legragyogóbb, legszebb színekkel.

Csak be kell hunynom a szememet, s a legkáprázatosabb színeket tudom magam elé képzelni. Királynőket bíborpiros palástban, tündéreket aranyos, zöld, rózsaszín szárnyakkal, tarka virágbokrétával kezükben, a kék százféle árnyalatát, narancssárga, ezüst, arany, ibolyaszín, hófehér csillagokat, apró, fényes gömböket, melyek ezerféle színben táncolnak, ugrálnak előttem vagy pedig sűrű, szivárványszín eső gyanánt hullanak le a magas, sötétkék végtelenségből...

– Alszik, hallok egy hangot suttogni a fejem fölött.

Nem alszom, csak nem érzek kedvet magamban megmozdulni. Behunyva tartom szememet, hogy lássam tovább a szivárványszín esőt.

Valaki ölébe vesz és megindul velem valahova... Tudom, hogy ez édes apa s tudom, hogy a kocsihoz visz.

Egyszer mégis fölnyitom a szememet, hogy megcsókoljam Sándor bácsit, Mari nénit és Emmi nénit. Aztán

valami kellemes ringatást érzek. Friss, balzsamos illatú esti levegő áramlata, érinti meg arcamat, mint mikor egy gyorsan robogó kocsi halad el virágzó kertek mellett... Sötét van...

Mikor ismét felnyitom a szememet, már ágyamban vagyok. Édesanyám vetkőztetett le és fektetett le. Látom szelid arcát fölém hajolni. Félálomban átölelem nyakát két karommal és megcsókolom.

Olyan boldog vagyok, olyan nagyon, nagyon boldog, hogy nem is tudok róla...

Március 18. és 19. két nevezetes nap nálunk. Sándor napja és József napja. Keresztapa és édes apa nevenapja! Milyen izgalomban vagyunk már hetekkel azelőtt!

Sándor bácsinak német verses köszöntőt tanulunk, édes apának magyar verset. Azonkívül mi leányok kézimunkát készítünk, óratartót, melyre nem lehet az órát elhelyezni, házisapkát horgolunk, mely hol túlnagyra sikerül, hol olyan szük, hogy egy gyermek fejére is kicsi volna, a fiúk lombfűrésszel csodálatos pagodákat, emeletes madárkalitkáikat és cifra képkereteket készítenek s én azonfelül a verset le is írom gyönyörű virágos levélpapírra, verébfejnagyságú betűkkel. Sándor bácsi és édes apa mindennek nagyon örülnek, Sándor bácsitól még egy-egy fényes aranyat is kapunk a gyönyörűséges kézimunkákért, melyeket Mari néni sietve rejt aztán el, hogy valahogy elő ne kerüljenek többé.

Örülünk a fényes aranynak, de jobban örülünk Józsefnapi ünnepségeknek. Mama már korán reggel a konyhában sürgölődik, finom süteményeket és pogácsákat készít, mert délelőtt egyik vendég a másik után jön gratulálni, s azokat mind meg kell kínálni pogácsával, likőrrel.

Édes apa nagyon népszerű ember a városban, sok jó barátja van, nagyon szeretik s én olyan büszke vagyok arra,

hogy annyian jönnek ilyenkor hozzánk. Ki nem mennék egy világért sem a szobából, s ha máskép nem lehet, a zongora alá rejtőzöm el, de végig ott maradok, amíg az utolsó vendég is el nem távozik.

De ez mind semmi. Az igazi ünnepség este van.

Édesapa volt a kolozsvári „Dalkör" egyik alapítója és a pénztárosa, lelke, vezetője, legbuzgóbb és leglelkesebb tagja. József-napján aztán a Dalkör hálája és szeretete jeléül szerenádot adott édes apának. Lampionos menetben vonultak a lakásunk elé, végig a hosszú udvaron s a kis kertben sorakoztak fel az ebédlő ablakai alá...

Felhangzott: – „Mi zengi túl a bérceket" – és még sok szebbnél szebb dal. Én elbűvölten, a gyönyörűségtől reszketve állok az ablaknál. A színes lampionok imbolygása a sötét kertben, az árnyékszerű alakok, melyek félkörben sorakoznak az ablakok alatt, a csendes estben messze elhangzó, zengő férfihangok éneke – minden olyan meseszerű, olyan káprázatos, mint valami tündérálom. Határtalan csodálattal tekintek fel édes apára, s valami felsőbbrendű lénynek tartom, akinek tiszteletére ilyen gyönyörű, szivárványszínű, fényes lampionokat gyujtanak fel – s ez a csodálat még fokozódik, mikor az ének végeztével édesapa kimegy hozzájuk, szép beszéddel köszöni meg a megtiszteltetést s aztán magyaros vendégszeretettel hívja meg őket egy kis barátságos vacsorára.

Az asztal már meg van terítve, édes anya ott ül az asztalfőn. Vidám poharazgatás, zaj, lárma, élénk, hangos be-

szélgetés. Egymásután hangzanak el a szebbnél szebb pohárköszöntők. Én a meghatottságtól, a belső izgalomtól enni sem tudok. Az egyik bácsi még reánk, gyermekekre is mond egy gyönyörű köszöntőt – mire nekünk is koccintani kell mindenkivel – persze csak vizes pohárral. Észreveszem, hogy Krasznay Mihály bácsi, a Nemzeti Színház tagja, aki olyan vidám, tréfás adomákat tud mesélni, titokban Sándornak bort tölt a poharába. Azt hiszem, mama mindent látó szeme is észrevette, mert mikor a süteményt is körül hordozták már, int nekünk, ami azt jelenti, hogy most már fel kell kelni az asztaltól s bemenni a szobánkba és lefeküdni.

A fiúk sértett önérzettel és vonakodva, de azért szó nélkül engedelmeskednek, mert hiszen úgy vagyunk nevelve, hogy ellentmondásnak nincs helye. Én készséggel megyek, mert már olyan álmos vagyok, hogy alig tudom a szememet nyitva tartani. Egy pár percig még a becsukott ajtókon keresztül is hallom a zsongást, nevetést, beszédet, pohárcsengést, azután csend lesz és csak a színes lampionokat látom végeláthatatlan sorban imbolyogni, lengeni, himbálózni végig a hosszú udvaron...

Az idő telik és már nemcsak a játékra, hanem komoly tanulásra is kell gondolni.

A fiúkat Brassóba viszik intézetbe, hogy tökéletesen megtanuljanak németül. Irmuska még csak négyéves, de Margit és én már iskolakötelesek vagyunk.

A családi tanács azt határozta, hogy nem fogunk iskolába járni, részint, mert onnan mindenféle ragályos betegséget lehet hazahozni, részint, mert otthon sokkal alaposabban tanulhatunk, ha a tanítók külön csak velünk foglalkoznak. Azonkívül franciául és zongorázni is fogunk tanulni.

Hosszas tanácskozások és megbeszélések következtek, Mari néni és Emmi néni minden délután eljöttek és francia leveleket olvastak föl, amiből mi persze semmit sem értettünk, s bár a kíváncsiság fúrta az oldalunkat, mert sejtettük, éreztük, hogy itt most rólunk, a mi dolgunkról van szó, mégsem tudtunk meg semmit.

Csak azt láttuk, hogy valami készül, valami változás lesz, mert az öreg zongoratanítónk, aki eddig úgy, ahogy zongorázni tanított, többet nem jött és a kis, különálló udvari szobát, mely eddig csak lomtár volt, kitakarították, kifestették, csinosan bebútorozták. Még csipkefüggönyöket is tett mama sajátkezűleg az ablakra, s csak mikor már minden készen volt, akkor mondta meg nekünk:

– Gyerekek, francia nevelőnőt kaptok. Úgy hívják hogy: mademoiselle Marianne. Holnap délután fog megérkezni Párisból. Tanít benneteket franciául, zongorázni, írni, olvasni, számolni, mindent franciául. Legyetek nagyon szorgalmasak, jók és illedelmesek.

Margit meglehetősen közömbösen fogadta ezt a nagy ujságot, de az én fantáziám azonnal el kezdett működni.

– Mademoiselle Marianne! Milyen gyönyörű neve van! És itt fog lakni nálunk, a kis szobában! Zongorázni is tanít majd! És franciául beszél velünk! Jaj de nagyszerű lesz!

Gondolatban gyorsan elismételtem magamban azt a pár szót, amit már tudtam – Emmi néni tanított rá: – Merci. Bon jour... bon soir... je vous prie madame... le pére... la mére...

– Mama kérem, hogy mondják franciául: Menjünk a kertbe, madamoiselle Marianne – kérdeztem másnap, miután sokáig hiába törtem a fejem, hogy mit mondjak majd az új nevelőnőnek.

– Je vous prie, mademoiselle Marianne, allons dans le jardin, – mondta mama.

Láttam rajta, hogy kissé izgatott és nyugtalan. Mindegyre bement a kis szobába és hol egy szőnyeget vitt be, hol egy terítőt, a képeket megigazította a falon, hogy egyenesen álljanak s egy kis tükröt tett az éjjeli szekrényre.

Délután, mint rendesen, eljöttek Mari néni és Emmi néni. Legnagyobb sajnálatunkra, most nem kapaszkodhattunk fel a kocsira, hogy körül kocsizzunk az udvaron,

mert édes apa ült be a kocsiba és kihajtatott a pályaudvarra a mademoiselle elébe.

Mi gyermekek hamar megfeledkeztünk mindenről, s vidám labdázásba kezdtünk a szomszéd gyerekekkel.

De odabent a belső szobában édes mama és a két néni izgatott várakozásban ültek együtt. Vajjon milyen lesz a francia nevelőnő? Vajjon beválik-e? Fogja-e szeretni a gyerekeket? Jól fogja-e őket tanítani?...

Újra és újra átnézték a papírjait, bizonyítványait, az arcképét, melyeket mind előre elküldött. Legizgatottabb különben Emmi néni volt, mert hiszen ő készítette elő tulajdonképpen az egész dolgot, régi bécsi ismerősei útján, s ő levelezett a mademoisellel már hetek óta.

Végre begördült a kocsi az udvarra s apa udvariasan lesegítette a mademoisellet.

Én majdnem felujjongtam örömömben, olyan gyönyörünek találtam.

Piros bársony mantilla volt rajta és tarka szalagos nagy florentin kalap, amit én képzeletben már rögtön birtokomba vettem és színházat játszottam benne. Az arca hófehérre volt berizsporozva s fekete szeme kíváncsian, csillogva forgott erre-arra.

Margit közömbösen nézte, de én el voltam ragadtatva s legszívesebben a nyakába ugrottam volna.

Azonban úgy láttam, hogy mama és a nénik, akik az ajtóban állva várták, kevésbbé vannak elragadtatva. Mintha sóbálvánnyá meredtek volna.

A mademoiselle kecsesen meghajolt, gyorsan hadart valamit, aztán mama bevezette a szobájába, Mari néni és Emmi néni is bementek, s minket játszani küldtek. Nem is láttuk aznap a mademoisellet, mert fáradt volt az úttól, korán lefeküdt s a szobájába kérte a vacsoráját.

Másnap reggel megjelent, gyönyörű tarka virágos pongyolában, csipkével és szalaggal diszítve, édes mama egyszerű házi ruhája ugyan elbujhatott mellette. Most is hófehér volt az arca és olyan illatos, hogy az egész szoba tele lett az illattól. Teát kért reggelire és sonkát, meg lágy tojást, mert mint magyarázta, ezt a közönséges kávét ilyen sűrű, vastag pillés tejjel francia gyomor nem bírja el.

Édes mama szó nélkül tett eléje mindent, amit kívánt, és mi szájtátva álltuk körül. Ilyen csodát sem láttunk, hogy valaki ne egy nagy csésze kávét reggelizzen kiflivel, hanem teát meg sonkát.

A mademoiselle kevés ügyet vetett reánk, folyton gyorsan hadarva beszélt, amiből csak itt-ott értettem meg egy-egy szót, mint – amusement – jeune gens – Bois de Boulogne. Édes mama válaszából kiértettem, hogy aziránt érdeklődik, van-e itt olyan szép sétahely, mint a Bois de Boulogne és van-e sok szórakozás? Nem, nincs semmiféle szórakozó hely. Az emberek itt otthon ülnek és dolgoznak. Fi donc, de hiszen ez akkor tényleg egy kis balkáni fészek, eleget mondták neki a barátai... Igen, csakugyan, ez egy kis balkáni fészek. .De most talán jó lenne a tanulást megkezdeni. Reggel nyolctól zongorát gyakorol a két kis leány,

mademoiselle lesz oly szíves és felügyel reájuk, később meg egészen átveszi a zongoraoktatást is, úgy, amint a megállapodás szól. Igen, igen. Mademoiselle kissé unottan áll föl, s bemegyünk a nagy szobába, ahol a zongora állt.

Először Margit gyakorolt, szokás szerint a C dur skálával kezdte, amit lelkéből állt. Én pedig azalatt Mirabella hercegnő babámat öltöztettem föl és elmeséltem neki, hogy milyen gyönyörű francia kisasszonyunk van, s hogy ezentúl neki is franciául kell beszélnie.

A mademoiselle pár percig nézte, hogy Margit hogyan kalimpál, egyet-kettőt ásított, azután kivett a zsebéből egy kis arany cigarettatárcát, cigarettára gyujtott, aztán ugyancsak a zsebéből – amely úgy látszik egész raktár volt – kivett egy könyvet, hátradőlt a széken és elkezdett olvasni.

Most halkan kinyilt az ajtó és mama jött be, kötéssel a kezében. Amig mi tanultunk, vagy zongoráztunk, rendesen ott szokott ülni az ablak mellett és kötött. De most meghökkenve állt meg és nézett a cigarettázó és olvasó mademoisellere.

– Kérem, ebben a szobában nem szoktak dohányozni, – mondta aztán csendesen, de igen határozottan.

A mademoiselle kelletlenül nyomta be a cigarettáját az egyik virágcserépbe és zsebébe tette a könyvet. Aztán ajkát biggyesztve intett nekem, hogy most üljek én a zongorához.

Szegény mademoiselle Marianne! Azt hiszem, életének legnagyobb csalódása volt, midőn izgató kalandok re-

ményében rászánta magát erre az ázsiai utazásra egy olyan egzotikus országba, amelynek még hírét sem hallotta azelőtt soha, s még a nevét sem tudta kimondani, s a várt kalandok és az izgalmas romantika helyett belecsöppent egy olyan tisztességes, kristálytiszta életű, egyszerű polgári családba, amilyent Franciaország valamennyi vidéki városában is találhatott volna!... Ezért ugyan kár volt ezt a hosszú utat megtenni.

Nem emlékszem, meddig cigarettázott és unatkozott köztünk mademoiselle Marianne. Azt hiszem, már másnap feltünés nélkül eltávolította édes mama, mert már következő reggel nem láttuk őt belebegni csipkés, bodros, tarka virágos pongyolájában. Én mélyen fájlaltam a piros bársony mantilla és szalagos florentin kalap eltűnését, mert forrón vágyakoztam abban színházasdit játszani – de egyébként nem esett több szó mademoiselle Marianne-ról.

Csak úgy félfüllel hallottam, mikor Mari néni, Emmi néni és mama beszélgettek róla:

– Na, ez a kísérlet ugyan jó sokba került! De legalább egy tapasztalattal gazdagabbak lettünk... Nem kell soha többet idegen nevelőnő. Van itthon is jó tanító elég!

És nemsokára be volt osztva rendszeres tanulásra minden napunk. Irni, olvasni már tudtunk. A tantárgyakat pedig – számtant, történelmet, földrajzot, később fizikát stb. – Máday bácsi tanította, a lutheránus esperes, akit akkoriban Kolozsvárott a legjobb tanerőnek tartottak, s aki az összes magániskolákban is tanított.

Nagyon szerettük őt, olyan szépen tudott magyarázni, különösen történelmet és mithológiát (akkor még ez igen fontos tantárgy volt) – de ma már tudom, hogy nem volt jó tanító, mert például látta, hogy én a számtannal hogy kinlódtam, még az egyszeregyet sem bírom megérteni, holott minden egyebet játszi könnyedséggel és örömmel tanultam meg s akkor ahelyett, hogy rávezetett volna a számok megértésére, sajnálkozva simogatta meg könnytől ázott arcomat s szeretettel mondogatta:

– Na ne kinlódjon úgy, szegénykém, nem olyan nagy baj ez!

És mindig megcsinálta nekem ő maga a számtani feladatomat és nem gyötört vele, hogy megértesse velem a legegyszerűbb műveletet sem.

Nem is tanultam meg soha, s az összes számtani műveletek és a mathematika ismeretlen fogalom maradt számomra örökre! Az évszámokat, történelmi dátumokat sem tudtam megjegyezni, egyetlen háború, vagy békekötés dátuma sem maradt meg az emlékezetemben!

Elég különös, hogy ennek soha hiányát nem éreztem. Ellenben valami magam komponált összeadási módszerrel megtanultam fejből számolni, s azzal segítettem át magam minden nehézségen a későbbi életben. És ebben olyan gyakorlatra tettem szert, hogy például, ha vásároltam valamit, míg a kereskedő hosszú számoszlopokat írt fel, – én fejből már rég kiszámítottam az utolsó fillérig, hogy mit kell fizetnem. És ha valami eltérés volt, rendesen nem én tévedtem.

Őszintén megvallva, mindig nagyon resteltem ezen elmebeli fogyatékosságomat és tökéletes tudatlanságomat a számjegyekkel szemben. És csodáltam a gyermekeimet, s próbáltam magamnak megmagyarázni, miért van az, hogy nekik, mindhármuknak, éppen a matematika a legkedvesebb tantárgyuk?...

...Ohó! Álljunk meg. Nagyon is előresiettem!... Menjünk csak vissza a Bel-Monostor utcába, a vadszőlővel befuttatott kis házba az udvar végén, ahol a nagy szobában, az úgynevezett „első szobában" a tanuló asztal mellett ül három kis leány. Egy idő óta ugyanis gyermekkori legkedvesebb barátnőnk, Kromberg Irma is velünk együtt tanul. Azóta még szívesebben is tanulunk.

Hogyan van az, hogy édes mama mindig úgy eltalálja, mivel szerezhet nekünk örömet? Mikor megtudtuk, hogy Irma ezentúl minden délután eljön hozzánk, s óra után még szabad játszani is, együtt táncoltunk és visitoztunk boldogságunkban.

Kromberg Irmával gyermekkori játszótársak voltunk, jó pajtások, míg az élet el nem sodort egymástól. Fekete fürtös fejével, csillogó szép szemével úgy látom mindig magam előtt az élet soha el nem halványuló fényében. Nem fakult meg, nem hervadt el, az évek nyomtalanul suhantak el felette, örökös napsütésben él emlékezetemben a gyermekkor szivárványos ragyogásában.

És szinte hihetetlen, de igazán, igazán most is ott áll a szoba közepén, méltóságteljes tartással, vállán az asztalte-

rítő, mint palást, fején a rózsaszín lámpaernyő, az a tündérkirálynő rózsakoronája és én előtte térdelek a mama kasmirkendőjébe burkolva, fehér törülköző-turbánnal a fejemen, mint Armidor, a vizikirály elvarázsolt fia és ékes szavakkal könyörgök, esdeklek, hogy hagyja el a tündérek birodalmát és jöjjön velem tengeralatti palotámba. Gheristane – mert így hívják a tündérkirály leányát, hogy miért, azt nem tudom – elbájolva borul Armidor keblére és követni akarja, de ekkor megjelenik a zord anyakirálynő és megakadályozza az ifjú pár boldogságát. A zord anyakirálynő – Margit – meg is jelenik, de jaj, nem a tragikus helyzethez illő komolysággal, hanem egy seprűnyélre pattanva vigan nyargal be s egy főzőkanalat lobogtat kezében, mint királyi jogart! Azonkívül egy fehér lisztpetty van az orrán, s a fején kackiásan félrecsapva egy pléhdoboz a királyi korona.

Természetesen vége a tragikus jelenetnek, s a földön hempergünk a nevetéstől. Ámbár én szívem mélyéből fájlalom egy kissé, hogy az én érzelmes, könnyfakasztó színdarabom ilyen kevés méltánylásban részesül. De hát hiába, Margit inkább mindig a tréfára volt hajlandó, s a legmeghatóbb jelenetben is képes volt elnevetni magát és megnevettetni mindenkit.

Én ellenben mindig halálos komolyan vettem mindent és úgy beleéltem magam ezekbe a kigondolt és elképzelt mesékbe, mintha Cheristane és Armidor és az összes tündérek és manók, királykisasszonyok és hercegnők mind

élő alakok lettek volna és igazi könnyeket potyogtattam, mialatt ékes versekbe szedtem szomorú sorsukat...

Kromberg Irma megértő lélek volt, élénk részt vett az én álomvilágomban, sőt mi több, hasznos tanácsokkal és útmutatásokkal is szolgált, mert ő már nagyon gyakran volt színházban, látott drámát és vígjátékot is, amit én mind csak elképzeltem. Mert minket még nem vittek színházba. „Gyerekeknek nem való a színház" – mondták mamáék „majd, ha nagyobbak lesztek."

Margit azonban, miután ő az idősebb, – egyszer megérte azt a hallatlan nagy eseményt, hogy Mari néni és Emmi néni magukkal vitték a páholyba. A Gerolsteini nagyhercegnőt adták. Én olyan nagy izgalomban voltam, mintha engem vittek volna el. Ébren vártam meg, míg Margit hazajött, s akkor rögtön el kellett nekem mindent mesélnie. Szerettem volna, hát azonnal el is játssza és elénekli az egész darabot, de erre Margit nem volt hajlandó, én azonban olyan élénken el tudtam képzelni mindent, mintha ott lettem volna, s heteken keresztül ezentúl mindig a Gerolsteini hercegnőt játszottam.

Ugyanis szenvedélyem volt színházasdit játszani, színdarabokat kigondolni, s minden iskolai irkámat tele firkáltam öt felvonásos tragédiákkal. Még a Gerolsteini nagyhercegnőt is átalakítottam tragédiának, úgy jobban tetszett nekem.

Azonkívül volt még valami, ami teljesen betöltötte gondolatvilágomat és fantáziámat: az olvasás. Mindegy

volt nekem, hogy mi, csak betű legyen. Faltam, habzsoltam a betűket, ujságot, könyvet, kalendáriumot, divatlapot, folyóiratot, magyart, németet, franciát, mindent, ami a kezembe akadt.

Szerencse, hogy csak jó könyvek voltak nálunk, semmi selejtes, frivol olvasmány.

A polituros, fiókos szekrény tetején fölfedeztem Petőfi és Tompa verseit, szép piros aranyozott kötésben, és Arany János Toldiját! Akkor hetekig, hónapokig nem olvastam egyebet, csak ezeket a könyveket, mindig újra és újra, amíg már majdnem könyv nélkül tudtam valamennyi verset.

A Sándor bácsi óriási könyvszekrényében megtaláltam Flammarion néhány könyvét, Goethe, Schiller, Heine, Lessing, Körner és a többi német klasszikus összes munkáit is. Minden vasárnap a kis jázminlugasba elbujva ezeket olvastam. Olyankor nem kellett nekem se játék, se hinta, se kocsizás, semmi – csak az olvasás. Persze, hogy nem értettem meg és szinte komikus lehetett tízéves gyermek kezében Flammarion, Goethe és Lessing, de annyi hasznom minden esetre volt belőle, hogy a német és francia nyelvben gyakoroltam magamat.

De kis életem legnagyobb élménye volt, mikor Jókai munkái a kezembe kerültek. Hogyan, honnan, arra már nem emlékszem, csak azt tudom, hogy attól kezdve, mikor Kárpáthy Zoltánt elolvastam, mintha varázslat alá kerültem volna... Nem tudtam enni, aludni, álomvilágban éltem... Begubóztam magam a nagy karosszékbe, befúr-

tam fejem a párnák közé, ott sírtam, nevettem és lelkendeztem és rajongtam, nem hallottam, ha szóltak hozzám, nem feleltem, ha kérdeztek, csak olvastam, olvastam, a szívemmel, a lelkemmel, s nem ismertem senki mást, csak Baradlay Richárdot, Berend Iványt és Tatrangi Dávidot és Flórát és Ankerschmidt Erzsikét, meghaltam Keöcserephi Vilmával és versenyt daloltam Noémivel, a Senki szigetén.

Édesanyám mindentlátó szeme aggódva figyelt. Ez így nem mehet tovább. Mit tegyünk ezzel a gyermekkel? Nehéz kérdés volt, mert ha elvették tőlem a könyveket, éjjel-nappal sírtam és belebetegedtem a bánkódásba.

Nem használt az sem, hogy a testvéreim gúnyolódtak vélem, „érzékeny kisasszonynak" neveztek el, kinevettek, hogy én labdázás helyett inkább a szobában gubbasztok és a Kőszívű ember fiainak társaságában jobban érzem magamat, mint közöttük...

Nem bántam semmit, nem érdekelt semmi, mint egy álomjáró éltem, a nagy mesemondó varázslatos világában, elbűvölve, felolvadva a kritika nélküli rajongás boldog önfeledtségében.

De hát mégis ki kellett engem ragadni valahogyan ebből az álomvilágból, persze úgy, hogy ne tudjak róla, ne vegyek észre semmit.

– Gyermekek – hallottuk egy szép nyári napon a mama hangját az ebédlőből, gyermekek! Jöjjetek ide! – nagy ujság van! Levél jött Fanny nénitől!

Erre már én is felfigyeltem. Fanny néni édes apa testvére volt. Tordán laktak, szép házuk, kertjük volt, három gyermekük, Gerő, Irén és Cecil. Pár évvel fiatalabbak, mint mi, de azért nagyon jól tudtunk velük játszani, ha

néha abban a nagy boldogságban részesültünk, hogy elvittek Tordára.

Már maga az utazás is milyen nagyszerű élmény volt! Kocsin kellett menni a Feleken keresztül – vasút még nem volt arra – és a nagy hegyen föl lépésben mentek a lovak, csengő csilingelt a nyakukon és a tetőn megállottak pihenni. Akkor szabad volt leszállani és virágot szedni. Mennyi piros pipacs és margaréta, meg szarkaláb nyílott az országút mentén, a réten. És a nap sütött, friss reggeli szellő borzolta a hajunkat és soha, soha olyan szépet még nem láttam, mint azokat a virágos réteket ott fenn a Felek tetején, ahonnan le lehetett látni a völgybe és messze, messze el a távolba, a havasok felé...

Ha Fanny néni levelet írt, akkor biztosan megint meghív, hogy látogassuk meg!

– Igen, – mosolygott mama – arra kér, hogy engedjelek el pár hétre hozzájuk. Érik már a barack és a körte a szőlőben és nemsokára a dinnye is!

Sándor és Margit táncra kerekedtek örömükben.

– És kirándulást terveznek Torockóra is, folytatta tovább mama, – még pedig három-négy napra. Ida és Szentpéteri Anna is ott lesznek, – mosolygott reám.

Most már én is táncra kerekedtem. Ida és Anna a két legjobb barátnőm Tordán! Milyen pompás mulatság lesz!

– Mamáék is jönnek úgy-e bár? – kérdeztem hozzásimulva. Mama fejét rázta. – Nem, mi nem mehetünk. De ha Sándor bácsi ide adja a kocsit, titeket elengedlek Sándorral. Ő már nagy fiú, vigyázzon reátok.

Egy kissé fátyolos volt a mama hangja és a szeme is, de mi azt nem vettük észre. Eszeveszetten örültünk a kirándulásnak. És különösen arra voltunk büszkék, hogy egyedül engednek el minket – ami még eddig sohasem történt meg.

Még azt is könnyű szívvel igértem meg, hogy nem viszek magammal egyetlen egy könyvet sem. És három hétig, amíg Tordán leszünk, nem olvasok egyetlen egy betűt sem. És sokat fogok enni és tejet is iszom és nőni fogok és megerősödni.

Sándor bácsi természetesen szívesen adta a kocsit. Azt hiszem, minden már előre meg volt beszélve.

És egy ragyogó, fényes, napsugaras vasárnap reggel, kabátokkal, kendőkkel, elemózsiával, jó tanácsokkal és intelmekkel ellátva csakugyan útnak indultunk! Mi ketten Margittal a nagy ülésen terpeszkedtünk, olyan büszke önérzettel, mint valami fiatal pávák.

Sándor a bakra ült, azzal a titkos elhatározással, hogy amint kiérünk a városból, ő fog hajtani. Az öreg Samu kocsis csendesen mosolygott vastag, szürke bajusza alatt. Egyikünk sem tudta, hogy ő vigyáz reánk, úgy, mint a szeme világára, úgy mint az ő kedves lovacskáira... Reá vagyunk bízva.

Három óráig tart az út és természetesen már az első félórában megettünk minden ehetőt, Sándor komolyan megharagudott Samura, mert nem engedte, hogy ő hajtsa a lovakat, duzzogott és beült közénk a nagy ülésre. Ezért meg én duzzogtam, mert nekem kellett a kis ülésre ülni.

Közben kiesett a Margit kabátja és az én nagy kendőm, amiért aztán vissza kellett menni. De egyébként minden baleset nélkül, frissen, vigan és jókedvüen érkeztünk meg.

Fanny néni és Gerő bácsi már a kapuban vártak.

Már messziről látom a Fanny néni kedves, mosolygó, gömbölyű arcát és a Gerő bácsi nagy, fekete, sűrű szakállát. Igazi örmény típus. Tömzsi termete, fekete szeme, dús fekete szemöldöke, fényes, fekete göndör haja, fekete szakálla, fekete az egész ember, de a szíve csupa szeretet, kedvesség, jóság, azt sem tudja, hogyan keresse kedvünket. Fanny néni is ölel, csókol, becézget – oh, hogy megnőttetek lelkeim – hiába mégis csak a kolozsvári gyerekek a legkülönbek – és hogy van tata, hogy van mama – és Sándor bácsi, milyen jó ember, igazán, hogy szeret titeket, ideadta a kocsit! Torockóra is azzal mehettek, hiába no, igaz, hogy teheti, de hányan vannak, akik tehetik, és mégsem teszik... Egyetek gyerekek ebből a jó rántott csirkéből és habos kávé is van, meg foszlós kalács, magam sütöttem... Ezt a barackot Gerő bácsi hozta a szőlőből, nektek szedte, pompás ananász-barack!... De hát egyetek! Annuska, te még ezt a nagy pohár tejet is megiszod! Jaj, de sovány vagy lelkem, megigértem mamának, hogy meghizlallak! Idd meg, mert különben nem viszünk el Torockóra!

Ijedten nyeltem le a tejet. Még csak az kéne, hogy engem itthon hagyjanak!

– Fanny néni kérem, ugyebár Torockón elmegyünk a Ferenc nagyapa házába is, – kérdeztem tej-ivás közben. –

Édes apa meghagyta, hogy nézzük meg azt is, mert ő ott született.

– Persze, hogy igen. Odamegyünk egyenesen. Most a bíró lakik benne. Oda fogunk megszállani, Gerő bátyád már írt is nekik.

– És a Székelykőre is felmegyünk ugye? És a szentgyörgyi várba is? Mama is fölment, mikor Torockón lakott.

– Na már aki bírja. Én nem, azt tudom.

– De én sem, – dörmögte Gerő bácsi. – A fiatalság ha akar, mehet és a gyerekek is.

– A gyerekek nem! – tiltakozott Fanny néni. – Meredek, sziklás az út, kapaszkodni, mászni kell. Nem gyerekeknek való.

Sándor és Margit összenéztek. Én már tudtam, hogy ők mégis el fognak menni. De vajjon engem is magukkal visznek?...

A következő napok a kirándulás előkészületével teltek el. Az asszonyok sütöttek, főztek, Torockón nincsen kocsma, vendégfogadó, s a vendéglátó házigazdákat illő megkínálni mindenből, viszont ők is gazdag asztalt terítenek a szívesen látott, kedves vendégeknek.

Mi gyermekek természetesen csak annyiban vettünk részt az előkészületekben, hogy mindenütt ott alkalmatlankodtunk, ahol nem kellett volna.

Én boldog voltam, hogy két kedves barátnőmmel, akik különben a legközelebbi rokonaink is voltak. – B. Idával és Szentpéteri Annával egész nap együtt lehettem. Folyton a torockói kirándulásról beszélgettünk, amelyet Gerő bácsi olyan nagyszabásúnak rendezett, hogy a fél város készült benne részt venni.

– Tizennégy szekérrel indulunk, – ujságolta Szentpéteri Anna, aki mindenről a legjobban volt értesülve. – Két szekér cigány is jön velünk, azok muzsikálnak majd az egész úton! Vasárnap délután a kerek erdőben majális lesz, s a nagy lányok és fiúk táncolnak! De nekünk is szabad lesz táncolni! És sok süteményt fogunk enni! Az én mamám tíz tepsivel sütött!

– Mányikó öt nagy fazék töltött káposztát készített! – mondta Ida, – Lajos és Ödön azt nagyon szeretik!

Ida Mányikónak hívta az édesanyját. Lajos és Ödön a két bátyja volt, akik Pesten jártak gimnáziumba, s most a szünidőt itthon töltötték. Valamennyien nagyon büszkék voltunk pesti gimnázista unokabátyáinkra, akik természetesen nem sokat törődtek velünk, sőt a jelek szerint ítélve, kissé le is néztek.

Annál nagyobb volt a meglepetésünk, mikor az induláskor Lajos a mi kocsinkra ült föl, Samu mellé a bakra. Az öreg Samu, aki erre az alkalomra különösen hegyesre kipödörte a nagy szürke bajuszát, engem szó nélkül megragadott és beültetett a kocsiba. Aztán körülnézett Margit után, akinek a nagy tumultusban sikerült egy másik kocsira felkapaszkodni a nagy leányok közé. Én sírni és kiabálni kezdtem Ida és Anna után, mert velük akartam együtt lenni. Erre Lajos leugrott a bakról, előhalászta valahonnan Idát és Annát, akik a zürzavarban már majdnem a cigányok szekerére kerültek, s oda rakta őket föl mellém. Most már teljes volt a boldogságunk. Csak az öreg Samu forgatta elégedetlenül a fejét ide-oda, mert hiszen neki meg volt parancsolva, hogy Margitot és Sándort is tartsa szem előtt, ők pedig Isten tudja hol, melyik kocsin vágtattak már előre.

A város végén a hosszú kocsisor teljesen kibontakozott. Tényleg tizennégy szekér indult – két szekér cigánnyal. Gerő bácsi, ha már rendezett valamit, azt nagyszabásún rendezte meg. Még a környékből is összecsődítette a rokonokat és jó ismerősöket.

Mi hárman olyan vigan voltunk, ahogy csak tíz esztendős gyerekek tudnak vigadni. Folyton nevettünk, énekeltünk, előkerült egy doboz sütemény is, melyet Ida rejtegetett a kendője alatt. Mi bizony olyan jól mulattunk, hogy észre sem vettük, mennyi idő telt el, hol s merre haladunk.

Egyszer csak Lajos, aki eddig kizárólag Samuval társalgott, most megfordult s a két lábát a kocsiba lógatva, egyenesen felém fordult.

– Most figyeld az útat. Ne csárogjatok annyit. Ilyent még nem láttál. Most jön a borévi híd. Ez a híd van legalább kétszáz éves. Ilyen furfangos hidat még nem építettek sehol. Ezt nem viszi el az Aranyos, pedig az itt ugyancsak rakoncátlan! És látod ott azt a sziklacsompót, amelyik úgy mered fel, mint valami bálvány? Az a Leánykakő. És a hidon túl már kezdődik a torockói út. Azt nézd meg aztán, hogy milyen különös. Olyan nincs sehol máshol!

Most vettem csak észre, hogy milyen csodaszép vidéken haladunk. Széles országút vezetett a szikla-oldalba vágva az Aranyos partja mentén. Egyik oldalon a szikla medrébe szorított, fehéren tajtékzó, vadul rohanó folyó, mely mintha haragjában a partokat akarná szaggatni, másfelől az égig érő sziklák, melyek oly magasan merednek föl, hogy az eget alig lehetett látni. A színes sziklaköveken, a fehér országúton, a tajtékzó, fodrosodó vizen aranyfényben tündöklik, ragyog a napsugár.

A borévi hídon túl aztán egyszerre fekete lesz az országút, amely egyenesen Torockóra vezet. Ez az egész út vas-

Emmi néni

Sándor bácsi

Mari néni

salakból van készítve. Ami vassalak századokon keresztül kikerült a kohókból, abból verték az útat az Aranyostól a Kőig – Torockó bejáratáig.

Nem tudom, ma is úgy van-e még, mint akkor... de én mindig úgy fogom látni magam előtt azt a fekete útvonalat, az út mentében a bányák, kohók, hámorok és végül a Hármas hámor, ahol az útkanyarodásnál egyszer csak megnyílik a völgy és ott van előttünk Torockó. Egyik oldalon rengeteg erdőkkel borított hegylánc zárja körül, a Vidálykő, a Tilalmas, a Keselykő, az Ordaskő, erdőkkel telenőtt hegyhátak, sziklacsúcsok, szaggatott bércgerincek, mintha valami félelmes, hallgató hegyszörnyetegek volnának, egészen a Székelykő közeléig nyomulnak előre, amely, mint egy büszke szirtfal őrködik Torockó fölött, tetején az ős székelyvár omladozó, düledező maradványaival.

– Oda fogok én fölmenni! – gondoltam magamban titkon, de nem mertem szólni senkinek, csak elképzeltem magamban, milyen gyönyörűséges lehet onnan, a szédítő magasból lenézni a völgybe...

Mire a mi kocsink is beérkezett, a többiek már majdnem mind elhelyezkedtek a vendégszerető torockói gazdáknál. A piactéren várták a kocsikat, s mindenki örült, aki vendéget vihetett magával a házába.

Fanny néni és Mányikó néni ijedten kerestek minket a sok ember között.

– Itt vannak a kis csibék, – kiáltott Lajos s odapöndörített mindhármunkat a kitárt karok közé.

Mi a bíró házába szállottunk meg, úgy, ahogy Gerő bácsi elrendezte. Ez a ház volt hajdan a Ferenc nagyapa háza.

A bíró derék, szép, nagy szál ember – a kapuban várt minket.

– Köszönjük a szíves látást, – mondta Fanny néni, amint a küszöböt átlépte. – Istené a szállás, – mondta a bíró mély, zengő hangon, s bevezetett a belső szobába.

Megilletődve néztem körül. Olyan volt éppen, mint ahogyan édes apa leírta. Itt a búbos kemence, az ablak alatt a kék tulipános láda. A szoba közepén az asztal, körülötte négy tulipános szék, a szék támlájába kis szív belevésve. A fal mellett a tornyos ágy, magasan felhalmozva párnákkal, dunyhákkal s letakarva olyan díszesen hímzett terítővel, amilyen talán még a királynak sincs. És milyen kincsek lehetnek abban a tulipános ládában, milyen ősrégi himzések, arannyal, ezüsttel kivarrt vállfűzők, gyönggyel himzett kösöntyük, arany paszomántos párta, amelyik olyan, mint egy korona...

Bíróné asszonyom jószívvel meg is mutogatott mindent. De én csak egy dologra voltam kíváncsi.

– Bíró néni kérem, hol van a bölcső? – kérdeztem tőle súgva. A bíróné csodálkozva nézett reám.

– Miféle bölcső?

– Hát amelyikben nagymama ringatta édes apát. Kék volt és arra is tulipánok voltak festve. És a kicsi Vilmát is abban ringatta édes mama...

Bíró néni eleinte nem értette a dolgot. De azután Fanny néni megmagyarázott mindent. Ez a ház volt a régi családi

Két boldog kisleány

Margit és Anna

ház... Ennek a kis leánynak az édesapja itt született, itt nevelkedett, itt születtek ők is, mind a gyermekek... József, Károly, Gábor, Fanny, Ilona... És mikor József megházasodott, idehozta a fiatal feleségét és itt született első gyermekük, a kis Vilma... Ugyanabban a bölcsőben ringatták, amelyben valamikor az édes apját... De a kis Vilma egyéves korában meghalt és akkor a fiatal asszony nem akart tovább Torockón maradni...

És lassanként elszéledt az egész család... Senki sem maradt az ősi házban, csak az öreg Ferenc nagyapa... És mikor az öreg úr nyolcvanöt éves korában meghalt, gyermekei eladták az ősi házat, valamennyien úgy elszakadtak innen, hogy nem volt már, aki vissza akart volna ide költözni...

A bíróné bólintott. Igen, most már emlékszik.

Az urának az édes apja beszélte, ő ismerte a Ferenc tekintetes úr apját is, Kristófot, s a feleségét, Florianna nagyasszonyt, akinek hetven éves korában sem volt még egy szál ősz haja sem. Csodálatos asszony volt... Hét gyermekkel maradt özvegyen. Volt egy vasbányájuk a föld alatt és egy boltjuk a piactéren. Az egyetlen bolt Torockón. Kristóf télen a föld alatt dolgozott, nyáron a boltban ült, adott-vett, jó üzletember volt.

Mikor meghalt, Florianna asszony eladta a bányát, a föld alá nem ment le dolgozni, de a boltot megtartotta, napestig szakadatlanul dolgozott, felnevelte mind a hét árváját.

Ferenc volt a legkisebbik, az ott maradt mellette mindig. A bíróné asszonyom még emlékszik is reá. Gyakran látta, mint kisleány Ferenc tekintetes urat, hófehér hajjal, fehér Kossuth-szakállal, itt pipázgatott mindig az ámbituson...

De a kis bölcső, bizony az már nincs sehol...

Este korán lefeküdtünk, mert az úttól nagyon fáradtak voltunk. Margit is előkerült és nem győzte mesélni, milyen nagyszerüen mulatott az úton a nagy leányok és fiatal emberek között. Osztián Lenke, Kapdebó Róza, Amirás Olga, Vertán Kata, Szentpéteri Marika, Dajbukát Rici befogadták maguk közé, azt mondták, maholnap ugyis nagy lány lesz ő is, s még udvarlója is volt, bizony, Lengyel Kristóf tette neki a szépet!

Haha, hogy nevettünk mi ezen! Hiszen az már öreg ember, nagy fekete szakálla van! Bizony van már húszéves is!

Margit megsértődött és a fal felé fordult.

Mányikó néni, aki velünk aludt egy szobában, ránk szólt, hogy már hallgassunk, ő már aludni akar.

Ida halkan kimászott az ágyból, előkeresett a sarokból egy kalapskatulyát, az tele volt különféle finom süteménynyel, azt körülültük s csendesen vicogva, cincogva majszolgattuk. Margit is kibékült s megsúgta, hogy a nagy leányok és a fiatal emberek most az iskolában táncolnak. Torockón nincs vendéglő! A cigányok is ott vannak. Egész reggelig fognak táncolni. Őt is hívták, Lengyel Kristóf elkérte tőle a második négyest! De persze Fanny néni nem engedte el, ami elég nem szép tőle.

Mányikó néni megint morogni kezdett, el is álmosodtunk, bebújtunk a dunyhák és párnák közé.

De alig aludtunk el, – én legalább azt hittem, csak egy percig aludtam – szép muzsikaszó ébresztett fel.

– Éjjeli zene! – kiáltott Margit izgatottan, s az ablakhoz szaladt. Mi is kiugráltunk az ágyból s a függöny mögül kikandikáltunk. Csakugyan ott állottak a cigányok az ablak alatt, félkörben felsorakozva s a fiatal emberek mögöttük dirigáltak, – mitagadás, kissé illuminált állapotban.

Egy fekete szakállas alak borízű hangon dörmögte:

– Húzzad! Ácsi!

Se nem kicsi, se nem nagy,

Éppen nekem való vagy!...

Margitnak a gyönyörűségtől és a hidegtől a foga vacogni kezdett, mi is dideregtünk s örömünkben egymást taszigáltuk el az ablaktól.

Most felébredt Mányikó néni is és bosszúságában nagyot horkantott.

– Micsoda lárma ez? Az embert nem hagyják aludni! Mit nyivákolnak itt ezek a füstös cigányok? Felcihelődött az ágyból, s kirántotta az ablakot.

– Hé, ti naplopók, éjjeli baglyok, – harsogta bele a muzsikába, amely arra menten elhallgatott – takarodjatok el innen rögtön, mert úgy nyakon öntelek egy kancsó vízzel, hogy az anyátok sem mosdatott meg úgy! Ne te ne, Kristóf, te is itt vagy? Neked is több eszed lehetne! Lajos! Ödön! Mit szerenádoztok itt? Tudhatnátok, hogy itt

csak gyerekek vannak, meg öreg asszonyok! Na, menjetek odébb egy házzal!

A cigányok már rég eliszkoltak, a fiatal emberek is egymást támogatva utánuk sompolyogtak. Mányikó néni harcias lendülettel becsapta az ablakot, s most már igazán háborítatlanul alhattunk reggelig.

Másnap reggel – vasárnap lévén – legelőször is a templomba mentünk.

A torockóiak bevonulása a templomba felér bármilyen látványossággal.

Ilyen pompát, ilyen nemes ízlést, ilyen gyönyörű, gazdag népviseletet alig látni még valahol.

A férfiak fekete báránybőrrel prémezett bekecset viselnek, a bőrmellényük tarka selyemmel, arany fonállal kihimezve s a panyókára vetett dolmányt rókaprémgallér díszíti.

Az idősebb asszonyok prémes palástban, fekete csipkefejkötővel, a fiatal menyecskék csipkés, himzett vállfűzővel s festői, szépen átkötött fehér fátyolkendővel a fejükön.

A hajadonok a legszebbek. Fehér mentéjük van, bőujjú patyolat ingujjuk, kivarrva, kihimezve fekete, vagy sötétkék fejtővel. Sűrű,ráncos fehér fersingük, elől ugyancsak sűrű ráncos, sötétkék, színesen kivarrt köténnyel. Közöttük a menyasszonyok pedig arannyal, ezüsttel gazdagon, kivarrt vállfűzőben, övükben feltűzve a színes selyem jegykendő, s fejükön a gyönyörű, széles párta, mint egy aranyos királyi korona. És azt a királyi koronát, mint valami

színes lepkeraj, belepik körül a hosszan aláomló, szebbnélszebb színekben pompázó nehéz selyem szalagok, melyek egész kis vagyont képviselnek, s úgy szállnak a családban anyáról-leányra. S a festői, pompás öltözéket kiegészíti a hófehér fersing alól kilátszó piros szattyáncsizma.

...Vajjon viselik-e még most is a torockói leányok ezt a gazdag, színpompás, ragyogóan szép öltözetet, vagy kiveszőben van ott is már a hagyomány, a népviselet s a nemzedékről-nemzedékre szálló arany-ezüst himzést, gyöngyvarrásos kösöntyüket, széles, gazdag, kézzel varrott csipkés kendőt, patyolat ingvállat felváltotta az olcsó bolti holmi, gyári rongy... s a piros szattyán csizma helyett magassarkú, kivágott lakkcipőben és selyem harisnyában járnak a torockói lányok?...

Nem tudom és talán már nem is fogom megtudni soha.

Földi szemeim már nem látják meg soha többet az idők forgatagos viharában elsodort virágzó völgyet Erdély sziklabércei között, hol a kis ősi házban a tulipános bölcső ringott...

Vége az Istentiszteletnek. A kiránduló vendégek közül azok, akik a templomban voltak, sietnek utólérni azokat, akik már előzőleg elindultak, egyrésze a Székelykőre, másrésze a szentgyörgyi várromokhoz.

Három kis összeesküvőnek, Idának, Szentpéteri Annának és nekem – az én rábeszélésemre – sikerül eliszkolni a tömegben és odacsatlakozni azokhoz, akik a Székelykőre mennek fel. Margit és Sándor már reggel eltüntek, de nekünk a Fanny néni és Mányikó néni felügyelete alatt a templomba kellett menni.

De most aztán hajrá, szaladunk Lajos és Ödön után, akik Osztián Lenkével, Vertán Katával s még egynéhány vállalkozó kedvű leánnyal és fiatal emberrel neki indultak a sziklák megmászásának.

Eleinte egészen jól megy. Anna és Ida pompásan bírják a hegymászást s mindenütt nyomukban vagyunk a vidám, éneklő, tereferélő víg társaságnak. De egy óra mulva, mikor még mindig fölfelé kell kapaszkodni, én kezdek ellankadni. Már alig lihegek s minduntalan elmaradok. És egy fordulónál, mikor kénytelen vagyok egy percre leülni a fübe pihenni, egyszerre csak eltünik mindenki a szemem elől.

Egyedül maradok. Fel akarok állni, hogy utánuk szaladjak, de nem birok. Lábam úgy fáj, sajog, hogy mozdul-

ni sem tudok. Kiáltani akarok, de a félelem, az ijedtség ugy összeszorítja a torkomat, hogy egy hang sem jön ki belőle.

Mi lesz, ha nem tudom utólérni őket? Mi lesz, ha nem ezen az úton fognak visszajönni? Egyedül hogyan találok le?

Nagy, kövér könnycseppek potyognak a szememből. Nem is annyira a félelemtől, mint inkább attól a lesujtó érzéstől, hogy nem tudom elérni, amire annyira vágytam, nem tudok fölmenni oda, ahol édes apa, édes anya annyiszor jártak, s amiről olyan szépeket meséltek nekem... Én is úgy szerettem volna látni, amit ők láttak... a huszonkét falut lent a völgyben, az Aranyos folyam kanyargó, fényes szalagját, s messze, messze a távolban a havasok ködbe vesző taraját...

Valami csörtetést hallok a hátam mögött. Jaj Istenem, talán medve...

Nem medve. Lajos bukkan elő a cserjék és bozótok közül. Nevetve néz reám.

– Na, te vitéz hegymászó! Hát kidőltél a csatasorból? Persze, ilyen vékony topánkával akarsz sziklákon ugrálni? Ezzel csak hintóban lehet kocsizni!

– De én fel akarok menni az oromra, a barlangig! – erősködtem. – Már kipihentem magam, mehetek tovább.

– Hu, hu! – ijesztgetett Lajos. – Talán bizony a barlangba is be akarsz menni a medvék közé? No csak maradj veszteg, várjuk be szépen, míg a többiek is lejönnek.

– Te nem mégy fel?

– Nem. Itt maradok veled. Ida mondta, hogy nem birtál tovább kapaszkodni, hát visszajöttem, hogy vigyázzak reád, meg ne egyenek a medvék, mert kikapunk Mányikótól, ha véletlenül leharapja az orrodat egy kis medvebocs.

Most már én is nevettem. Lajos olyan jól tudott mindig tréfálni.

– De azért mégis nagyon, nagyon szeretnék felmenni, – sóhajtottam. – Olyan szép lehet ott!... És mindenki feljutott, csak én nem!...

– Ne vállalkozz soha erődön felüli dolgokra! – mordult rám Lajos, komoly ráncokba vonva homlokát. – Különben megnyugtatlak, ne fájjon a szíved, egyik sem jutott fel az oromra. A Lajos-csúcs előtt a tisztáson összetalálkoztunk a másik társasággal, akik még korán reggel indultak el. Azok ott villásreggeliztek és olyan jól érezték magukat, hogy eszükbe sem jutott feljebb kapaszkodni. Mi is oda ültünk közéjük, megettük, amit még meghagytak, megittuk a maradék borukat, most aztán pakolnak mindent össze, s jönnek mindjárt vissza. Nesze, neked is hoztam egy vajas zsemlét és egy csirkecubákot.

Most veszem csak észre, milyen éhes vagyok. Az utolsó morzsáig megettem mindent. Nagy hálát éreztem Lajos iránt. Igaz, hogy sokat gunyolódik velem, de lám, senkinek sem jutott eszébe velem törődni, csak neki, s ha ő nincs itt, bizonyára éhen haltam volna a sziklák között. De az is lehet, hogy előbb a medvék megettek volna...

Egy tanulságot mindenesetre vittem magammal haza erről a kirándulásról. Megjegyeztem magamnak, amit Lajos mondott. – Ne vállalkozz soha erődön felüli dolgokra!

Három hétig maradtunk Tordán, s ez idő alatt becsületesen megtartottam, amit mamának igértem. Nem vettem könyvet a kezembe. Egyetlen betűt sem olvastam. Pedig egyszer nagy volt a kísértés, mert Irén kölcsön kapta valahonnan Twist Olivért, s vörös orral és kisírt szemekkel jött fel a kertből, ahol a ribizlibokrok mögé bújva olvasta egyhuzamba végig Dickens szívbemarkoló regényét.

– Olyan szép! szipogta, felém nyujtva a könyvet.

De én fejemet ráztam. Megigértem, megtartom szavamat.

Különben könnyű volt ilyen hősies jellemnek maradnom. Egész nap együtt játszottunk Idával és Annával, Irént is nagylelküen befogadtuk magunk közé, bár ő fiatalabb volt. Aztán Gerő bácsi minden délután kivitt a szőlőbe, ott neki minta-gyümölcsöse volt, csupa fajalma, barack és szilvafák, olyan gyönyörű gyümölccsel, amelynek híre volt egész Torda-Aranyos megyében! Hát még a dinnyéi! Akkor még ilyen különleges, finom fajdinnyék nem termettek, csak nála. Gondozta is Gerő bácsi olyan buzgalommal és szeretettel, mintha abból akart volna meggazdagodni. Pedig soha eladásra nem került egy szem gyümölcs sem, csak azok a rokonok és jóbarátok kaptak belőle kitüntetésképen, akiket Gerő bácsi szeretett.

Kirándulásokat is tettünk még a környéken.

Voltunk Koppándon, ahol a monda szerint a pogány Koppánd vitéz hősies harcokat vívott. Ősi kastélyának romja még ma is áll. És kirándultunk a híres tordai hasadékhoz is. Ijesztésül – nehogy megint a Székelykő megmászásához hasonló kalandba bocsájtkozzam, Lajos jóelőre elbeszélte a tordai kéményseprő történetét, aki elindult, hogy megkeresse a Dárius kincsét, mely ott van elrejtve a barlangokba, – s aztán beszorult a hasadékba, nem tudott tovább menni se előre, se hátra. Állítólag még ma is ott van.

Ez a három hét úgy elrepült, mint egy nap.

Egy szép reggel Samu megint megjelent a kocsival, hazafuvarozott minket. Igaz, hogy sírva búcsúztam el Tordától, de amint a Felekről aláereszkedtünk és megláttam Kolozsvárt, az örömtől dobogott a szívem. Jaj, de jó lesz megint otthon! Hogy is tudtam olyan sokáig távol lenni mamától, édes apától?

Mama meg volt elégedve velem. Három kilót híztam, lesültem, barna voltam, mint egy cigányleány és nem jártam-keltem, mint egy holdkóros, mint aki álomvilágban él, hanem hancuroztam és labdáztam a testvéreimmel, a szomszéd gyerekekkel, egész addig... igen addig, amíg megint könyv került a kezembe.

Ezúttal a Sándor bácsi könyvszekrényéből Goethe műveinek egyik kötetét kaparintottam meg. Az üveges folyosón elbújva rögtön végig is olvastam. Színdarabok voltak

benne. Az egyik „Die Geschwister" annyira megtetszett, hogy mindjárt le is fordítottam.

És most már gyógyíthatatlanul visszaestem. Az iskolai irkákba megint színdarabokat írtam, öt felvonásos tragédiákat, verses drámákat és népszínműveket. Persze mindent a legnagyobb titokban. Legalább én azt hittem, hogy titokban. Rettenetesen szégyeltem volna magam, ha tudom, hogy valaki olvassa.

Csak azon töprengtem mindig, honnan vegyek papirost? Ez megoldhatatlan problémának látszott. Az iskolai irkába végre feladatot is kellett írni, az ujságoknak, a divatlapoknak a szélére alig fért el valami, kérni nem mertem, mert hiszen akkor rögtön megkérdezték volna, hogy mire kell nekem annyi papiros?...

Csodálatos módon egy napon egy egész halom szép, finom, fehér írópapírt találtam az asztalomon. Egész ív papírt, szépen négyrét hajtogatva és minden lap külön körülvonalazva, széles margóval, lila-színű tintával. És egy üveg lila tinta is volt ott, meg egy vadonat új író toll.

– Ez az enyém? Igazán az enyém?... kérdeztem remegve a boldog izgalomtól.

– Igen, – intett mosolyogva mama. – A tied, egyedül. Holnap van a nevednapja, ezt kapod ajándékul. A papírt édes apa vonalazta körül olyan szépen.

Áldott édes szülői gyöngédség, mely úgy meg tudta érteni a gyermek félénk lelkének érzékenységét... Sohasem

kérdeztek, faggattak, mire kell nekem az a sok papír. De ha elfogyott, reggel újra találtam az asztalomon.

Ma is őrzök még egypár ívet belőle... Finom, fehér papíros, lila tintával szépen, gondosan körülvonalazva... Édesapám kezevonása.

Az én szüleim nem voltak pedagógusok, de soha helyesebb és jobb módszerrel gyermekeket nem neveltek, mint minket. A szeretet, jóság és megértés módszerével.

Az én lelkem nyitott könyv volt előttük. Látták benne a fantázia virágait bontakozni; hogy termés lesz-e belőle, vagy idő előtt lefonnyad, azt nem tudhatták előre, de azt tudták, hogy egyetlen szóra, egyetlen érintésre az én félénk lelkem örökre becsukódhatik – és nekem kettőzött jóságban, gyöngédségben és szeretetben volt részem... Tudták, hogy talán belebetegednék szégyenletemben, ha csak sejteném, hogy valaki olvassa azt, amiket én titokban firkálgatok. És ezért nem beszéltek velem soha róla, tették magukat, mintha nem vennének észre semmit, soha nekem nem kellett senkinek mutogatni, vagy felolvasni valamit – oh, ezt el nem bírtam volna... Nem büszkélkedtek, mint sajnos, annyi szülő teszi – korafejlett gyermekük szerintük csodálatos szellemi termékeivel! De nem is nevettek ki azért a sok badarságért, sületlenségért, képtelenségért, ami egy tízéves gyermek fantáziájában megterem.

Bizonyára sokat beszéltek és tanácskoztak mindenről Sándor bácsival és Mari nénivel és Emmi nénivel. Ezeknek a tanácskozásoknak és megbeszéléseknek az eredménye az

lett, hogy két év mulva, mikor Máday bácsi már nem jött többet hozzánk, én külön órákat kaptam Haraszthy Gyulától, a későbbi budapesti, kiváló egyetemi tanártól.

Hadd álljak meg itt egy pillanatra és emlékezzem meg kegyelettel és hálával arról a nagy tudósról és kiváló pedagógusról, aki olyan türelemmel, hozzáértéssel tudta feltárni egy szomjas gyermeklélek előtt a világirodalom minden kincsét, szépségét. Aki megtanított látni és gondolkozni, aki annyira megtudta nyerni bizalmamat, hogy meg mertem mutatni neki írásaimat is, úgy, mintha iskolai dolgozatokat mutattam volna meg, s aki rávezetett arra, hogy magam is megláttam a fiatalság érzelgős romantikájának minden hibáját és káros hatását.

Egy kissé fájt, mikor kijelentette, hogy színdarabot pedig nem szabad írni többet soha, mert olyan nő még nem született a világra, aki jó színdarabot tudna írni.

Valószínűleg igaza volt. Ijesztésül el is olvastatta velem Birschpfeifer Sarolta egy pár színdarabját és felboncolta előttem, mint egy hullát! Ettől úgy megrémültem, hogy rögtön összetéptem összes verses trágédiámat és nem is mertem soha többet színdarabot írni.

Mama különben nagyon sokat bánkódott miattam. Nagyon féltett. Szerette volna, ha testben-lélekben erősebb vagyok.

– Nem szabad olyan érzékenynek lenni, – mondogatta nekem gyakran, – aki mindig a tenyerén hordja a szívét, azt az élet gyakran szíven üti...

De hát én nem tehettem róla. Nekem mindig volt valami okom, amiért szomorkodni kellett, ami fájt. Egyszer a drága kis Hanzink, a szelid varjunk, amelyet annyira szerettünk, belefulladt a vizes hordóba, amelyből inni akart – azt három napig egyfolytában sirattam. Hiába hoztak egy másik varjut helyette – az nem kellett.

Aztán rengeteg bánatom volt a kis fehér cicám miatt is, amelyet végtelenül szerettem és becézgettem. Annak az a rossz szokása volt, hogy fölmászott a fásszín tetejére, s ott hangosan nyávogott. Én kétségbeesve kiáltoztam, hogy a kis cica fél, nem tud onnan lejönni, s addig könyörögtem, míg édes apa létrát hozott, s felmászott a cicáért. Hamar tejet adtam neki, hogy az ijedtségért kárpótoljam. A kis huncut persze ezt hamarosan megszokta, s azontúl minden este kiszökött és felmászott a fásszín tetejére és szívettépően nyávogott. Én épp oly szívettépően zokogtam – s apának minden este fel kellett mászni a fásszín tetejére és lehozni a cicát! Margit és Sándor, meg Jóska gurultak a nevetéstől és gúnyolták az én cicámat, amelyik nem tud leugrani a háztetőről, pedig azt minden macska tudja! Édes apa is megunhatta a dolgot – egyszer csak eltünt a kis fehér cicám!... Oh, de sokáig nem tudtam megvigasztalódni.

És sokat aggódtam és busultam a Blanka meg Olga sorsa miatt is. Mind a kettőnek porcellánból volt a feje és fűrészporral voltak kitömve, de nekem élő, érző lények voltak és én nagyon szerettem őket. De Margit már nem

akart többet játszani velük, s engem is lebeszélt róla, hogy nem való nekünk már a baba. Felöltöztettük hát a legszebb ruhájukba és beállítottuk őket a vitrinbe.

De nekem úgy fájt a szívem értük. Azt képzeltem, hogy nagyon busulnak ott és unják magukat és amikor csak lehetett, oda álltam a vitrin elé és beszélgettem velük és kértem, ne haragudjanak és ne busuljanak, mert én mindig fogom szeretni őket.

És azonkívül volt még egy titkos bánatom. Szerettem volna már felnőtt lenni, nagy leány... Ágaskodó önérzetemet nagyon bántotta, hogy mindenki kis gyermeknek tartott...

Mama fésült bennünket minden reggel és fonta be két kemény kis varkocsba a hajunkat és tűzte fel kétfelől a fülünk mellé. Én minden reggel megbámultam Margit gyönyörű, dús, fekete hosszú haját és igen resteltem, hogy nekem csak olyan csitri szőke hajam van.

Egy reggel észrevettem, hogy mama koszorúba tűzi fel Margit haját.

– Miért? – érdeklődtem kíváncsian.

– Hát tudod, neki hosszabb a haja, – magyarázta mama, – meg aztán ő nagyobb is mint te, már lehet kicsit nagylányosabban fésülni!

Margit elégedetten pislantott a tükörbe, nekem pedig a szívem megfájult. Észrevettem, hogy neki már a ruhája is hosszabb, nekem pedig csak térdig ér, s heves vágy fogott el, hogy bár lenne nekem is hosszabb a ruhám, akkor

bizonyára nem néznének többet gyermeknek. És ezentúl megpróbáltam úgy ülni a szék szélére, hogy a ruhám széle a földet súrolja; fel is borultam egypárszor, székestől együtt. Egy alkalommal pedig, mikor sétálni mentünk, gombostűkkel akasztottam a ruhám a derekam körül lejebb. Ennek is gyászos vége lett, mert séta közben a gombostűk kihullottak, s édes mama gyorsan egy bokor mögé vonulva velem, mentette meg még idejekorán a menthetőt!...

De ezekre a gyermekes dolgokra egyszerre az élet rettenetes komoly árnyéka borult.

Édes apa beteg lett.

Már régebben észrevettem, hogy mama egy idő óta nagyon lehangolt, komoly, s hogy édes apa, akinek azelőtt is gyakran fájt a feje, most néha két-három napig is ágyban marad. Olyankor lábujjhegyen jártunk, s csak halkan, suttogva beszéltünk, mert apának olyan erős fejgörcse volt, hogy a legcsekélyebb zaj is bántotta.

De aztán jobban lett, felkelt, s járt újra mindennap az irodába, mert ő vezette az Olajgyári irodát, az üzleti könyveket és Sándor bácsi nagyon nehezen nélkülözte még egy napig is.

Egy délelőtt a kis kertben üldögéltünk, Margit kézimunkázott, én a francia leckémet tanultam, Irmuska a homokban játszott, mama az ablaknál ült és varrt.

Egyszer csak látjuk édes apát az udvaron végig jönni, halálsápadt arca egészen el van változva, látszik rajta, hogy alig bír lépni. Ijedten szaladunk elébe, nem szól semmit, csak kezével elhárító mozdulatot tesz, s aztán a mama karjába kapaszkodva, bemennek a szobába. Mama azonnal lefekteti az ágyba.

Közben Jóska hazajött az iskolából, rögtön orvosért szalad. És ettől a naptól kezdve másfél éven át orvosok és

A nagy ház

A kerek ház

Az olajgyár

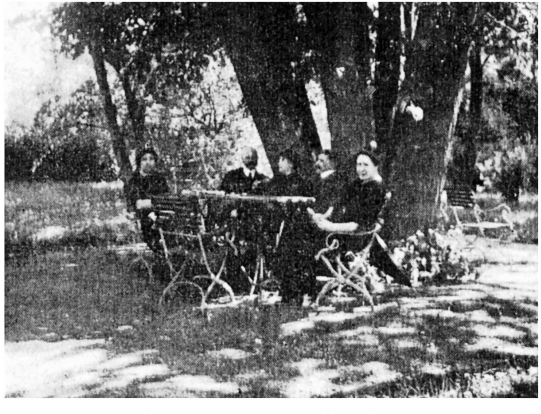

A héttörzsű hársfa alatt...

Gizi és Sándor

egyetemi tanárok minden napos látogatók lettek nálunk. Egyik konziliumot a másik után tartották, kísérleteztek mindenféle gyógyítási móddal – a mi édes jó apánk nem lett többet soha egészséges.

Néha-néha jobban érezte magát, felkelt, sétált a szobában, beszélgetett is velünk, de mintha már nem is lett volna közöttünk... Aztán újra ágynak dőlt, s mi megint lábujjhegyen jártunk és suttogva beszéltünk... És éjjel, ha felébredtem, mindig világosságot láttam kiszűrődni a szobájából és mama mindig ott volt mellette.

Tavasz felé aztán egyszer csak úgy látszott, hogy jobbra fordult minden. Egy öreg orvos gyógyította akkor, valami különös ízű teával és vízkurával.

A köhögése megszünt, kezdett megerősödni, a kedélye is vidámabb, bizakodóbb lett. Mama arca is felderült. Ugy éreztük, elmult minden veszély, kisütött a nap... Isten megsegített! Édes apa meggyógyult.

Az orvos azt mondta, hogy a nyáron falura kell menni, friss erdei, hegyi levegőre.

Sándor bácsi, a mi gondviselőnk, elintézett mindent.

A gyalui havasok tövében, Gyaluban, a régi Rákóczi-kastélyban vett ki nekünk nyári lakást. Óriási, ősrégi parkban állt a kastély, dombtetőn, széles hársfasor vezetett föl eléje, olyan regényesen szép volt minden, mint a mesében. A kastély egyik szárnya le volt égve, romokban hevert, ott baglyok és denevérek tanyáztak, a homlokzata, a toronyszobák és a másik szárny restau-

rálva volt és lakhatóvá átépítve. Az egyik oldalon lakott a bérlő, az emeleten három szoba elemi iskolának volt berendezve, baloldalt a földszinten erdészeti iroda, mert akkor készült a gyalui havasok erdőinek kataszteri felmérése.

Mi a három iskolaszobában rendezkedtünk he, mely nyáron üresen állt. Bútorokat vittünk ki, egész háztartást s az öreg Máriskó szakácsnőt, aki jól értett ugyan a főzéshez, de nem szeretett egyedül lenni a konyhán, mely a földszinten volt, s mindig morgott, hogy neki mennyit kell most lépcsőt mászni.

Mamát is fárasztotta, hogy annyit legyen a konyhában, mert minden idejét apa mellett akarta tölteni. Máriskó pedig nem volt hajlandó egyedül főzni.

– Majd én segítek Máriskónak, – biztattam mamát, mikor láttam, mennyit töpreng ezen a nehéz problémán.

– De hiszen te nem tudsz főzni, – csodálkozott mama.

– Majd megtanulok, – mondtam bátran. – Akkor aztán én adok ki mindent a kamrából is, s mamának egyszer sem kell lejönni a konyhába.

Mama fáradtan hagyott rám mindent. Apát az út, a levegő- és környezetváltozás nagyon megviselte és megint ágyban feküdt. Mama nem mozdult el mellőle.

Bementem a konyhába Máriskóhoz és megkértem, tanítson meg engem főzni. Az öregasszony fogatlan szájával rám vigyorgott.

– Hászen én nem bánom, – mondta – azt lehet. Megtanítom én szüvesen instálom, kenyeret dagasztani is. De a kisaszonka meg tanítson meg engem olvasni.

– Hát maga nem tud olvasni? – csodálkoztam.

– Én nem biz'a. Soha se jártam oskolába instálom. Pedig úgy szeretném ismerni a betűket. Meg a nevemet is szeretném tudni leírni.

– Hát minek az magának Máriskó?

– Hogy elolvassam azokat a szép képeskönyveket a kisasszonka asztalán instálom. Meg hogy lányomnak írjak levelet Székelyudvarhelyre. Azt, hogy: – írta édesanyád, Györbiró Máriskó, én magam.

– Na jól van Máriskó, én megtanítom magát írni-olvasni. Maga pedig megtanít engem főzni.

Mind a ketten nagyon komolyan vettük a dolgot. Bizony Máriskó felköltött még hajnalban is, kenyeret dagasztani, én meg délután, mosogatás után oda ültem melléje és mutogattam neki a nagy betűket, a kis betűket s vezettem a palatáblán a ráncos, csontos kezét. Úr, ír, úr, ír...

De azért arra is jutott időm, hogy minden nap bejárjuk ketten Margittal a nagy parkot. Milyen gyönyörű ősvadon kert volt az. Órákig el lehetett bolyongani benne, a százados hársak, fenyvesek és tölgyek között. Egy-egy fensikról, tisztásról gyönyörű kilátás nyílt le a völgybe s a távoli havasokra, melyeknek csúcsán még nyáron is hó csillogott itt-ott. És néhol megnyílt az erdő és szétterült, mint

egy kinyított legyező egy-egy vadvirágos tarka rét. Milyen gyönyörű virágbokrétákat lehetett itt szedni!...

Olyan szép volt minden körülöttem, hogy a szívem tele lett hálával és örömmel, hogy én ennyi mindenben gyönyörködhetem. A fák, a virágok, a tarka pillangók, és a fáradhatatlanul zengő, énekelő, egymásnak füttyentgető madarak... Milyen csodaszép volt mindez! És hogy gyönyörködtem Margitban is, mikor vidáman dudolgatva hajladozott a réten és szedte a virágokat. Olyan volt ő maga is, mint egy virág, mint egy fejlődő, üde rózsabimbó. Olyan jól esett ránéznem. Olyan szép volt.

De nem csak én láttam meg, hogy milyen szép volt Margit.

Az erdészeti irodában egy fiatal erdőmérnök dolgozott, S. Géza. Egy hét mulya, hogy kiköltöztünk, hivatalos látogatást tett nálunk, s azontúl, ha nem járta a Havasokat, mindig megkeresett minket az erdőben, a réten. Deli, magas, karcsú, szőke, feketeszemű fiatal ember volt, mindig vidám, jókedvű, tréfás, nagyszerűen tudott mulattatni. Néha még mamát is sikerült megnevettetnie, pedig mostanában olyan komoly, olyan szomorú volt mindig.

Mert apa olyan gyenge volt, hogy már nem is igen tudott járni. Csak egy nyugszéken feküdt a nagy hársfa alatt, a kastély előtt. A mi gyermekszemünk nem látta, de édesanyánk tengermély szomoruságú szeme jól látta azt a szívettépő képet: a virágzó hársfa alatt a búcsúzó élet... és pár lépésnyire tőle új életöröm bontakozó rügyfakadása...

Mama szíve tele volt ezért is mélységes aggodalommal. Nem ismerte, ki az a mindig vídám, jókedvű fiatal ember, nem tudta mi lakik benne – és Margit még olyan fiatal gyermekleány – még nem töltötte be a tizenötödik életévét... Hát szabad-e ilyen korán megszólaltatni valakinek a szívét?... Mit settenkedik itt körülötte?... Miért lovagol be minden reggel a faluba és hoz neki a grófék kertjéből minden reggel egy szál rózsát?... Szegény mama csak akkor lélegzett fel nyugodtan, mikor az erdőmérnök úrnak hetekig a Havasokat kellett járnia.

De én olyan egyszerűnek láttam mindent. Olyan büszke voltam rá, hogy Margitnak már ilyen komoly udvarlója van, szinte magam is már nagy leánynak kezdtem magam érezni, mintha reám is háramlott volna valami ebből a nagy dicsőségből. Úgy képzeltem, minél hamarább ismerik el, hogy Margit már nagy leány, annál hamarább kerülök én is sorra, annál hamarább meggyőződik mindenki róla, hogy én is már felnőtt vagyok, s nem hallom már többet azt a gyűlöletes szót: – Te vagy a kisebb, te még gyerek vagy!

De milyen nagyot bukfenceztem egyszerre ebből az elképzelt nagylányságból!

Egy vasárnap délután kikocsiztak hozzánk Mari néni és Emmi néni.

Gyakran látogattak meg minket, de azon a délután különösen ünnepélyes és komor arccal néztek reám. Mari néni egy ujságot tartott a kezében, a Fővárosi Lapokat, melynek hűséges előfizetője s olvasója volt.

Én azonnal uzsonnát készítettem, asztalt terítettem és büszkén vittem be a magam dagasztotta, friss foszlós kalácsot.

Mama a díványon ült, könnyes szemmel forgatta kezében a Fővárosi Lapokat és remegő hangon mondta:

– Nem, ezt igazán nem lett volna szabad! Igy a nyilvánosság elé hurcolni egy gyermeket!

Mari néni komoran bólintott.

– Sándor meg is mondta Haraszthynak, hogy ezt nagyon rosszul cselekedte! Előbb meg kellett volna kérdezzen minket.

Valami rosszat sejtve tettem le a kalácsot az asztalra.

Emmi néni jobbnak látta mindjárt kíméletesen közölni velem a lesujtó hírt.

– Haraszthy tanár úr a mi tudtunk és megkérdezésünk nélkül elküldte egy dolgozatodat Vadnay Károlynak, a Fővárosi Lapok szerkesztőjének – és Vadnay kinyomatta az ujságban!...

– Legalább a neved ne volna oda nyomtatva! – mondta mama még mindig remegve a felindulástól. – Borzasztó nekem az a tudat, hogy az én kicsi leányom nevét mindenki olvassa és megjegyzéseket tesznek reá... talán még ki is nevetik, ki is gúnyolják...

Hát ez több volt, mint amennyit bátran el tudtam volna viselni. Sírva borultam a mama vállára. Kigúnyolnak... kinevetnek... Meg is érdemlem. Soha még ilyen butaságot nem írt senki, mint amilyen ez a mese itt az öreg asszony-

ról, aki halála órájáig várja a fiát... Jaj, miért is tette azt Haraszthy velem? Hiszen nem azért írtam én ezt, hogy ujságban kinyomtassák! Hát már az ember a tanárjában sem bízhatik meg!...

Most már aztán mamán és Mari néniéken volt a sor, hogy engem vigasztalni próbáljanak.

– Nem beszélünk róla senkinek, – határozta el Mari néni. – Aki ismer téged Kolozsvárott, az úgy sem fogja azt képzelni, hogy te írtad ezt, aki pedig nem ismer, az mondjon, amit akar.

Ez egy kissé megnyugtatott. De azért az én első nyomtatásban megjelent novellámnak a gyászos hatása örökre nyomot hagyott bennem.

Sohasem tudtam leküzdeni magamban a félelmet, a kétkedést, az elégedetlenséget magammal szemben, azt a lesujtó érzést, hogy sohasem tudom azt adni, amit kellene, amit szeretnék, amit akarok...

És megmaradt bennem mindig az a szorongó érzés is, amelyet édesanyám szomorú arcának láttára éreztem, akinek később is mindig fájt, hogy az ő féltve őrzött kincsének, szíve minden gyöngédségével szeretett gyermekének nevét, gondolatait, érzéseit idegen emberek ujságban olvassák, bírálják, beszéljenek róla... Valami ösztönszerű, büszke zárkózottság, féltő szeretet volt benne, amely irtózik a nyilvánosságtól és fél attól, hogy bárkinek joga legyen beszélni arról, bírálni azt, aki az ő szívének legdrágább.

Később is, mindig csak valami fájó, kellemetlen érzéssel olvasta el, amit írtam, s azt hiszem, lelke mélyén nem is tudott igazán kibékülni vele. Csak egyszer történt meg, hogy a Fővárosi Lapokban egy tárcát kezdett olvasni s mindjárt az elején megjegyezte:

– Látod, ha te így tudnál írni, akkor nem féltenélek!

Odamentem hozzá, belenéztem a lapba s átfordítottam a másik oldalára. Az én nevem volt alája írva.

Édesanyám nem tudott erre mit mondani meglepetésében. Csak megölelt és megcsókolt.

– Hiszen ha mindig így lenne, – sóhajtott.

De volt valaki, aki elejétől fogva, fenntartás nélkül hitt és bízott bennem, aki minden gáncs és kritika nélkül szépnek, jónak, nagyszerűnek talált mindent, amit írtam, aki büszke volt reám, örült minden apró kis sikeremnek, s akinek a szemében én voltam a világirodalom legfényesebb csillaga... Az én Margit testvérem volt ez az én lelkes, buzgó olvasóm, s talán nem is tudta, mikor hangos elragadtatással vállon ragadva meg-megrázott örömében, hogy a csüggedés, az elkedvetlenedés, a kételkedés milyen nehéz óráin segített át néha... Köszönöm neked, testvér... Nem felejtettem el soha...

A gyalui kastélyban hamarább véget ért a nyaralásunk, mint terveztük. Haza kellett mennünk, édes apa nagyon rosszul volt.

És most egy rettenetes időszak következett. Hónapokon keresztül, tovább, mint egy félévig az ágyban tehetetlenül fekve sinylődött, sorvadt édes apa... Vele szenvedett anyánk is, teljesen összetörve a virrasztástól, a testi-lelki fáradtságtól, a bánattól...

És nem volt menekvés, nem volt segítség, elkövetkezett a szenvedések utolsó órája. Édes apa meghalt.

Azon a rettenetes éjszakán, mikor ott térdeltünk ágya mellett és először láttam szemtől-szemben a halált, megéreztem, megértettem, hogy ez az egy kérlelhetetlen hatalom van a világon, amely győzedelmeskedik szereteten, jóságon, emberi akaraton és szándékon, erényen és bűnökön...

Ezen az éjszakán megszüntem gyermek lenni. A találkozás a halállal megérlelte a lelkemet...

— — — — — — — — — — — — — — —

De az élet haladt tovább a maga útján.

Édesanyánk soha többet nem tette le a gyászruhát. És mosolyogni sem láttam többet. Úgy fájt a szívem érte és úgy szerettem volna megvigasztalni, de nem tudtam egye-

bet tenni, minthogy minden nap elmentem vele a temetőbe – és karácsonyra a legjobb kolozsvári festőt, Köváry Lászlót, aki ismerte édes apát – megkértem, hogy fénykép után, meg emlékezetből fesse meg édes apa arcképét.

A kép a megszólalásig sikerült. Édes apa dió-barna szeme olyan jósággal mosolygott le reánk, mintha élne. Mama sírt, mikor karácsony este átadtuk neki, mi az öt gyermek, a képet. És azóta mintha megenyhült volna bánata – és én láttam, valahogy úgy érzi, nem távozott örökre el tőlünk édes apa, mióta a képről reánk tekint...

Egyébként az életünk éppen abban a mederben folyt tovább, mint azelőtt. Sándor bácsi volt a gondviselőnk, a gyámunk, édesapánk helyettese s mi azt egész természetesnek találtuk, mintha nem is lehetne másképp.

A lakásban megmaradtunk, mint azelőtt, hiszen az ő háza volt. A fiúk jártak tovább a gimnáziumba, Sándor éppen érettségi előtt állt, s aztán jogász akart lenni. Jóska még nem határozott, még volt egypár éve gondolkozni. Margit porcellánfestést és varrást tanult, ahhoz volt kedve és gyönyörűen kézimunkázott. Iparművészetről akkor még senki nem is álmodott – és ő már kész iparművész volt, csak úgy, Isten adta tehetsége és művészi ízlése révén. Persze arról, hogy ezt fejleszteni, értékesíteni is lehetne – szó sem volt. Képtelenség, lehetetlenség lett volna úri leánynak arra gondolni, hogy abból meg is lehet élni! Csak úgy, a maga kedvtelésére dolgozott, festegetett és varrt, kézimunkázott. Irmuska is már iskolába járt és szó volt róla,

hogy engem is be kellene iratni de Gerendo Antóninához, a felsőbb leányiskolába, amely akkor nyílt meg. De nekem nem volt ehhez kedvem, huzódoztam, féltem a sok idegen leány közé kerülni. Kértem, hadd tanuljak inkább otthon tovább egyedül. Különösen nyelveket szerettem abban az időben tanulni, franciául, angolul, olaszul és zongorázni szerettem, olyan hévvel, olyan buzgalommal, hogy naponta négy-öt órát is gyakoroltam.

A zongora mintha élő lénnyé változott volna előttem. Ha elmentem hazulról, elbúcsúztam tőle, s mikor hazajöttem, megsimogattam és köszöntem neki. Jó öreg zongora... Alois-Illich – ma már nincs is ilyen gyártmány, – milyen türelmesen elviseltél mindent!... Vajjon tudtad, sejtetted, hogy alig néhány év mulva milyen szomorú sorsra kerülsz?...

Valami azonban nem tetszett nekem és sokat tünődtem, töprengtem miatta.

Az erdőmérnök úr Gyaluban elvégezvén a havasi erdők felmérését, Kolozsvárra került az erdészeti hivatalba. Eleinte majdnem mindennapos volt nálunk, hangos, jókedvű, tréfás vidámságával mindig derüt és jó hangulatot hozott magával, s Margit harmatos rózsabimbóhoz hasonló arcáról mintha a napfény sugárzott volna, mikor Géza belépett a szobába.

De aztán nemsokára édes apa halála után, egyszerre csak elmaradtak a Géza látogatásai. Az utcán, ha véletlenül találkoztunk, már messziről udvariasan köszönt, de nem csatlakozott hozzánk, mint azelőtt.

Margit arca olyankor vérvörös lett, dacosan összeszorította a száját, de nem szólt semmit. Én kérdezni nem mertem, Margit nagyon zárkózott természetű volt, senkivel nem volt közlékeny, bizalmas, mamához sem, nem mondta el senkinek, hogy történt-e valami, talán megharagudtak egymásra? Összevesztek valami fölött? Látszott rajta, hogy valami nagyon bántja, de hallgatott, keményen összeszorított szájjal, dacosan, büszkén, magába zárkózva.

De az édesanya szíve a ki nem mondott panaszt is megértette.

Mari nénivel és Emmi nénivel együtt megbeszélték egymás közt ezt a kis regényt.

– Az a fiatalember, úgy látszik, csélcsap, csapodár természetű, – mondták ki fölötte az ítéletet. – Nem komoly, nem megbízható. Kár volna, ha Margit csak egy percig is búsúlna miatta. El kell vinni valamerre, hogy felejtsen.

És nyár elején látogatóba jöttek Brassóból édes apa egyik öccse, Károly bácsi és a felesége, Emilka néni. Nyolctíz napig voltak nálunk, s mikor hazautaztak, magukkal vitték Margitot, szórakozni, felejteni.

Margit ment szívesen. Minden mindegy volt neki. Az erdőmérnök úr már régebben elutazott Kolozsvárról. Áthelyeztette magát Ungvárra, a szülővárosába.

Mi ezen a nyáron Tordára mentünk néhány hétre, Fanny néniékhez. Sándor bácsi rendelkezett úgy, mert azt mondta, mamának levegőváltozásra van szüksége, nekem meg jó lesz kicsit szünetelni azzal a sok klimpirozással, meg tanulással.

Tordára mindig örömmel mentem. Olyan jól éreztem magam ott a sok vidám, kedves rokon, jó barátnő között és olyan szép volt a Fanny néni virágos udvara. Az idén tele volt ültetve csupa sárga violával és rózsaszín szegfűvel, meg fehér liliommal. Csupa illat volt az egész kis udvar.

És olyan kedves, olyan figyelmes, olyan jó volt hozzánk mindenki, mintha el akarták volna feledtetni velünk a gyászt és bánatot. A leányok, Ida, Anna és Irén egy percig sem hagytak magamra, Lajos és Ödön is otthon voltak a szünidőre, s mindenféle vidám mulatságot, játékot találtak ki, csakhogy szórakoztassanak. Délelőtt fürödni mentünk a Sósfürdőbe, délután a szőlőbe sétáltunk ki, vagy a ligetbe, este meg összejöttünk valamennyien Idáéknál, vagy nálunk és társasjátékot játszottunk.

Lajos volt a vezető mindenben és olyan mulatságos dolgokat rendezett, hogy ki nem fogytunk a nevetésből. Még a nagyokat is belevitte a játékba s Mányikó néninek, Fanny néninek és Gerő bácsinak is velünk kellett játszani.

Néha szinte szemrehányást tettem magamnak, hogy úgy tudok nevetni, mulatni. De valahogy úgy éreztem, mintha valami felszabadult volna bennem. Az a sötét, öreges árnyék, amely mindig ott borongott fölöttem, most valahova messze elszállt...

Lajos pedig mintha szánt-szándékkal mindig azon igyekezett volna, hogy engem megnevettessen.

– Szeretem, mikor olyan jóízűen nevetsz! – mondta, mikor egyszer megint majd legurultam a székről valami tréfás

előadása közben. – Hálás publikum vagy! Olyan szép harsányan tudsz kacagni, hogy mind a harminckét fogad kilátszik!

Tudtam, hogy csak megint gúnyolódik, de nem lehetett rá haragudni.

– Nincs is harminckét fogam! – nevettem reá. – Egyet tavaly kihúzott a doktor bácsi.

– Persze, persze! És a bölcsesség fogad sem nőtt még ki. Hát ezt mindjárt gondolhattam volna.

Ott álltunk ketten a mély ablakfülkében. Ida valami vidám táncdarabot kezdett játszani, s a többiek odagyültek mind a zongora köré.

Az ablak nyitva volt. Künn langyos nyári eső kezdett permetezni. Alkonyodott és kisvárosi szokás szerint a hazatérő malaccsorda ott szaladt el végig a piactéren, éppen az ablakok alatt.

– Jaj, de kedvesek, – mondtam a vidáman röfögő kis malacokra mutatva s utánuk nézve kihajoltam az ablakon.

– A tordai malacok nemcsak kedvesek, de okosak is, – mondta Lajos mellém hajolva. – Hivatalból állították ki nekik a bizonyítványt. Mikor egyszer egy gazda beperelt egy kocsist, mert elgázolta kis malacát, a bíró kimondta az ítéletet: A tordai malac már három hetes korában is van olyan okos, hogy nem szalad a lovak lába alá. Az elgázolt malac biztosan nem tordai malac volt! És hallod, milyen szépen beszélnek franciául? Mind azt mondják: oui, oui!... Most kérdezek tőled valamit és mondd te is szépen a malacok után: oui, oui...

– Mit kérdezel?

– Azt, hogy akarsz-e a feleségem lenni? Erre úgy meglepődtem, hogy majd kiestem az ablakon. De egyszerre eszembe jutott, hogy biztosan megint csak tréfál velem.

– A malacok szerint feleljek? – kérdeztem nevetve.

– Nem. A szíved szerint, – mondta halkan és nagyon komolyan nézett reám. – Nézd, én tudom, hogy nagyon korai beszélni erről veled, de én már akkor elhatároztam, hogy téged veszlek feleségül, mikor a Székelykőn báli topánkában hajótörést szenvedtél!... Én most már ügyvédjelölt vagyok, három év mulva kész ember leszek, ügyvédi irodát nyitok, addig neked is kinő a bölcsességfogad és megnősz akkorára, hogy eladó leány sorba kerülsz... De kérdés, hogy... hogy... fogsz-e tudni engem egy kicsit szeretni... És... és... akarsz-e reám várni három évig...

A szívem úgy kezdett dobogni, hogy majd kiugrott. Jó Isten, hisz ez egy valóságos, komoly leánykérés, úgy, mint már annyiszor olvastam Jókai regényeiben. Hiszen nekem megkérték a kezemet...

– Akarsz várni reám? – kérdezte újra Lajos nagyon halkan.

– Akarok! – feleltem határozottan. – Akár tíz évig is, ha kell!

– Na, az egy kicsit hosszú terminus lenne, – mondta Lajos. – Én mindenesetre azon leszek, hogy a három évet is megrövidítsem. És mondd, fogsz tudni engemet egy icike-picikét szeretni?

– Igen... azt hiszem... igen...

– Vacsorázni, gyerekek, jöjjetek vacsorázni! – hangzott föl most Mányikó néni harsány hangja.

Be kellett menni az ebédlőbe. Furcsa véletlenségből éppen malac pecsenye volt vacsorára. Senki sem tudta, hogy miért nézünk mi ketten Lajossal össze és nevetünk. Mint két cinkostárs, mint két jókedvű pajtás.

Másnap kora reggel váratlanul megjelent az öreg Samu a kocsival és egy levéllel.

Mari néni írta, hogy lehetőleg még a mai napon búcsúzzunk el Tordától és a tordai rokonoktól. Megérkeztek Bécsből Póli néniék, mind a négy gyerekkel és Sándor bácsi azt kívánja, hogy mi is legyünk otthon.

Ez ellen aztán igazán nem volt fellebbezés.

Hiába óhajtottam lelkem mélyén, hogy bár legalább még egy hétig maradhatnánk, hiszen a legérdekesebb résznél maradt félbe a beszélgetésünk. Délután már indulni kellett.

Lajossal nem tudtam többet egy szót sem váltani, csak a búcsúzásnál sugott annyit a fülembe: – Irni fogunk egymásnak, úgy-e?

Póli néni, édes anyámék legfiatalabb testvére volt. Bécsben lakott, oda ment férjhez. Férje, Hancke Vilmos bankigazgató, egy germán óriás, szőke, kékszemű, finomlelkű, komoly ember. A kis termetű, élénk, fürge kis felesége olyan volt mellette, mintha a leánya lenne. Négy gyermekük volt, Pólika, Vilmos, Károly és Rudolf, négy szőke, angyalképű, bájos kis gyerek. Eddig csak távolról imádtuk őket, csak arckép után ismertük – most végre itt voltak köztünk és kedves leereszkedéssel türték, hogy becézzük őket.

Ma, régmult idők távolságába visszatekintve, amióta annyi egymás iránt közömbös, vagy gyülölködő rokont és testvért láttam, talán kissé különösnek tűnik fel az a nagy összetartás, az a nagy szeretet, amely a mi családunkban uralkodott. Vagy talán az erdélyi szívek máskép dobogtak akkor?...

Nem tudom. De emlékszem, hogy Póli néni az egész család kedvence volt, az idősebb testvérek mind kényeztették, becézték őt, Sándor bácsi minden évben felutazott Bécsbe, hogy meglátogassa s olyan élénk levelezést folytattak, hogy egymásról mindent tudtak, a legcsekélyebb eseményt is.

Milyen nagy öröm volt valamennyiünknek, hogy most végre, mikor a gyermekei már akkorák voltak, hogy utazni

lehetett velük, rászánta magát erre a nagy utazásra, s férjével, négy gyermekével együtt az egész nyárra lejött Kolozsvárra.

A csendes, nagy ház megélénkült, valami egészen új levegő, új hang költözött be. Póli néni mintha mindent felforgatott volna. Olyan egészen más volt, mint a többi testvérek. Temperamentumos, élénk, hangos, beszédes, mindig kész a vidám mulatságra, gyönyörűen énekelt, zongorázott s imádta a cigányzenét. Úgy tudott énekelni, mulatni, borozni cigányzene mellett, mint csak a régi magyar dzsentrik tudtak, s tanította a csendes, hallgatag, német férjét magyar népdalokra és csárdást táncolni!

Nekem egy kicsit szokatlan volt az az új hang, új modor, de mindenki belement, mindenki dicsérte és el volt tőle ragadtatva, még mama is szívesen hallgatta vidám beszélgetését, nevetését. És az énekével meg éppen elbűvölt mindnyájunkat. Gyönyörű, jól iskolázott hangja volt, Bécsben a legjobb mesterektől tanult, az összes operaáriákat olyan gyönyörűen tudta énekelni, mint a legkiválóbb oparaénekesnő. Vilmos bácsi titokban megsugta nekünk, hogy a bécsi opera igazgatója hallotta őt egyszer énekelni s azonnal szerződtetni akarta az operához. De hát természetesen erről szó sem lehetett, és csak Póli nehogy megtudja, mert abból baj lehetne...

Mi ketten Margittal legjobban szerettük, ha Schubert-dalokat énekelt. Akkor odaültünk melléje kétfelől a zongorához és hallgattuk áhitattal.

Ma is fülembe cseng még minden dal...

Margitot a Póli néni érkezésének hírére hazahozta Brassóból Károly bácsi. Alig ismertem rá, úgy megváltozott az alatt a pár hónap alatt. Egészen nagy leányosan öltözködött, majdnem bokáig érő ruhában járt, s nem győzött eleget mesélni arról, hogy milyen jól mulatott Brassóban, hány jó barátnője és udvarlója volt! Bizony!... És Károly bácsi még valamit bizalmasan elmondott mamának. Hogy B. Emil, a háromszéki leggazdagabb, legelőkelőbb földbirtokos egész komoly szándékkal udvarolt és most már csak Margittól függ, hogy legyen a dologból valami... De Margit nagyon hideg volt hozzá és visszautasító.

Én ugyancsak hegyeztem a fülemet, hogy valamit elcsiphessek ezekből a beszélgetésekből. És mondhatom, el voltam ragadtatva. Hát persze, hogy Margit hideg volt és visszautasító. Jól tette. Hiszen én tudom jól, ha nem is mondta nekem senki, hogy neki más valaki tetszik... Valaki, akinek vissza kell jönni...

És én olyan egyszerűnek láttam mindent, olyan szépen kiterveztem, hogy mi hogyan fog történni... Margit feleségül megy Gézához, mert őt szereti, én meg Lajoshoz. Hiszen ez olyan természetes, olyan egyszerű. Nem is lehet máskép.

Pedig mennyire máskép történt minden...

Csakis tizennégyéves korában képzeli az ember azt, hogy az élet olyan egyszerű.

Mikor Póli néni meghallotta, hogy Margitnak milyen gazdag, előkelő udvarlója volt, egészen fellelkesült. Nem

győzött eleget mesélni róla, hogy az milyen nagy szerencse számára, hogy ezt nem szabad elszalasztani, s ragyogó színekkel ecsetelte Margitnak, hogy mit jelent az, ha valakinek pénze, vagyona, földbirtoka van!

És rábeszélte Sándor bácsit, hogy tegyenek egy kirándulást Brassóba és Sepsiszentgyörgyre meg Tusnádra, mert ő meg akarja mutatni ennek az ő német urának, hogy milyen gyönyörű szép a mi kis Erdélyünk. De valójában azért, mert égett a vágytól, hogy megismerje azt a gazdag sepsiszentgyörgyi földbirtokost, akinek Margit úgy megtetszett.

És csakugyan el is utaztak hárman, Sándor bácsi, Póli néni és Vilmos bácsi – és egy hét mulva úgy jöttek vissza, hogy Vilmos bácsi el volt ragadtatva a csodaszép vidéktől s a magyaros vendégszeretettől és kijelentette, hogy legszívesebben itt maradna örökre Erdélyben, ha nem kellene mindenütt töltöttkáposztát enni és paprikás csirkét. Póli néni pedig diadalmasan mesélte el, hogy nemcsak Emillel sikerült megismerkednie, hanem az egész családjával is, hogy azok mind milyen kedves emberek, milyen gazdagok, Sepsiszentgyörgyön a legszebb ház az övék, a határban a legszebb földek, négylovas hintóval vitte őket Emil Előpatakra és Tusnádra, mindenütt villájuk van és Emil a télen el fog jönni Kolozsvárra látogatóba, háztüznézőbe s Margitnak nagyon-nagyon kedvesnek kell lenni hozzá...

Sándor bácsi is komolyan bólintott. Igen, ez mind így van. Póli nem túloz. Ez nagy szerencse volna...

Margit hallgatott. Nem mondott sem igent, sem nemet. De én sírni szerettem volna.

Ungvár felől nem jött semmi hír...

Póli néniék szeptember elején hazautaztak Bécsbe. A nagy ház megint elcsendesedett, az ének, zene, vidám zajongás megszűnt, a kis ponnyt, melyet Sándor bácsi a fiúknak vett, ismét eladta, a zongora sem szólalt meg többet, csak mikor én játszottam rajta, visszazökkent minden a régi kerékvágásba.

Azaz mégsem egészen. Valami volt a levegőben, valami nyugtalanság, valami várakozás... Én magamról tudtam, hogy mit várok. A Lajos leveleit. Édesanyám beleegyezésével leveleztünk. Én még akkor este elmondtam neki mindent. Elmondtam, hogy Lajos megkérte a kezemet, én hozzáigérkeztem és így én most már menyasszony vagyok. Én ebből egyáltalán nem csináltam titkot, de mélyen bántott, hogy tulajdonképpen senki sem vette komolyan.

Mari néni meg egyenesen a szemembe nevetett:

– Te csirke! Neked ugyan még van időd várni. Hiszen még csak tizennégyéves vagy!

– Nagymama tizenötéves volt, mikor férjhez ment! – mondtam én diadalmasan. – És én különben is már tizennégy és fél éves vagyok! És nagymamának már tizenhatéves korában gyermeke volt! Mari néni mesélte!

– Jó, jó, csak ne hencegj, – nevetett Mari néni. – Az akkor volt, a régi időkben. Akkor korábban mentek férjhez a

lányok. Ma már egészen más világ van. Ma örülhetnek ha tizenhét-tizennyolc éves korukban férjhez mennek.

– De hiszen én is már majdnem tizennyolc éves leszek három év mulva! – erősködtem. – Addig éppen szép lassacskán elkészíthetnénk a staffirungomat!

De csak nevettek, mikor erről kezdtem beszélni.

Csak mama nem nevetett.

– Kisleányom, – mondta komolyan és magához ölelt – én ismerem a te szívedet és tudom, mi lakik benne. Te túlságosan bízol az emberekben. Három év nagyon hosszú idő. Vigyázz, nehogy csalódásban legyen részed. Magadban nem fogsz csalódni, azt tudom, de nehogy másban csalódjál... Nagyon fiatalok vagytok még ahhoz, hogy lekössétek most már magatokat egy egész életre. Nem akarlak eltiltani, azt is megengedem, hogy levelezzetek, mert megbízom benned, tudom, úgy fogsz írni, hogy minden leveledet elolvashatom. De nem fogom elolvasni, nem foglak ellenőrizni, mert arra nincs szükséged, csak arra kérlek, ne vidd bele az egész szívedet.

– Mama lelkem, én nem tudok fél szívvel szeretni! .

– Tudom!... mondta mama halkan és nagy fekete szemével olyan szomorúan nézett reám, mintha a jövőbe látott volna...

Egyelőre azonban vigan folyt a levelezés. Pontosan minden héten kétszer írtunk egymásnak. És milyen öröm volt ezeket a leveleket várni és írni. Hogy mit tudtunk annyit összeírni?... Hát ez az, amiről most beszélni akarok, amit

annyi év után, visszaemlékezve a sok elsírt könnyre, leszűrődött tapasztalattal mondhatok minden fiatal leánynak...

– Nem szabad levelezni!

Ezek a levelek hervasztották, fonnyasztották el a virágzás kezdetét. Mennyi badarság, mennyi gyerekesség, mennyi félreértés, kimagyarázkodás, vélt sérelem, mennyi hiábavaló szó és szó... Minden sorból egyebet olvastunk ki, mint amit a másik írni akart, és ebből mindig újabb sértődés támadt.

Be kell vallanom, hogy én nem voltam jó levélíró (most sem vagyok az) s a Lajos szellemes, ötletes, tréfás, vagy gúnyoros levelére néha órákig rágtam a tollat, hogy mit is válaszoljak?...

Talán ha Madame de Sévigné vagyok, tudtam volna lebilincselően érdekes, okos, szellemes leveleket írni, s vezetni, irányítani, kormányozni a gyenge kis hajócskát, mely az írott szótól az olvasott szóig vezet.

De nem voltam Madame de Sévigné, csak egy tapasztalatlan, minden okos előrelátást, meggondolást nélkülöző süldő leány, amellett könnyen felfortyanó, s a pillanat hatása alatt álló, mindig inkább a romantika felé hajló, kiforratlan kis lélek.

És félév mulva a Lajos levelei egyszerre csak kimaradtak. Ő szakította félbe a levelezést, nem én. Én még egy párszor írtam neki, nem válaszolt.

Ma már tudom, hogy mindez egész természetes volt, ami történt, s hogy nem is történhetett volna máskép. De

akkor rettenetesen szenvedtem. Nemcsak a megbántott hiúság és önérzet miatt, hanem azért is, mert éreztem, tudtam, hogy igazán szerettem, bár ő azt sohase akarta elhinni.

Az első csalódás fáj a legjobban. És nagyon, nagyon szégyeltem magam, hogy én most már nem vagyok menyasszony!... A vőlegényt, aki a tordai malacok vidám visítása mellett megkérte a kezemet – azon este óta sem láttam, de a könnyek, amelyeket elsírtam, sokáig égették a szívemet. Hányszor tettem fel magamnak a kérdést: – Miért? Miért tette ezt velem?...

De felelet nem volt reá.

Csak sok év mulva egyszer csak beállított hozzám. Abban az időben volt ez, mikor teljesen egyedül álltam a világon, s az élet olyan sötét volt körülöttem, mint az éjszaka...

– Magyarázattal tartozom neked, – mondta – vezekelni jöttem hozzád és bocsánatot kérni.

Úgy néztem reá, mint egy teljesen idegen emberre. Milyen messze volt tőlem minden, amiről beszélni akart...

– Nem értem, – feleltem csodálkozva.

– Arra akarlak kérni, bocsásd meg nekem, amit vétettem. Én mindig téged szerettelek és nem tudtalak elfelejteni soha. Bolond és gonosz voltam, mert másokra hallgattam és nem a szívemre. De most... még nem késő... Csak egy szó bíztatást adjál... Elválok a feleségemtől. Én még most is csak téged szeretlek... Engedd meg, hogy megmagyarázzam...

Csodálkozva figyeltem magamat. Milyen közömbös volt nekem már mindez. Nem érdekelt…

– Miattam nem fogsz elválni a feleségedtől, – feleltem csendesen. – Én már régen elfelejtettem mindent. Téged is. És ne magyarázz meg semmit. Nem érdekel. Egykor nagyon sokat sírtam és szenvedtem miattad. De az már régen volt. Az ember nem tehet róla, ha megváltozik. Nekünk nincs többet mit mondanunk egymásnak.

Elment… és most már igazán örökre kilépett az életemből.

Tizennégyéves koromig nem történt jóformán semmi az életemben. Ez volt a gyermekkor, a boldog gyermekkor. De most szinte egymásra torlódtak az események.

Megpróbálok rendben elmondani mindent.

Ungvárról végre hír érkezett. Egy eljegyzési hír. A Fővárosi Lapokban olvastuk. Az erdőmérnök úr eljegyzett egy ungvári leányt. Aggódva figyeltem Margitot. Egy arcizma sem rándult meg, mikor olvasta. Félre tette az ujságot és nem szólt egy szót sem.

De este levelet írt Károly bácsinak Brassóba. És egy hét mulva Emil Kolozsvárra érkezett. Néhány napig volt itt és aztán boldogan, megelégedetten utazott vissza – mint a Margit vőlegénye.

Karácsonyra tűzték ki az eljegyzést és februárra az esküvőt.

Póli néni elragadtatott leveleket írt. Sándor bácsi Bécsből rendelte meg az egész kelengyét – fejedelmi, szép, gazdag kelengyét, még a bútorokat és szőnyegeket is – Póli néni kedvére vásárolhatott, válogathatott az ő igazán jó ízlése szerint. És igérte, hogy az esküvőre okvetlenül lejönnek, csak Vilmos bácsi legyen addig jobban, mert éppen most nagyon beteg lett.

Mindenki nagyon boldog, nyugodt és elégedett volt. Leginkább Sándor bácsi. Ekkor hallottam tőle először azt

a kijelentést, hogy milyen szerencse, hogy legalább egyikünk jól el lesz helyezve, s a sorsa biztosítva. Szegény leánynak nagy szerencse, ha gazdagon mehet férjhez.

Eddig sohasem jutott eszembe ilyesmire gondolni. Mi az, hogy: szegénység, gazdagság? Soha mi pénzről nem beszéltünk, soha a pénzre nem gondoltam. Hiszen nekünk mindenünk megvolt, ami kellett, kényelmes, szép, öt szobás lakásunk, gyönyörű kis kertünk, a ruháinkat Sándor bácsi mindig Bécsből hozatta, a legdivatosabbat, – és ott volt a fejedelmi szép nagy Ház, a mi második otthonunk, ahol mindig tárt karokkal, szerető szívvel vártak minket. És mindez olyan természetes volt, olyan magától értetődő, mintha nem is lehetne máskép.

Szegénység ez vagy gazdagság? Nem törődtem vele, nem töprengtem fölötte. Más gondom volt nekem most.

Mindenki meg volt elégedve a dolgok alakulásával, csak én nem.

Mert én nem így képzeltem el. Margitnak Gézához kellett volna férjhez menni, nekem meg Lajoshoz. És most itt állunk mind a ketten, Margitnak más vőlegénye van, akit tudom, érzem, hogy nem szeret. Én pedig nem fogok férjhez menni soha, mert az én szívem meg van törve örökre...

Valóságos élvezettel szenvedtem és csak könnyhullatások mellett tudtam nézni a gyönyörű kelengyét, amely megérkezett Bécsből, s az összes jó barátnők írigységét felkeltette.

Margit különben egészen nyugodt volt, nem látszott szerencsétlennek, csak folyton arról panaszkodott, hogy úgy érzi, mintha a torkában egy cseresznyemag volna, s azt nem tudja lenyelni.

Az orvos azt mondta: ideges gyomorbaj. Mari néni kivitte őt magával a nagy Házba, s ott Emmi nénivel és Sándor bácsival együtt úgy gondozták, ápolták, kényeztették, s olyan szépen és okosan beszéltek vele, hogy hamarosan elmult az ideges gyomorbaj, a cseresznyemag már nem szorította össze a torkát és kijelentette, hogy már alig várja februárt, hogy az esküvő meglegyen.

Közben azonban valami váratlan csapás sujtott le.

Hancke Vilmos, a fiatal, derék, germán óriás, aki olyan erős, hatalmas termetű férfiú volt, hogy matuzsálemi kort lehetett volna neki jósolni, – hirtelen meghalt. Póli néni négy gyermekkel, minden vagyon, jövedelem nélkül, nyugdíj nélkül, özvegyen maradt.

Sándor bácsi azonnal felutazott Bécsbe. Valamennyien mélyen meg voltunk rendülve. Most mi lesz velük, szegényekkel? Hogyan fog alakulni a jövőjük?...

Különösen mama volt nagyon lesujtva.

– Miért kellett szegény Pólinak is olyan korán az én sorsomra jutni? – kesergett. – Én öt gyermekkel, ő négy gyermekkel jutott özvegységre, ő is, én is ellátatlan kis gyerekekkel, a Sándor jóságára utalva... Mi lesz velük, hogyan fogja Sándor elrendezni a sorsukat?...

Úgy rendezte el, hogy lehozta magával az egész családot. Ott mindent eladtak, az egész szép lakás-berendezést, ezüstöt, ékszert, Sándor bácsi semmit sem engedett megtartani.

– Van nálam , minden, elég, – mondta. – Fő, hogy valami pénzetek legyen. Az árából kifizetjük, ami adósságotok van itt, a többit takarékpénztárba tesszük, a gyerekek részére.

Póli néni tehetetlenül, akarat nélkül, teljesen összetörve engedett mindent történni. Eleinte kérte Sándor bácsit, hadd maradhatnának ők ott Bécsben, inkább ott segítse őket, amivel segíteni akarja, de ne szakítsa ki ebből a megszokott környezetből, nem fogja tudni megszokni a nagy város után a vidéki életet, a gyermekek is német nevelést kaptak eddig, hogy fognak ezentúl magyarul tanulni? Ő inkább dolgozni fog, énekórákat, zongoraleckéket ad, esetleg értékesíthetné is a hangját, hangversenyeket adhatna, talán az Operához is szerződhetne...

Hát épen ez volt az, amitől Sándor bácsi féltette őt. Bármennyire szerette, azért ismerte és tudta, hogy az ő temperamentumával nem volna tanácsos abba a világba, abba az életmódba kerülni. Hiszen az ura is mindig attól féltette és attól tartotta vissza. Keményen és határozottan érvényesítette az akaratát. Póli néniéknek el kellett válni az imádott Bécstől, a zajos nagy várostól, leköltöztek Kolozsvárra.

A nagy Ház befogadta az új hajótörötteket....

A gyermekek mellé Sándor bácsi azonnal magyar ta-

nítót fogadott és kötelességükké tette, hogy egy félév alatt annyira megtanuljanak magyarul, hogy a gimnáziumba be lehessen iratni őket. Persze, csak a három fiút, mert Pólika már kezdett nagy leánnyá felcseperedni, Backfischen volt a neve, s aranyszőke hajával, nefelejtskék szemével, gödröcskés rózsapiros arcával oly gyönyörű szép volt, hogy mindenki véleménye szerint, hamarosan férjhez fog menni.

Póli néni szegény, sokáig igen szerencsétlennek érezte magát. Sehogy sem tudott beleszokni a csendes, egyhangú kisvárosi életbe, s főleg az esett nehezére, hogy mindennek a Sándor bácsi akarata és rendelkezése szerint kellett történnie, s még ha egy kalapot akart venni, akkor is tőle kellett pénzt kérnie.

– Jaj de nehéz kegyelemkenyéren élni, – fakadt ki gyakran, lázadozva – Sándor egy nagy zsarnok, akármilyen jó ember is. Én ezt sokáig nem bírom. Változtatni fogok ezen a helyzeten. Szerencse, hogy Pólika olyan szép, meglátjátok, egy félév alatt felforgatom ezt az egész hamvábaholt Olajgyárat, amelyik olyan most, mint egy kripta, még mukkanni sem szabad hangosan! Ha a gyászévem letelik, fogadom, egészen más világ lesz itt.

Mari néni és Emmi néni helyeslőleg bólintottak. Tényleg, Sándor egy nagy zsarnok. Ránehezedik kemény akaratával az ember minden gondolatára. Szomorú volna, ha erre a ragyogó szépségű kis leányra is olyan sors várna itt a nagy Házban, hogy elzárt magányosságban hervadjon el egész gyönyörű fiatalsága...

– És én is még fiatal vagyok, – kesergett Póli néni. – Én is még élni akarok, nem pedig itt megpenészedni!... Én embereket akarok látni, társaságban élni, nem

pedig, mint egy medve a barlangjában örökösen téli álmot aludni!

Nekem oly különösnek tünt fel az ilyen kifakadás. Hát lehet-e szebb, tartalmasabb életet elképzelni, mint egy csendes, békés otthonban élni, dolgozni, tanulni, olvasni...

– Persze, nem mindenki olyan kékharisnya, mint te, – torkolt le Póli néni egy kis lenézéssel a hangjában, mikor próbáltam neki megmagyarázni, hogy milyen jó itthon, milyen szép minden, s mennyire el tudja az ember hasznosan foglalni minden percét. – Az én Pólikám hála Istennek egészen más természetű! Belőle nem lesz egy tudálékos könyvmoly, tudom. Majd gondoskodom róla, hogy legyen sok udvarlója! Hiszen már Bécsben is a tánciskolában úgy körülrajongták, pedig ő volt a legfiatalabb a leányok között, s mégis neki volt mindig a legtöbb táncosa. Hiszen csak teljen le a gyászév, megváltozik itt minden. Még Sándor bácsit is megváltoztatom, meglátjátok!

De nem is kellett várni a gyászév leteltéig és máris sok minden megváltozott.

A Margit esküvőjét a gyász miatt egész csendben akartuk megtartani. Azonban eljött az Emil egész rokonsága, édesanyja, testvérei, nagynénjei, s az anyja, egy hatalmas, erőszakos, nyers modorú, parancsoláshoz szokott asszony, már jóelőre kijelentette, hogy ha az ő fia házasodik, akkor hétországra szóló lakodalom kell, hogy legyen.

Igy hát Sándor bácsi rendezett is olyan lakodalmat, amilyent keveset látott Kolozsvár.

Fényárban úszott a nagy Ház, a nagytermek ragyogóan kivilágítva, virággal diszítve, a gyönyörű nemesművű velencei csillárokban, kandelláberekben színes viaszgyertyák égtek, a hatalmas ebédlőben nyolcvan emberre pazar asztal terítve, amely roskadozott a sok drága ezüsttől, finom porcellántól. Olyan káprázta tóan szép és előkelő, úri volt minden, mint egy mesebeli palotában. Fehérkesztyüs inasok szolgáltak fel, s az üveges folyosón elhelyezve muzsikált a Pongrácz bandája, a híres Pongráczé, aki a trónörökösnek is muzsikált Görgényben.

Az új rokonság meg lehetett elégedve. Volt itt fény, pompa, előkelő vendégsereg, gazdag lakoma, tánc, mulatság, kora hajnalig, a vonat indulásáig.

Margit, a menyasszony, hófehér, hosszú uszályos selyemruhában, csipkefátyollal, mirtuszkoszorúval fején olyan volt, mint egy ezüst felhőbe burkolt liliomszál. A ruhájánál csak az arca volt fehérebb.

A templomba tíz koszorúslány, tíz vőfély kísérte. Elől a násznagy virágbokrétás pálcával. Aztán a díszes, előkelő vendégsereg. Mama fekete selyemruhájában, keskeny kis igaz csipkegallérral nyakán, olyan volt, mintha egy Rembrandt-kép keretéből lépett volna ki... csak az arca volt neki is sápadt, komoly és a szeme könnyes.

Póli néni és Pólika erre a napra levetették a gyászruhát.
– Hogy ne zavarják az összhangot —mondta Póli néni – és hogy Pólika élvezzen egy kis magyaros mulatságot.

És különben is ő szintén koszorúslány volt, hát csak nem jelenhetett meg fekete gyász ruhában.

Olyan szép is volt csipkés, rózsaszín ruhájában, koszorúba font aranyszőke hajával, mint egy igazi Gretchen. Feltünést keltett, tetszett is mindenkinek a bájos kis bécsi leány, aki olyan kedvesen törte a magyar nyelvet, s a vőfélye, egy brassói fiatal ember, majd elolvadt, úgy udvarolt neki.

Póli néni meg valóságos diadalmámorban úszott.

– Lássátok, – mondta – csak meg kell jelenni Pólikának valahol, s már mindenkit meghódít, mindenki a lábaihoz borul! Mit szólsz hozzá, Sándor?... Ezt a szépséget csak nem lehet megpenészedni hagyni az Olajgyárban! Ilyen ügyesnek, hódítónak kell lenni minden lánynak, nem pedig unalmas könyvmolynak, akitől félnek és elszaladnak a fiatal emberek.

Sándor bácsi helyeslőleg bólintott, s magam is elismertem, hogy bizony az összehasonlítás nem az én javamra ütött ki.

Margitot hát elvitte férje új otthonába, Sepsi-Kőröspatakra. Nagy kert közepén gyönyörű vidéki kúria, négylovas hintó, nagy gyümölcsös, gazdaság, dologidőben negyven-ötven napszámos naponta, béresek, zsellérek, a hátsó udvarban nagy szeszgyár, a közeli fürdőkben, Előpatakon, Tusnádon a legszebb villa az övék.

És mindehhez három anyós (a két öreg nagynéni is anyósnak számított) és két sógornő, akik ellenséges szemmel kísérték figyelemmel, hogy a tizenhatéves fiatal, tapasztalatlan városi leány hogyan fog átalakulni – még pedig kívánságuk szerint azonnal – kitünő, mindenben járatos, falusi gazdaasszonnyá.

Az egyik anyós, Emil nagynénje, Ida néni, ott lakott velük együtt a sepsi-kőröspataki kúriában, s addig ő vezette a gazdaságot. Elkeseredetten és haraggal várta a fiatalasszonyt, aki szerinte elfoglalja az ő helyét, s szinte gyűlölködve adta át a kulcsokat és kárörömmel eltelve várta, milyen ügyetlen és járatlan lesz minden falusi munkában a városi kisasszony!... És ahol csak lehetett, kellemetlenkedett neki és mindenkit ellene izgatott.

Mindezt nem írta meg Margit, de kiolvastuk leveleiből a sorok között. És még sok-sok mindent kiolvastunk, kitaláltunk, ami a mama szívét mély fájdalommal töltötte el...

És otthoni életünk is teljesen megváltozott, átalakult.

Sándor Szegedre ment ügyvédjelöltnek. Szeged akkor kezdett igazi vidéki metropolissá változni. Élénk társadalmi és irodalmi élet alakult ki és Sándor el volt ragadtatva az ottani élettől. Olyan jól érezte magát, hogy kedve lett volna ott letelepedni.

Jóska is pályát választott, a vasúthoz ment és Losoncon kapott elhelyezést. Neki ugyan sokkal nagyobb kedve lett volna az egyetemet végezni, jogász szeretett volna lenni, de akkor első ízben hallottam Sándor bácsitól azt a kijelentést:

– Ez nekem túlterhelést jelent. Olyan pályát kell választanod, ahol azonnal meg tudsz állni a magad lábán. Én nem győzöm tovább.

Akkoriban a vasútas-pályán lehetett leghamarabb elhelyezkedni. Jóska tehát – bár nem szívesen – azt választotta. Ő is elutazott. Irma a tanítónőképzőbe került Budapestre. Mert most már kezdett mindenfelé az a nézet kialakulni, hogy jó, ha a leányoknak is van valami kenyérkereseti lehetőség a kezökben.

– Mert nem elég, csak tanulni, olvasni, firkálgatni, annak valami reális hasznát is kell látni, – hangoztatta Sándor bácsi mostanában igen kellemetlenül, teljesen ellentétben eddigi elveivel. Mi ketten mamával egészen magunkra maradtunk. Nagyon visszavonultan éltünk, én nem kívántam, nem is szerettem a társaságot, a mulatságot, mama meg éppen örült, ha csendben, nyugodtan lehetett együtt velem. Nem szerette az idegen embereket.

Kolozsvár abban az időben – a 90-es évek elején – kezdett tulajdonképpen fejlődni és belekapcsolódni a kulturális életbe. Úgynevezett „úri város" volt mindig, az ipar, kereskedelem meglehetősen háttérbe szorult és jelentéktelen szerepet játszott. Az arisztokrácia volt a hangadó, s az intelligens úri osztály, a tanárok, tisztviselők, városi és megyei hivatalnokok, a dzsentrik, közeli birtokosok vitték a vezető szerepet. Az „arany ifjúságot" meg az egyetemisták képviselték, hogy mennyire az akkori időkhöz való módon, arról a Komlóban felharsanó, napokig tartó duhaj mulatozás és a számtalan „lovagias ügy" tanuskodott.

Azonkívül ádáz pártpolitikai harcok is dúltak – természetesen személyeskedéssel egybekötve.

Legelső volt, aki felismerte, hogy Kolozsvár fejlődéséért egyebet is kell tenni, mint torzsalkodni és politizálni, a Kolozsvári Közlöny szerkesztője, dr. Békéssy Károly volt, aki igazán irodalmi színvonalra emelte lapját.

De halhatatlan érdemei voltak e téren Petelei Istvánnak is, a nagy írónak, aki fényesen megindult, gyors sikerű pályafutása elején Kolozsvárott telepedett meg szülővárosából, Marosvásárhelyről. Petelei István!... Hogy tündökölt akkor az irodalom egén, mint egy fényes csillag, milyen hallatlanul nagy, erős, izmos tehetség volt, – nem is

tehetség – zseni volt, új hangot, új irányt hozott... Örök vesztesége a magyar irodalomnak, hogy oly korán letört, elmult... lehullott a csillagos égről... Hosszú betegsége derékban kettétörte ragyogó pályafutását. Felesége, hűséges megértő hitestársa, Korbuly Ida önfeláldozó ápolása sem tudta megmenteni, s elment, mielőtt lelkének kincseit mind szét tudta volna osztogatni.

De abban az időben nagy lelkesedéssel szentelte munkásságát Kolozsvár újjáteremtésére. Azon igyekezett, hogy a társadalmi életben, melyet megzavart a pártpolitika kíméletlen durvasága a sajtóban, helyreállítsa a magyar testvérekhez méltó hangot. Az volt az elve, hogy nem a pártpolitika, hanem a magyarság ügye a fő Erdélyben. Lapot indított Kolozsvár címmel, amelyben nem a politikáért és személyi ügyekért harcolt, hanem hűséges munkatársával és tanítványával, dr. Gyalui Farkassal – aki mai napig hű őrzője maradt a kolozsvári levéltárnak – egyetlen feladatuknak tekintették Kolozsvár felvirágoztatását. Sok mindent sikerült is elérniök – többek között azt is, hogy már 1896-ban elhelyezték Kolozsvár gyönyörű és már előzőleg sok harc után megtisztogatott főterére Fadrusz monumentális Mátyás király szobrának az alapkövét.

Nagy szolgálatot tett a régi Kolozsvár művelődésének a Nemzeti Színház is.

Hol van már azóta a Farkas utcai régi Nemzeti Színház – az első kőszínház Erdélyben!... Valóban a művészet temploma volt, évtizedeken át. A közönség nemcsak divatból

látogatta a színházat, nem „jótékonyságból" pártolta a színészeket, hanem valósággal kultúrális élvezet volt a színházbajárás, s a magas nívójú előadásokban való gyönyörködés.

E. Kovács Gyula, a régi patetikus iskola kiváló egyénisége, volt a vezető művésze, aki olyan megrázó, tragikus módon halt meg 1899-ben, a segesvári Petőfi ünnepségen, midőn a fehéregyházi csatasikon, Petőfi szobra előtt elszavalta Jókai Petőfit dicsőítő odáját és az utolsó szavak elmondása után holtan esett össze életének bálványa, vezérlő csillaga, Petőfi szobra előtt...

Ditrói Mór igazgatása alatt különösen fénykorát élte a kolozsvári Nemzeti Színház. A legkiválóbb művészek indultak el innen fényes pályafutásukra; Hegedüs Gyula, Góth Sándor, Fenyvesi Emil, Hunyadi Margit, Delli Emma, Fáy Szeréna, Mihályfi Károly, Gyenes, Iványffi, Gerő Lina, Zilahy Gyula és még sokan, nagyon sokan. Hát még az úttörők, Dérynétől kezdve Jászay Mariig – és Szacsvay Imre, Ujházy Ede, Pálmai Ilka, Szacsvayné Boér Emma! Küry Klára is itt kezdte pályáját 1890-ben.

Országos ünnepe volt Kolozsvárnak, mikor 1892-ben a magyar színészet kolozsvári megindulásának első százados jubileumát ünnepelte meg. A Rédey-házat, melynek egyik „szálá"-jában játsztak először a magyar színészek, emléktáblával jelölték meg. Ugyancsak emléktáblával jelölték meg Mátyás király szülőházát az Óvárban, később pedig restaurálták is ezt a házat, melynek szomszédságában van Bocskai István fejedelem szülőháza is.

A társadalmi élet különben meglehetősen széttagolt volt. A szokásos vidéki szigorú „kasztrendszert" még Petelei minden fáradozásának sem sikerült eloszlatni. Pedig, hogy a zenei élet fellendült Kolozsvárott, az is neki volt köszönhető, mert ő kezdeményezte és tette népszerűvé azokat az intim jellegű kisebb hangversenyeket, amelyeken sok kiváló, igazán művészszámba vehető dilettáns mutathatta be művészetét. Simay Róza, Duret Cecil, Rigó Anna olyan zongoraművészek voltak, hogy bármely világvárosban feltűnést kelthettek volna, a korán elhalt Márk Etelka pedig olyan szépen énekelt, hogy akár operaénekesnő is lehetett volna.

De még a művészet sem tudta összeolvasztani a társadalmilag elkülönített osztályokat. Az egyetemi tanárok családjai nem érintkeztek a hivatalnokokkal, a vármegyei és városi tisztviselők távoltartották magukat a kereskedőktől, a kereskedők az iparosoktól – és így tovább. Többnyire három-négy család alkotott egy szükebb kis kört, ahova másnak bejutni ugyan nehéz lehetett – de azért természetesen mindenki ismerte egymást és ugyancsak tudtak egymásról mindent.

Néha egy-egy nagyobb esemény felkavarta aztán a csendes társadalmi életet – és ilyenkor aztán – az események megbeszélésére, megvitatására – kissé meglazultak a szigorú korlátok és szóba álltak egymással a különböző osztályba tartozók is. Ilyen nagy és szomorú esemény volt például az a két halálos kimenetelű párbaj is, mely abban

az időben olyan nagy port vert föl Kolozsvárott. Az egyiknek áldozata volt Szombathelyi Béla, a kiváló színművész. A felesége összeveszett egy másik színésznővel, Temesváriné Farkas Irmával – a két asszony odáig vitte a kölcsönös sértegetést, hogy a férjek párbajjal akarták elintézni az ügyet. Azt hiszem, tulajdonképen egyik sem akarta a másikat bántani, de Temesvári pisztolya véletlenül oly szerencsétlenül találta el Szombathelyit, hogy belepusztult. Hasonlóképpen elesett Várady Károly tanfelügyelő is, akit Kozma tanár golyója talált el – pedig a párbaj előtt soha sem volt egyiknek sem pisztoly a kezében. A tanfelügyelő – hivatalos minőségben – kritikát gyakorolt a tanítónőképző igazgatónője – Kozmáné Gesztessy Etelka fölött, aki ezt a kritikát nem bírta elviselni, s a férjétől megkívánta, hogy elégtételt szerezzen neki a kritikáért. Hát meg is kapta az elégtételt. A tanfelügyelő holtan maradt a párbaj színhelyén. Igaz, hogy Kozmáéknak is azonnal el kellett hagyni Kolozsvárt.

Ezekről a dolgokról különben – és mindenféle más társadalmi, irodalmi és színházi eseményről mi csak hallomás útján értesültünk, még pedig a Tóni néni és Mimi néni révén, akik mindenről tudtak, minden iránt érdeklődtek és mindent siettek azonnal elujságolni.

Különösen Tóni néni, akinek a férje fényképész volt, s az összes színészeket és színésznőket ingyen fényképezte le, s ezen a réven szoros érintkezést tartott fenn a színházi körökkel, s rendkívül érdeklődött a színház és a művé-

szek iránt. Minden délután átjött hozzánk – az Óvárban laktak, a szomszédunkban, – a kötésével kezében leült a díványra, mamával szemben s aztán beszélt, beszélt, szünet nélkül.

Mama csendesen hallgatta, de látszott rajta, hogy néha nem is hallja, mit mond. Én tanultam, vagy kézimunkáztam, de rendesen én sem figyeltem oda. Nem érdekelt egyáltalán a Tóni néni csevegése, annál kevésbé, mert hiszen mi nem vettünk részt semmiben, nem jártunk sehova, s nem is ismertük az embereket sem, akikről beszélt.

Mi ketten mamával abban az időben nemcsak azért éltünk olyan visszavonult életet, mert nem szerettük és nem is kívántuk a társaságot, hanem azért is, mert napról-napra mind komorabban nehezedett reánk egy sötét felhő...

Észrevettük, hogy Sándor bácsi mind mogorvább és türelmetlenebb lesz velünk szemben. Mari néni és Emmi néni is mintha valahogy elhidegedtek volna, ritkábban jöttek hozzánk, s akkor is csak arról tudtak beszélni, hogy: – Az a Póli milyen ügyes! Hogy bele tudta Sándort vinni abba, hogy minden héten kétszer-háromszor társaságot fogadjon. És hogy meg tudott ismerkedni és össze tudott barátkozni a legelőkelőbb kolozsvári emberekkel! Ti sohasem tudtatok! Mennyifelé hívják őket! És Pólikának milyen sikerei vannak! Ha sétálni mennek, öt-hat fiatal ember is kíséri! Mindenkit meghódít... Bizony jobban is teszitek, ha olyankor, mikor társaság van minálunk, nem jöttök ki, mert Pólikának természetesen rosszul esne, ha az ő udvarlói veled is foglalkoznának.

Ezt én is egészen természetesnek találtam, s a nagy Házba, gyermekkori paradicsomunkba, nem mentünk ki többet, csak nagy ritkán, néha-néha, olyankor, mikor Póliék kirándulni voltak, vagy valamilyen mulatságon, társaságban.

És egy napon Sándor bácsi azt is értésünkre adta, hogy ezentúl nem adhat több pénzt mamának a háztartásra, mint húsz forintot havonta, mert most annyi a kiadása, hogy nem győzi. Lássanak utánna a fiúk, hogy ők segítsenek, rajtuk a sor. Elég baj, hogy az én taníttatásom, amely

annyi pénzbe került, teljesen hiábavaló volt, az a sok firkálgatás nem ér semmit, abból nem lehet megélni.

Mama halálsápadtan hallgatta végig a Sándor bácsi ellentmondást nem tűrő szemrehányásait, és mikor elment, sírt a felindulástól és a méltatlankodástól. De én teljesen igazat adtam Sándor bácsinak, hiszen tényleg az írásból teljesen lehetetlen megélni, soha egy fillért nem kaptam egyetlen sorért sem, pedig mindenfelé kérték a tárcáimat és novelláimat.

– Ne búsuljon mama lelkem, – vigasztaltam

hiszen nincs semmi baj! Húsz forint nagyon sok pénz, abból mi ketten fényesen ki tudunk jönni.

– De Irmának is kell küldeni zsebpénzt és Jóska is olyan kevés fizetést kap, hogy abból nem tud megélni.

– Tudja mit édes mamám, ki fogunk adni a lakásból két szobát, nekünk három szoba még túl sok is lesz! Aztán elküldjük a cselédet, avval is jó sokat megtakarítunk. Milyen jó, hogy megtanultam főzni az öreg Máriskótól, most legalább hasznát veszem.

– De hát a sok egyéb dolog?

– Tudok ám én takarítani, mosni, vasalni is! – nevettem boldogan – mert láttam, hogy a mama arca kezd felderülni s határtalan bizalommal néz rám.

– Jól van fiam, – mondta csendesen. – Ezentúl rendezd te a dolgainkat, ahogy jobbnak látod.

El is rendeztem. Ferdinánd bácsi, a jó dirmegő-dörmögő bácsi, segítségemre volt, s nemsokára a két nagy szobát,

amelynek külön kijárata volt, kiadtuk egy kereskedelmi utazónak, aki irodát és raktárt rendezett be ott magának és keveset volt otthon, tehát nagyon kényelmes lakónak bizonyult.

A bútorok egy részét betettem a másik három szobába, a zongorámat is. A többit felvitettem a padlásra. Egy-kettőre át volt alakítva az egész lakásunk – és milyen boldog voltam, mikor az első havi lakbért – harminc forintot – átadhattam mamának.

– Most már igazán jut mindenre, – mondtam elégedetten. És vigan, frissen keltem fel minden nap már hajnalban, hogy elvégezzek minden munkát. Még arra is jutott időm, hogy megöntözzem a kertet, a Margit szép rózsafáit, s bizony kisepertem, kitakarítottam még a kereskedelmi utazónak szobáját és irodáját is, mikor elment hazulról.

Sándor bácsi egy kissé megenyhült, mikor látta, hogy tudok segíteni magunkon. Őt az anyagi eredmény mindig kibékítette és ezen a nyáron azzal lepett meg, hogy indítványozta, mikor Irmuska hazajön a szünidőre, mind a hárman utazzunk le Kőröspatakra, látogassuk meg Margitot.

Hát ennél nagyobb öröm nem érhetett volna! Lázas sietséggel kezdtem varrni, hogy magamnak is, Irmuskának is egy-két csinos nyári ruhát összeállítsak, mama is segített, ő jól tudott szabni-varrni. És milyen boldogan dolgoztam, mert Margit már jó előre megírta, hogy Tusnádra is el fogunk menni egy pár hétre.

És hogy örült Margit nekünk, mikor megérkeztünk. Mintha csak most kezdte volna magát igazán otthon érezni, amióta megmutogathatott mamának mindent, végigvezette őt a kerteken, gyümölcsösben, a majorság udvarban – és bemutathatta, hogy milyen jó falusi gazdasszony lett belőle, olyan rövid idő alatt.

Nekem nagyon tetszett Kőröspatak, annál inkább, mert láttam, hogy Margit vidám és jókedvű, egészen megelégedettnek látszott. Csak a három anyósára és a sógornőire panaszkodott, hogy azok megkeserítik az életét.

Július közepén aztán felvitt Emil Tusnádra. Margit ágyneműt csomagolt, egész háztartás-felszerelést, nagy társzekérrel, akkoriban még úgy mentek fürdőzni az erdélyi fürdőkbe. De milyen mulatság volt nekünk az is, a csomagolás, készülődés.

Tusnád!... Behunyom szememet és látom a nagy, fenyőerdőkkel koszorúzott hegyek közé rejtett kis tarka házakat, hallom az Olt vizének csobogását és érzem a fenyőtobozok és havasi virágok fűszeres illatát.

És ott állok az erkélyen és lenézek a völgybe. Alkonyodik. Köd száll alá és lenn az Olt vizéből mintha szellemalakok emelkednének föl. És zenét hallok, vidám, élénk indulót. Az erdőből jönnek le a zenészek, nyomukban a közönség, színes, könnyű nyári ruhákban fiatal leányok, fiatal emberek.

Az Olt vizéből mind feljebb és feljebb emelkednek, kavarognak, szállnak fel a szellemalakok... A zene mind

közelebb hallatszik... És a szellemalakok közül egy kiválik, közeledik, mind jobban közeledik, testet ölt és megáll előttem és hangosan, parancsolóan, ellentmondást nem tűrő hangon megszólal:

— Én Bánky György vagyok. Meg akarom ismerni. Holnap megyünk a Szent-Anna tavához.

Engedelmesen meghajtom fejemet. Eddig eszembe sem jutott a kirándulás, de most csatlakozom én is a társasághoz.

A Szent-Anna tava Isten kertjének legszebb ékessége. A fenyveserdőkkel borított, hegyektől körülzárt, titokzatos tengerszem olyan, mint egy óriási zöld smaragd, fekete foglalatban. És titokzatos a mélységes csend, amely körülveszi. Itt lakik a Csend és a Hallgatás szelleme...

Még a kiránduló társaság is csendesebben beszél itt.

Egész napi fárasztó hegymászás után, este mikor hazaérkeztünk, gyorsan átöltöztünk, s a Bánky György vezetésével bevonultunk a táncterembe.

Ő nem táncolt, de egész este nem mozdult mellőlem.

– Ejha, – jegyezte meg Emil sógor másnap mosolyogva, – lám, lám, miből lesz a cserebogár! A híres kézdivásárhelyi országgyűlési képviselő, a kemény, nyakas székely legény, milyen szép csendesen üldögélt egy helyben egész este. Nono, itt valami készül!...

Én mintha álomban éltem volna.

És mintha álomban hallgattam volna, mikor a cigány a fülembe húzta:

Kétszer is nyit az akácfa virága .. .

Hogyan, hát lehetséges volna? Hát lehet-e, szabad-e elfelejteni egy csalódást teljesen, végképpen elfelejteni és elhinni, hogy újra virágzik az akácfa virága? .. .

Hát persze, hogy lehetett...

Senki más, csak én láttam valami csodát abban, ami olyan mindennapi, olyan természetes volt. Megjelent a szívkirály...

Úgy beszéltük meg, hogy ő otthon elmond mindent az édesapjának és édesanyjának, aztán eljön Kőröspatakra, s ott akár mindjárt megtartjuk a kézfogót is.

De nem úgy történt.

Aznap, mikorra írta, hogy jön – sürgönyt kaptam. Váratlan, hirtelen meghalt az édesapja. Kézfogó helyett temetés lesz aznap.

Emil elutazott a temetésre, s mikor visszajött, elmondta, hogy nagyon zavaros viszonyok között maradt hátra a jómódunak hitt, előkelő család. Rengeteg adósságuk van, az öreg úr váltókat írt alá, a Bánky György képviselőválasztása is sokba került, ő is váltóra vett fel pénzt, szóval most az öreg Bánkyné teljesen a fiára van utalva. És György azt izente, hogy míg mindent el nem rendezett, nem jöhet...

Eltelt a nyár és mi is hazautaztunk. Otthon mindent úgy találtunk, amint volt. Póliék jártak egyik társaságból a másikba, Mari néni és Emmi néni hidegek és zárkózottak voltak, Sándor bácsi pedig türelmetlen és mogorva.

Györgyről nem szóltam senkinek, csak mama tudott róla. Úgy éreztem, nem is érdekelne az senkit, meg különben is olyan bizonytalanná vált minden, nem tudtam mi lesz, eljön-e, ír-e, állja-e a szavát...

Hátha csak álmodtam mindent?...

Ezen az őszön Sándor hazajött Szegedről és ügyvédi irodát készült nyitni.

Sándor bácsi azt akarta, hogy vegye át azt a két szobát, amelyet mi a kereskedelmi utazónak adtunk ki, ott rendezze be az irodát és járuljon hozzá a háztartásunkhoz, úgy, hogy mamának semmi gondja ne legyen.

De Sándor az ő szokott nyers módján azt mondta, hogy az a lakás, a hosszú, hepehupás udvar végén, elrejtve az akácfák és vadszőlő alá, nem alkalmas ügyvédi irodának és Sándor bácsi minden ellenkezése dacára, kivett két szobát a Bel-Monostor utca sarkán, a piactérre néző Donogány-házban.

Ez volt az első komoly összeütközése Sándor bácsival. Azelőtt is gyakran voltak ellenkező véleményen, de ilyen nagy harag még sohasem volt köztük. Sándor bácsi kijelentette, hogy egy fillérrel sem fog hozzájárulni a berendezéshez. Sándor visszavágott:

– Nem is kell – majd szerzek én magamnak.

Szerzett is, de sajnos, adósságra. A mi holmink közül semmi sem volt neki jó, az mind ócska, ódivatú volt. Szép, modern bútort vett magának – részletfizetésre.

És bizalmasan elmondta nekem, hogy a szívét ott hagyta Szegeden s hogy mielőtt eljött volna, meg is kérte szíve

választottját, mert biztosítani akarta magát. Szabó Gizike a legszebb leány Szegeden és sok udvarlója van. Ő nem akarja, hogy valaki elhalássza előle. Nagyon, nagyon szereti...

– Nem kellett volna előbb mamával és Sándor bácsival megbeszélni? – kérdeztem félénken.

Sándor vállat vont.

– Minek? Ehhez senkinek semmi köze. Ez kizárólag reám tartozik. Mihelyt megindul kissé az ügyvédi irodám, azonnal megházasodom.

Igazat adtam neki és most még volt valami, amin gondolkozni, töprengeni kellett, nemcsak a magam dolga, hanem Sándoré is. S miután egyebet nem tehettem, forrón fohászkodtam mindennap a jó Istenhez, hogy segítsen meg minket és engedje, hogy boldogok legyünk.

Ezen a télen egyszer meglátogatott György, de sok örömöm nem volt ebből a látogatásból.

Nagyon levert és csüggedt volt, a sok adósság súlyosan nehezedett reá és nem látott kibontakozást.

– Nekem ez az ember nem tetszik, – mondta Sándor bácsi, mikor mégis csak elmondtam neki mindent. – Országgyűlési képviselő, ott van a tűzhely mellett és még nem tudott magának egy jó állást szerezni! Hiszen akár államtitkár is lehetne belőle, ha arra való volna. Élhetetlen ember. Ehez nem engedlek hozzámenni.

Nem mondtam ellene egy szót sem. Hiszen úgyis oly messze távolban volt minden. És Sándor bácsinak különben sem volt tanácsos ellentmondani.

Pedig tudtam, hogy György megtesz mindent, amit csak meg lehet tenni, de a politika olyan útvesztő, amelyben csak nagyon óvatosan lehet eligazodni.

– Ha Teleki Pál kerülne kormányra, – mondta György, – akkor sokkal több kilátásom lenne. Teleki jó barátom, reá számíthatnék.

Soha se hittem volna, hogy valaha engem a politikai alakulások érdekelni fognak s olyan szívdobogva kísérem figyelemmel a kormányválságokat. A lapokban ezentúl csak a politikai rovatot és a képviselőház üléseiről szóló tudósításokat olvastam.

Testvéreim

Margit

Irma

Sándor

Jóska

A tusnádi villa

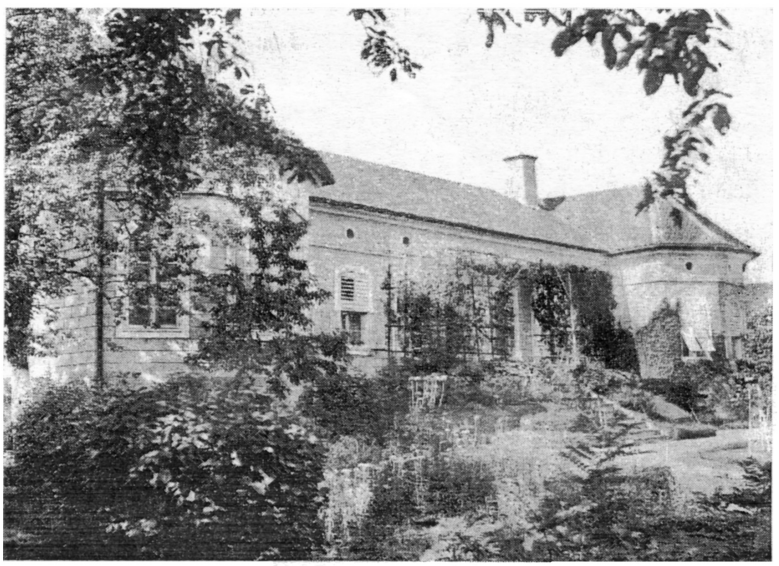

A köröspataki kúria

Közben azonban otthon mind nehezebb és türhetetlenebb lett a helyzetünk. Póliék teljesen elidegenítették tőlünk Sándor bácsit és Mari néniéket. Mennyi megaláztatásban volt részem... Most már ők is azt hangoztatták, hogy egy leánynak szépnek kell lenni és hódítani, társadalmi sikereket elérni – semmi egyéb nem számít! A „kékharisnyák" meg egyenesen unalmasak, nevetségesek. Egy új ruha, egy új kalap, egy bájos mosoly – ez hódítja meg a férfiakat, nem pedig a komoly társalgás, az örökös könyvolvasás!...

És oly szépen tudtak mosolyogni Sándor bácsira, olyan behizelgő, elragadó kedveskedéssel körülvenni őt, hogy az új ruha, új kalap mindig meg volt, amikor csak akarták. És a Mari néni és Emmi néni szekrényéből előkerültek a szép ékszerek is, drága, valódi csipkék, selymek, amelyekkel nem győzték ékesíteni Pólikát, ha táncmulatságba, társaságba készült.

A mi útjaink annyira elváltak, hogy alig találkoztunk néha-néha.

De én láttam mamán, mennyire fáj neki, milyen roszszul esik, hogy testvéreitől, akikkel annyira egybe volt forrva, így elszakadt. Olyan teljes volt az eltávolodás, hogy már nem is mentünk ki többet a nagy Házba és ők sem jöttek hozzánk...

Úgy éltünk ketten mamával, teljesen magunkra hagyatva, mindentől, mindenkitől visszavonulva, de annál jobban egymáshoz forrva. Kezdtem tudatára ébredni annak, hogy az édesanyám nekem drágább mindennél a világon. És nem volt más vágyam a világon, minthogy felderítsem szomorú arcát, elfelejtessem vele sok gondját, aggodalmát.

Pedig a megpróbáltatások még csak most jöttek.

Sándor bácsi és Sándor mind élesebben tűztek össze, Sándor bácsi nagyon sok mindenben nem helyeselte Sándor felfogását, a nézeteit, az elveit s az eljárását, ahogy a dolgait intézte. Sándor meg nem engedett meg semmi beleszólást, nem fogadott el semmi tanácsot, s néha csupa dacból is éppen az ellenkezőjét tette annak, amit Sándor bácsi mondott.

Áldatlan torzsalkodások, kínos, gyötrelmes jelenetek voltak napirenden, s a helyzet még jobban kiélesedett, mikor Sándor bácsi megtudta, hogy Sándor Szegeden már lekötötte magát, mégpedig egy szegény leánynak, akinek semmi hozománya sincs.

Éktelen haragra gerjedt.

– Neked nem szabad addig házasságra gondolni, amíg nem vagy abban a helyzetben, hogy az édes anyádról és a hugaidról is gondoskodni tudsz. Én megtettem a magamét, de most már rajtad a sor. Most már a te kötelességed, hogy segítsd a hugaidat és eltartsd az édes anyádat. Nem háríthatod továbbra is reám. Te vagy a legidősebb fiú, te vagy hivatva a családfenntartó lenni. És csak ha már olyan

jól megy az irodád, hogy gond nélkül el tudsz tartani két családot is, akkor gondolhatsz házasságra.

A Sándor arcán kigyulladt az a két vörös folt, amely mindig megjelent, ha indulatba jött.

– Én nem akarok húsz esztendeig várni, – kiáltotta rekedt hangon. – Nekem csak egy életem van és az az enyém.

Sándor bácsi szó nélkül felállt és kiment a szobából.

– Önző kutya, – mormogta magában, s becsapta maga után az ajtót.

Mama sírt, Sándor megállott előtte s kissé lecsillapodva kérlelte:

– Édes mamám ne búsuljon. Majd csak lesz valahogy. Én nem mondhattam egyebet és nem tehetek másként, mint ahogy tenni fogok.

– Semmiesetre sem fogadhatunk el tőled semmi áldozatot, – mondtam én. – Igazad van, az életed a tied, és mi nem állhatunk az utadba, se szerencsétlenné nem tehetünk. Ki kell gondolnunk valamit, hogyan segíthetünk ezen a helyzeten.

– Én remélem, hogy a Sándor bácsi haragja is meg fog enyhülni, – mondta mama.

Ehelyett azonban az történt, hogy Sándor bácsi kijelentette, ezentúl egy fillért sem fog adni mamának a háztartáshoz, adjon Sándor mindenre, ami kell. Igy akart pressziót gyakorolni reá.

Sándor azonban nem adhatott, mert nem volt miből. A fiatal, kezdő ügyvéd irodája nagyon gyengén indult

meg, különben is adóssággal kezdte, a havi részletek mindent megemésztettek, ami bevétel volt.

Szerencsétlenségünkre a szobákat sem tudtuk mostanában kiadni. Már két hónap óta üresen állt mind a kettő.

Mama kétségbe volt esve.

– Mi lesz veletek, édes gyermekeim! – tördelte kezeit sírva. – Hogyan tudom Irmának elküldeni minden hónapban, amire szüksége van – és Jóskának a zsebpénzt! És miből élünk mi ketten itthon?

Valami erős, nagy elhatározás érlelődött meg bennem. Éreztem, tudtam, hogy rajtam most a sor. Nem szabad, nem tudnék többet elfogadni sem Sándor bácsitól, sem Sándortól semmit, s hogy nekem kell megszerezni, amire szükségünk van. Tudtam, hogy az egész kolozsvári társaság, minden ismerősünk le fog nézni, ha megtudják, hogy én pénzért dolgozom, s hogy Póliék még azt is le fogják tagadni, hogy rokonok vagyunk.

– Nem bánom, – gondoltam bátran – nekem csak egy célom van, csak egy fontos előttem, hogy az édesanyám ne lásson szükséget.

De hogyan fogjak hozzá? Mihez kezdjek?

Mihez? De hiszen egész biztosan tudom, hogy vannak írók, akik megélnek az írásaikból! Istenem, hátha én is kaphatnék pénzt azért a sokat gúnyolt, lenézett firkálásért.

Az egyik kolozsvári napilap, a Magyar Polgár szerkesztője, mindegyre kért tőlem tárcát, novellát. Az utóbbi hetekben éppen hat darab jelent meg.

Nem volt bátorságom elmenni a szerkesztőségbe és személyesen kérni ezért pénzt – azt hiszem elsüllyedtem volna szégyenletemben – de írtam egy szerény levelet és a jó öreg Ferdinánd bácsit kértem meg, hogy vigye el a levelet a szerkesztőségbe és hozza el a pénzt, amit egész biztosan fizetni fognak.

Ferdinánd bácsi el is hozta a választ, amely a következőképpen hangzott:

— Hat darab novelláért fizetünk darabonként 3 forintot. Ez összesen 18 forint. A Magyar Polgár tiszteletpéldánya kedvezményes árban számítva 16 forint. Fennmarad 2 forint. Ennek fejében kérünk még egy rövidebb lélekzetű tárcát.

Nagyon elszégyeltem magam és sietve küldtem el egy kis tárcát, nehogy adós maradjak.

Még egy esetről kell megemlékeznem, amely szintén igen jellemző az akkori vidéki irodalmi viszonyokra.

Már régebben azelőtt megalakult Kolozsvárott az Erdélyi Irodalmi Társaság. Havonta felolvasó ülést tartottak, igazán nívós előadásokat, s a közönség komolyan kezdett érdeklődni. Divatba jött meghallgatni az előadásokat.

Hogy-hogy nem, engem is beválasztottak rendes tagnak. Természetesen egyetlenegy ülésre sem volt bátorságom elmenni, s konok távollétemmel tündököltem. Csernátony Gyula, a titkár, egyszer aztán eljött hozzám, s kijelentette, hogy most már aztán „muszáj" székfoglalót tartani, ez ellen nincs fellebbezés, jövő hónapra ki is

tűzték a műsorra. Hiába tiltakoztam, hogy én nem tudok felolvasni, írni sem tudok megfelelőt – nem kegyelmezett. A Társaság alapszabályaival nem szabad ellenkezni.

Szokásban volt akkor, hogy a Társaság ülésein Ferenczy Zoltánné, Hubay Aranka, Hubay Jenőnek sajnos oly korány elhunyt nővére olvasta fel az elbeszéléseket. Gyönyörű, zengő hangja volt, olyan csodaszép orgánumja, hogy valóságos élmény volt azt hallgatni. A Hubay muzikalitása, zsenije nála a hangjában nyilvánult meg, s amellett olyan tökéletesen, olyan csodálatos szép kiejtéssel és hangsúllyal adott elő, hogy azt hiszem, ha az ábécét, vagy az egyszeregyet, vagy egy szakácskönyvből egy receptet olvasott volna fel, azzal is a legnagyobb hatást tudja elérni.

Nagy lelki megnyugvásomra volt, hogy Ferenczy Zoltánné megigérte, az én elbeszélésemet is ő fogja felolvasni. Milyen jó! Igy legalább nekem el sem kell majd menni.

Az ülés előtt azonban két nappal Csernátony megint eljött és bejelentette, hogy a Társaság igazgató tanácsa úgy határozott, hogy az én elbeszélésemet nem engedi Hubay Arankának felolvasni. Nekem magamnak kell a „székfoglalót" megtartani.

Azt hiszem, úgy mentem fel a dobogóra, mint Stuart Mária a vérpadra. Hiába biztatott Hubay Aranka kedves barátsággal, hogy gondoljam azt: csupa káposztafej van velem szemben. Én úgy láttam, hogy ezek a káposztafejek kajánul vigyorognak, s mikor fel-felharsant a nevetés – mert szerencsétlenségemre véletlenül éppen egy humoros

elbeszélés volt – hát szentül meg voltam győződve, hogy engem nevetnek ki.

(Közben legyen mondva, azt hiszem, a nyilvánosságtól való ezen túlzott félelemnek nagyrészt az volt az oka, hogy sohasem jártam nyilvános iskolába, nem szoktam meg idejekorán a szereplést, a biztos, öntudatos fellépést – s ez a gátlás, ez a tartózkodás, ez az irtózás a nyilvános szerepléstől végig kísért egész életemen át.)

Na, de szerencsére, aminek kezdete, annak vége is van, s én letámolyogtam a vérpadról – azaz a dobogóról.

Most következett azonban a dolog érdekesebb része. A Társaságnak volt egy kiadványa, havi folyóirat, ha jól emlékszem: *Keleti Virágok* címmel, amelyben minden felolvasás megjelent. Ha előzőleg a cikk nem jelent meg más lapban, akkor fizettek érte harminc forintot, ha előbb máshol is megjelent, akkor csak a felét.

Tőlem a Keleti Virágok szerkesztője átvette a kéziratot, hogy majd a legközelebbi számban kiadja. Boldog örömmel egyeztem bele. Annál nagyobb volt meglepetésem, hogy másnap a Korbuly József napilapjában jelent meg az elbeszélés. Kicsit búsúltam, de aztán megvigasztalódtam, hiszen mindegy, innen is, onnan is kapok majd pénzt.

Megint a jó Ferdinánd bácsi indult inkasszáló útra. Hamarosan vissza is jött azzal, hogy Korbuly József azt izeni: miután a *Keleti Virágok*-ban is meg fog jelenni a cikk, neki nincs módjában szintén fizetni. Majd onnan megkapom a honoráriumot.

Hát jól van, – gondoltam. – Igy is rendben lesz minden.

Legközelebbi számban meg is jelent, s a titkár el is küldte a nyugtát, hogy írjam alá s fölvehetem a pénzt, de csak 10 forintot, miután előzőleg megjelent a novella máshol is.

Hát ez mi? – kérdeztem magamban. Úgy éreztem, velem valami igazságtalanság történt, valami nem helyes itt. Hiszen én a Keleti Virágok-nak adtam át a kéziratot, nem a Korbuly József lapjának. Hogy került oda? És miért adnak csak 10 forintot, holott szabály szerint 30 járna.

Nem írtam alá a nyugtát, nem vettem fel a pénzt, vártam, hogy majd ha találkozom a titkárral, megkérdezem tőle, mi ez tulajdonképpen, hogy történt ez az egész furcsa dolog? Bizonyára csak tévedésből.

Közben eltelt egy pár hét, nem volt egy fillérünk sem otthon, sürgősen ki kellett fizetni a kosztot, amit a szomszédból hozattunk. Rászántam magam, felveszem a 10 forintot és nem szólok semmit a titkárnak, úgyis biztosan csak kellemetlenség lenne belőle.

Aláírtam a nyugtát, Ferdinánd bácsi elvitte, s vissza is jött hamarosan. A titkár azt üzeni, hogy miután nem vettem föl azonnal a pénzt, azt hitte, nincs reá szükségem, s elszámolt vele. Most már nem kaphatom meg utólagosan.

Erre Sándor bátyám, akinek elbeszéltem az esetet, felfortyant.

– Na várjatok, majd én ezt elintézem! Beperelem Korbuly Józsefet is, a Keleti Virágokat is!

Hiába kérleltük mama is, én is, hogy ne tegye, Sándor makacskodott. Majd én megmutatom, hogy fizetni fognak, ami dukál! Be is adott egy éles hangú beadványt.

Híre is futott ennek a városban. Mi ketten mamával reszkettünk az izgalomtól. Pár nap mulya Sándor találkozott Gyalui Farkassal, aki jóindulattal figyelmeztette, hogy vonja vissza a beadványt, mert abból csak nagy kellemetlenség származhatik. Korbuly József úgy fel van bőszülve, hogy mindenre képes lesz ellenem – és a titkár is rettenetesen haragszik!

Most már aztán mama a leghatározottabban követelte – s így Sándor visszavonta a beadványt. Nem lett per a dologból, s az én elúszott 30 forintom története örökre mély homályba maradt burkolva.

De azért én még mindig nem csüggedtem. A vidéki lapok persze hogy nem fizetnek, de hiszen most jelent meg egy novellám a Hétben, amit Várady Antal olvasott fel a Petőfi-Társaság ülésén. Ezért már csak egész biztosan kapok valami kis pénzt a Hét szerkesztőségétől.

Kaptam is a következő választ:

– Mi az írók három kategóriáját honoráljuk. Az első, akik nevükkel diszítik lapunkat, mint Jókai, Mikszáth, Herczeg Ferenc, Rákosi Viktor. A második: belső munkatársaink, ezeknek fix fizetést adunk. A harmadik kategória az éhenkórászok, a lezüllöttek, akik rá vannak utalva arra a pár forintra. A kissszony egyik kategóriához sem tartozik, tehát nem tarthat igényt honoráriumra.

Ez így volt. Dokumentum ez a levél; akkor még így honorálták az írókat.

De én még most sem csüggedtem. Hátra volt még a Fővárosi Lapok, ahol a legelső írásom jelent meg, s amelynek szerkesztője annyi jóindulattal volt irántam. Ő maga írta meg mindig, hogy mit küldjek, hosszabb, vagy rövidebb elbeszélést, tárcát, vagy könyvismertetést, s ő tanított meg arra is, hogy a nyomda részére a papírnak csak egyik oldalára kell írni, meg hogy nem szükséges mindig idézőjelt, macskakörmöt használni.

Válaszolt is kérésemre azonnal Vadnay Károly nagyon kedves, szíves hangú levélben, a következőket:

– Én tudom, hogy maga hány éves, kislány. Más mindenki idősebbnek tartja az írásai után, de nekem elárulta Haraszthy, hogy milyen gyerek még. Aki pedig ilyen fiatal, örüljön, hogy egy olyan lap, mint a Fővárosi Lapok, tért ad neki tehetsége kifejlesztésére és ne tartson igényt honoráriumra, mint a beérkezett írók. Két-három év mulva, ha így fejlődik tovább, igérem, hogy fizetni is fogok, annyit, mint amennyit kezdő íróknak szoktunk: soronként két krajcárt.

Most már igazán elvesztettem minden reménységem. Beláttam, milyen igaza volt Sándor bácsinak és Póliéknak, mikor mondták: – Ez a haszontalan firkálás csak időpocsékolás. Nem ér semmit, nem lehet belőle megélni.

De most mihez kezdjek? Varrni, kézimunkázni nem tudok annyira, hogy azzal kereshetnék valamit. Tanítónő

lehetnék. Kolozsvárott ez az egy pálya volt némiképpen illendőnek elismerve leányok számára – de ahoz még évekig kellene tanulnom, arra pedig sem időm, sem pénzem.

Egy álmatlan éjszakán jutott eszembe, hogy mit kell tennem.

A vasúthoz fogok menni. Tudtam, hogy ott már vannak nők alkalmazva a pénztárnál is, az igazgatóságnál is. Igaz, hogy azok egyáltalán nem jöttek számításba a kolozsvári úri társaságokban. De mit törődtem én most azzal. A tanfolyam hat hétig tart. Ha elvégzem és sikeresen leteszem a vizsgát, biztosan kineveznek valahova, s kapok annyi fizetést, hogy abból ketten mamával meg tudunk élni. És Irmának is tudunk küldeni belőle és Irma elvégzi a tanítónőképzőt és őt is kinevezik, talán éppen oda, ahol mi leszünk mamával – és milyen szép lesz akkor az élet.

Alig vártam, hogy megvirradjon és megírjam a folyamodványt a tanfolyamra való felvételért. Tele voltam reménységgel, örömmel és életkedvvel.

Ezt az írást is Ferdinánd bácsi vitte el az igazgatósághoz. A jó öreg olyan szívesen volt nekem mindenben segítségemre.

Pár nap mulva már meg is kaptam a hivatalos értesítést. Jelentkezhettem felvételre.

Egy kissé furcsa volt, hogy Kacsóh Jánosnál kellett jelentkeznem, a Kacsóh Pongrác édes apjánál, ő volt akkor a vasúti főfelügyelő, s a leányaival, Fatimével és Edittel jó barátságban voltam. Ő is kissé csodálkozva nézett reám,

de nem kérdezett semmit. Behívott egy kedves, mosolygó arcú fiatal asszonyt, s azt mondta neki:

– Kedves grófnő, vezesse be ezt a kislányt az összes irodai munkákba s elsősorban tanítsa meg az írógép kezelésére. Azt hiszem, jobban fog vele boldogulni, mint az előbbiekkel.

Csáky Vilma, az elszegényedett grófnő, aki vidáman és büszke öntudattal eltelve dolgozott már évek óta a vasúti üzletvezetőségnél, barátságosan karon fogott és vitt be magával az irodába, ahol mindjárt leültetett az írógép mellé és megmagyarázta annak szerkezetét.

És ezentúl minden reggel korán kigyalogoltam a Kül-Magyar utcába, jó félóra távolságba, mert ott volt az üzletvezetőség. Nyolc órára már ott kellett lenni, s előbb még otthon a lakást kitakarítottam, a reggelit elkészítettem, a kályhába begyujtottam, de mindent olyan szívesen, olyan örömmel, hiszen az édesanyámért tettem! És ha ő aggódva, szomorúan nézett reám, mikor a havas, hideg téli reggelen még sötétben utnak indultam, csak vidáman a szemébe nevettem és megcsókoltam a kezét.

Olyan szépnek találtam az életet, olyan jó volt dolgozni, igyekezni valamely kitűzött cél felé.

Sándor pedig, akinek a barátai bizalmasan megírták Szegedről, hogy Szabó Gizikének kérője van, akihez az apja hozzá akarja adni, semmi egyébbel nem törődve, elutazott Szegedre és ott hivatalosan eljegyezte Gizikét, még az esküvőt is kitűzték november közepére.

Sándor bácsi úgy tett, mintha nem volna tudomása semmiről. Egyáltalán nem beszélt többet sem Sándorról, sem a házasságáról.

Azonban ezen a télen nem küldött nekünk tüzelőfát. Eddig – amióta csak emlékezni tudtam – minden évben már kora ősszel begördült az udvarra a nagy szekér vágott fa, berakták a fásszínbe, egész évre el voltunk látva. Most azonban eltelt október, november eleje is, hideg volt, fűteni kellett volna, nem volt egy darabka fa sem, amivel begyujthattam volna.

Mama nagykendőjébe burkolva ült szokott helyén az ablaknál és harisnyát stoppolt.

– Igazán nincs is hideg, – mondta szeliden mosolyogva, mikor még egy kendőt terítettem a lábára.

De nekem a szívem csavarodott össze, mert láttam, hogy fázik, csak el akarja titkolni előttem.

Most megint Ferdinánd bácsihoz folyamodtam, az én jó öreg segítőtársamhoz.

– Ferdinánd bácsi kérem, nézze itt van ez a kis aranylánc, meg ez a gyűrű, nekem nem kell, sohasem viselem. Kérem adja el, és aztán rendeljen egy szekér fát és ha mama kérdi, mondjuk azt, hogy Sándor bácsi küldte... Ugy-e érti?...

– Értem! Érteni! – hunyorgatott Ferdinánd bácsi. Ő sok mindent megértett, ha nem is beszélt róla.

Pár héttel az esküvő előtt Sándor bácsi még egyszer eljött Sándorhoz az irodába. Én éppen valami írásokat segí-

tettem lemásolni neki, s a szívem majd kiugrott ijedtében, mikor Sándor bácsi belépett és köszönés nélkül megszólalt:

– Hát csakugyan megteszed? Csakugyan meg akarsz házasodni?

– Igen, – felelt vissza Sándor keményen, szemrebbenés nélkül.

– Meggondoltad, hogy ez hova vezet? Tele vagy adósággal, egyedül is alig birsz megélni, a nyomorúságba viszel egy asszonyt, és...

– Az az én gondom, – szakította félbe Sándor türelmetlenül.

– De az édesanyád, a hugaid, – kiáltott most már Sándor bácsi hangosan. – Tudd meg, ha te nem gondoskodol róluk, az anyád és a hugaid éhen fognak halni!

– Hát haljanak meg éhen! – kiáltott vissza Sándor magánkívül és öklével az asztalra csapott. – Én én vagyok és én boldog akarok lenni. Nem engedem senkitől terrorizálni magam!

Sándor bácsi egy pillanatig szinte dermedten nézett reá.

– Úgy lesz, amint te mondtad! – sziszegte összeszorított fogai között, s aztán sarkon fordult és kiment.

Sándor ledobta magát egy székre, majd felugrott és dühösen kezdett alá s fel rohanni a szobában.

Én két kezem közé szorítottam fejemet, s leborultam az asztalra. Nem tudtam egy szót sem szólni. Szegény, szegény bátyám!... Én jól tudom, hogy azt nem úgy gondol-

ta, de azért mégsem kellett volna kimondani... Nem... ez egy borzasztó szó volt... Nem lett volna szabad!... Jó, hogy mama nem hallotta...

Most Sándor hirtelen megállott és fölemelte ökölre szorított kezét.

– És ha az egész világ összedől is, én mégis feleségül veszem Gizikét, – kiáltotta rekedt hangon s megrázta égfelé emelt öklét, mintha viaskodni akart volna egy láthatatlan hatalommal.

A jó Ferdinánd bácsi segítségével megint kiadtuk a szobákat, s így nagy nehezen össze tudtam kuporgatni annyi pénzt, hogy a Sándor esküvőjére elmehettünk. Mind ott voltunk a testvérei, Margit és Emil is eljött, más senki a rokonságból.

Mikor megláttam a menyasszonyt, azt gondoltam magamban:

– Nem csodálom, hogy Sándor annyira beleszeretett...

Oly gyönyörű, oly szinte földöntúlian szép volt Gizike, mint egy mesebeli tündér. Aranybarna haja, barackvirágszíromhoz hasonló hamvas rózsás arca, szelid tekintetű szeme, mint egy őzikéé, és finom, légies termete, oly gyöngéd, oly törékenynek látszó, mint egy porcellán babáé, mintha nem is ezen a földön járt volna. Szívet megható volt ez a gyöngéd, finom szépség, amelyet csak kényeztetni, becézgetni lehetett és térdenállva imádni, mint Sándor...

De ezen a házasságon, mintha nem lett volna Isten áldása. Alig egy hónap mulva a gyönge kicsi asszonyka elkezdett betegeskedni. A karácsonyt már ágyban töltötte.

Soha olyan szomorú karácsonyt még nem értem. Ott ültünk az ágya körül, Sándor gyönyörű karácsonyfát állított föl, teleaggatta csillogó, ragyogó díszekkel, összevásá-

rolt szebbnél-szebb ajándékokat, odarakta eléje, a paplant teleszórta drága virággal.

– Gizike csak fáradtan mosolygott. Látszott rajta, hogy nem leli örömét semmiben.

Sándor kétségbe volt esve. A legkiválóbb orvosokat hívta el, gyógyíttatta, ápolta, gondozta, szívettépő szeretettel, türelemmel. Minden szeszélyét, minden kívánságát azonnal teljesítette, az irodáját teljesen elhanyagolta, csak Gizikének élt, csak az ő egészségét akarta kétségbeejtő küzdelemmel visszavívni a sorstól, a végzettől.

– Én édes, szegény fiam – kesergett mama, mikor esténként hazamentünk tőle – hogyan fogja ezt bírni! Tönkre megy teljesen!

– Honnan, hogyan győzi, – gondoltam magamban. – Hát adósságból. Én tudom, hogy már váltóra is vett fel pénzt.

De mamát vigasztaltam, Gizike meggyógyul, s akkor aztán hamarosan rendbe jönnek. A Sándor irodája fellendül, mihelyt tud dolgozni megint, nincs itt semmi baj, csak Gizike legyen jobban. Ő pedig természetes, hogy hamarosan meggyógyul, hiszen az orvosok is biztatnak...

Közben én elvégeztem a tanfolyamot, letettem a vizsgát, beadtam a folyamodványt és vártam a kinevezésemet.

Azt hittem, máról-holnapra meglesz, azonban eltelt az egész tél, már március eleje volt – és én még mindig nem kaptam semmi értesítést.

Egy délután Ferdinánd bácsi betotyogott hozzánk. Mostanában nagyon gyakran jött, s mindig megtudakolta, hogy nincs valami megbízatásom számára?

Szokatlanul zavart volt ezúttal, sokat krákogott és hümmögött, látszott, valamit mondani akar.

Végre mégis megszólalt, egy kicsit reszkető hangon:

– Tudjátok-e, hogy Sándor bácsi kiadta ezt a lakást április elsőjére?

Mama olyan fehér lett, mint a fal.

– Nem, nem tudunk róla semmit. Nekünk nem mondta meg.

– Hát ez hasonlít hozzá, – dörmögte Ferdinánd bácsi. – Jó, mint a falat kenyér, de kemény, mint a kő... Én is csak véletlenül tudtam meg... Most mit fogtok csinálni? Három hét mulva ki kell innen költözni...

Édesanyám egy szót sem tudott szólni, olyan volt, mintha kővé dermedt volna.

Egy darabig én is tanácstalanul néztem magam elé. Most mi lesz? Itt kell hagyni ezt a drága, vadszőlővel befuttatott szép kis házat, az akácfákat, a kis kertet a virágzó rózsákkal... És ahol úgy ahogy, még is megéltünk valahogy abból a két szobából, amelyet kiadtunk...

Most mi lesz?

Oh, Sándor bácsi nem enged abból, amit egyszer kimondott. De végre is, neki igaza van. A ház az övé, mi nem fizettünk házbért, teljesen joga van hozzá, kiadni másoknak, akik fizetnek.

De... de legalább megmondhatta volna előre...

Azaz, hogy gondolhattuk, hogy ez lesz a vége. Előre látható volt. Hogy nem szólt, azt is meg lehetett érteni, hogy meg akarta magát kímélni a kellemetlen, fájdalmas jelenettől.

Jobb is így, egyszerre „tabula rasa"-t csinálni, egyszerre kitépni gyökerestől a fát.

Igen, de az anyám, az én drága édesanyám, hogy fogja ő ezt elbírni?

Ferdinánd bácsi is tanácstalanul tipegett-topogott körülöttünk.

– Majd keresek nektek egy másik lakást, – motyogta – a Kül-Monostor utcában olcsón lehet kapni. És majd segítek a költözésnél is.

Ferdinánd bácsi kérem, – mondtam egy percnyi gondolkodás után – én most rögtön megírok még egy sürgető folyamodványt, kérem vigye el azt azonnal az üzletvezetőséghez és adja át személyesen Virányi üzletvezető úrnak. Ki fog nevezni édesanyám lelkem, meglátja, ki fog nevezni, nem lesz itt semmi baj, minden rendbe jön!

Mama csak nézett reám és még mindig nem szólt.

Odaültem melléje és átöleltem. Mama megsímogatta az arcomat.

– Nem, nincs semmi baj, – mondta csendesen.

– Amíg te itt vagy mellettem, nincs semmi baj. És hidd meg, jobb is lesz, ha innen elköltözünk. Itt már minden úgy ránk nehezedik... És nagy is ez a lakás nekünk ket-

Mikor a „Magyar Lányok” szerkesztője lettem...

Mikor menyasszony lettem...

tőnknek. Jobb lesz egy kisebb, kevesebb dolgod lesz, nem kell annyit dolgoznod, takarítanod. Most jöjj és nézzük meg, mit fogunk elvinni. Ami felesleges, azt eladjuk, az árából talán kitelik a költözködés.

Nem sírt, nem sopánkodott. Nyugodtan, csendesen látott munkához. És közben mélyen, nagyon gondolkozott valamin...

Az én anyám hős volt. Istennek bátor, hős katonája...

Eltelt nyolc-tíz nap, de még nem kaptam semmi értesítést.

Ferdinánd bácsi minden nap jött és jelentette, hogy itt is, ott is van lakás. De mama nem akarta egyiket sem megnézni. – Még ráérünk – mondta – még várjunk egy kicsit.

Egy délelőtt váratlan látogatónk érkezett. Pólika nyitott be hozzánk. Már hónapok óta nem találkoztunk.

Szép volt, mint egy rózsa, a legutolsó divat szerint öltözve, illatos, friss, mosolygó, csupa ragyogás és, megelégedés.

– Azért jöttem, hogy valami nagy ujságot mondjak, – kezdte mindjárt. – Mégpedig csupa jó ujságot, aminek bizonyosan örülni fogtok. Tegnap egy társaságban együtt voltunk Virányiékkal és a bácsi odaajött hozzám – tudod én úgy hívom, hogy Virányi bácsi, mert nagyon jóba vagyunk, és azt kérdezte tőlem, hogy hát te csakugyan komolyan akarsz állást a vasútnál? Ő eddig mindig azt hitte, hogy te csak úgy mulatságból tanultál és vizsgáztál, de én aztán elmondtam neki, hogy te igazán komolyan akarod, mert rá vagytok utalva, akármilyen kicsi állást elfogadsz. És én protegáltalak nála, s erre azt mondta, hogy egész biztosan pár nap alatt el fog helyezni. De még valami mást is mondhatok! Válogathasz a jó helyek közül. Azt tudod talán, hogy éppen a Virányi bácsi leánya, Irén vette ki ezt a lakást, jövő hónapban lesz az esküvője. Milyen nagyszerű lakodalom lesz! Én is koszorúsleány leszek. Na már most, Mari néni és Emmi néni és az én mamám, meg én is, mi-

kor megtudtuk, hogy Sándor bácsi kiadta a ti lakástokat, kezdtük kérlelni és békíteni őt, addig, amíg azt mondta, hogy jó, nem bánja, hajlandó még egy ideig segíteni úgy, hogy Cecil néni költözzön oda hozzánk, te pedig menj Sándorhoz. Na de hát mi azt mindjárt tudtuk, hogy oda te nem mehetsz, ott nincs hely, hiszen csak két szobájuk van, meg Gizi milyen beteg, hanem azt beszéltük meg, hogy miután te ugyis nagyon szereted a gyermekeket, hiszen még a kocsis gyerekeit is mindig mosdattad és fésülted és játszottál velük – hát legjobb lesz, ha gyermekek mellé mégy gyermekkisasszonynak. Mama már beszélt is Sigmondnéval, ő éppen egy német Fräuleint keres a gyermekei mellé, de a mi kedvünkért szívesen fogad meg téged, mondtuk, hogy te jól tudsz németül.

Egyetlen egyszer sem szakítottuk félbe Pólikát, amíg mindezeket egy szuszra elmondta.

Csak aztán, később szólalt meg mama, nagyon halkan.

– Köszönöm, hogy gondoltatok reám. És köszönöm Sándor bácsinak is, hogy még most is, mindazok után segíteni akar. De én nem költözöm ki hozzátok. Én nem válok meg Annától. Mi együtt maradunk.

Pólika vállat vont.

– Igazán kár. Pedig Sigmondéknál nagyon jó helye lett volna. Ott nagyon jól bánnak a Fräuleinnal. Nahát, akkor majd megmondom Virányi bácsinak, hogy mielőbb helyezzen el. Azt mondta, hogy a jegypénztárhoz künn a vasúti állomáshoz, akár holnap is kinevezhet.

Elment. Odamentem mama mellé és megfogtam a kezét.

– Mama lelkem, az nagyon jó lesz, a jegypénztárnál. Az igazán nem nehéz munka. Ki fogunk költözni közel az állomáshoz, a Vasút-utcába.

– A Vasút-utcában csupa kis viskók vannak, – mondta mama halkan, – nedves, penészes szobák, a legtöbbnek még padlója sincs. Hajnalban fogsz felkelni és még késő éjjel is ott vagy, dübörgő, zakatoló vonatok lármájában, türelmetlen, talán durva, goromba emberek között...

– Édesanyám, más is dolgozik ott. Én is fogom bírni.

– Az a környezet nem neked való, – mondta anyám határozott hangon – a Vasút-utcában el fogsz hervadni, nemcsak külsőleg, a lelked is elhervad. Nap-nap után jegyeket bélyegezni, tudod-e, hogy az milyen lélekölő munka? Minden elvész, ami benned van.

Tudtam, éreztem ezt én is. És tudtam azt is, hogy a vasúti állomás homályos kis fülkéjében a jegykiadónőért soha, soha sem fog eljönni Bánky György...

És mégis azt mondtam:

– Édesanyám, az becsületes munka lesz. És én becsületes munkával fogom megkeresni a kenyerünket. Büszke leszek reá, hogy nem szorulunk senkire. Ne törődjünk most egyébbel.

Mama nem felelt semmit. Odaült szembe az édes apa képével és sokáig, sokáig nézte, mintha beszélgetett volna vele. Nem mertem megzavarni ezt a néma beszélgetést,

csak odaültem szorosan melléje és megfogtam a kezét.

– Leányom, – szólalt meg végre halkan, mintha valahonnan nagyon messziről jött volna vissza és fejemre tette a kezét. – Édes apa megmondta, hogy mit kell tennünk. Én már régóta gondolkozom ezen. Most megkérdeztem és ő azt felte: – igen, tegyünk úgy, ahogy én kigondoltam. Hagyjuk itt ezt a várost, ezeket az áldatlan viszonyokat, amelyek mint egy fekete felhő borítnak be minket. Vigyelek el innen más, frissebb levegőre, új életbe. Pestre fogunk költözni...

Odaborultam édesanyám vállára és sírtam.

Budapest! Álmaim városa, ahova ébren és alva szálltak gondolataim, az élet városa, ahova szabad levegő áramlik, a fény városa, ahol György lakik, s ahova olthatatlan szomjúsággal, sóvárgó vággyal vágytam mindig. Szólni nem mertem volna soha erről, tudtam, hogy teljesíthetetlen álom csupán ez a vágy és soha nem mertem volna magamra vállalni a felelősséget, hogy kiragadjam édesanyámat a megszokott környezetből, a régi otthonból, ahol született, ahol élt, ahol a családi sírkertben egykor – tudom – pihenni akar édes apa mellett.

És most ő maga mondja, ő maga tekint biztatóan reám.

– Én jól átgondoltam mindent, – mondta nyugodtan és szokatlanul határozott hangon. – Ez nem lesz kalandos vállalkozás, hanem reálisan megalapozott új életkezdés. Jóska már egy év óta Pesten van, az üzletvezetőségnél, Irma is az intézetben, igazán nem volna értelme, hogy mi

ketten tovább is itt legyünk magunkra. Veszünk ki egy jó kis lakást, Jóska azzal, amit most másfelé költ, tudom szívesen hozzájárul a háztartáshoz, esetleg kiadhatunk egy szobát és én biztosan tudom, hogy te ott ki fogsz bontakozni, kibujsz a csigaházadból, ahova most be vagy gubózva és ott nem fognak bántani többet se téged, se engem!

– Legyen hát úgy, ahogy te mondod, édesanyám, – feleltem felszabadult, újjongó örömmel.

Buzgón láttunk neki a készülődésnek. A felesleges bútort, a sok mindenféle holmit a padlásról, pincéből eladtuk, csak a legszükségesebbet választottuk ki, amit magunkkal akartunk vinni. A zongorámat megkértem Sándort, raktároztassa be, egyelőre nem viszem el, csak majd ha mindent jól el tudtunk intézni és megfelelő lakásunk lesz, küldesse el.

A családban mindenki meg volt lepve elhatározásunktól. Mari néni és Emmi néni nagyon elérzékenyedtek, de mama oly határozott és szilárd volt, hogy meg sem próbálták lebeszélni. A Sándor bácsi kemény vonásairól nem lehetett leolvasni semmit. De az nap, mikor már a lakás teljesen ki volt ürítve, a bútorok elszállítva és igazán nem is lett volna hol aludjunk az utolsó éjjel – odajött és azt mondta mamának:

– Most kijöttök hozzám és ott pihentek egy napig. A kocsi már itt van. Holnapután reggel onnan indultok. És – és egy évig, de csak egy évig, adok 300 forintot neked házbérre. De csak kölcsön. A két fiú, Sándor és Jóska visz-

sza fogják nekem ezt fizetni, erről kötelezvényt kell, hogy adjanak. Egy év alatt rendbe kell, hogy jöjjetek.

– Rendbe jövünk, – felelt mama nyugodtan és semmi elérzékenyülést nem mutatva lépett ki a házból, ahova oda volt nőve a lelke. Bátran és nyugodtan, pedig én tudtam, hogy szíve mélyén minden egyes bútor darabot megsíratott, amelyet elvittek.

Mielőtt a kocsiba felszálltunk, én még visszaszaladtam s megálltam a bezárt ajtó előtt.

Egy kis bádog dobozba betettem egy darabka papírost. A papírosra ezt írtam rá:

Itt, hol boldog gyermekéveim éltem át,
Hol elvesztém a legjobb édes apát,
S hol szívemre annyi bánat özönlött.
Sírva lépem átal azt a küszöböt.

A vers rossz volt, de igaz. Tényleg sírtam. A bádogdobozt aztán bedugtam a küszöb alá, jó mélyen. Azt hiszem, most is ott van.

Én pedig nem léptem át soha többet azt a küszöböt...

Reggel korán indultunk. Kikísértek mind a vasúthoz. Sándor is kijött gyűrött, fáradt arccal. Egész éjjel virrasztott. Szegény Gizike nagyon rosszul volt.

– Isten segítsen meg fiam, – mondta mama és megölelte.

Sándor vállat vont és lemondólag intett a kezével.

– Nagyon meglátogatott, – mormogta halkan.

Beszálltunk. A vonat lassan gördült ki az állomásról. Integettek mind utánnunk, ameddig csak láttak. Most az utolsó kanyarulatnál eltünt a város.

– Kolozsvár... Kolozsvár... Isten veled!

Édesanyám megfogta a kezemet és erősen megszorította. Az arca nagyon sápadt volt.

Igy indultunk el, – mondta. – Vajjon, hogy fogunk visszajönni?...

BUDAPEST

Olyan kedves, csinos, háromszobás kis lakásra akadtunk a Kinizsi-utcában, hogy az csupa öröm volt. Édesanyámnak minden úgy tetszett! Örült, hogy a nap besüt a nagy tükörablakokon, örült a szép, fényes parkettnak és legjobban örült a konyhában a vízvezetéknek és a fürdőszobának. Ilyen kényelemről fogalmunk sem volt Kolozsvárott! Nem kell a kútról hordani a vizet, csak megforgatni egy csapot!

Bámulatos volt igazán, hogy milyen gyorsan beleszokott mindenbe, az új viszonyokba, az új életmódba, s mennyire szeretett mindent. Nem bántotta a nagyvárosi zaj, lárma, amitől pedig annyira féltettem, nem idegesítette a sok ember az utcákon, a nagy paloták, a sok kocsi, omnibusz és zörgő lóvasút. Sőt ellenkezőleg, mindenben gyönyörködött, mindent szépnek és jónak talált. Valami kimondhatatlan megnyugvás érzése volt benne, mintha fölszabadult volna egy lelki nyomás alól.

Mikor megérkeztek a bútoraink és csinosan berendezkedtünk, Jóska boldog örömmel vette át az egyik

szobát. Úgy volt, hogy ősszel Brassóból majd a két unokaöcsénk, Géza és Gyula is feljön; mama rájött arra is, hogy a Dunaparton olyan olcsón lehet bevásárolni, sokkal olcsóbb minden, mint Kolozsvárott; ha kosztot is adunk a fiúknak, nagyon jól meg tudunk élni belőle.

Úgy beszéltük meg, hogy most egyelőre még nem kezdünk semmihez, volt annyi összekuporgatott pénzünk, hogy két hónapig megélhettünk, júniusban pedig, mikor Irmuska a vizsgákat letette, a szünidőre lemegyünk Kőröspatakra, Margithoz, aki már nagyon várt. És Emil igérte, hogy Tusnádra is elvisz megint.

Tusnád!... Hogy dobogott a szívem, ha csak rá is gondoltam. Vajjon elmegyünk-e az idén is a Szent-Anna tavához?

Mikor már teljesen készen voltunk a berendezkedéssel, írtam Györgynek, s megírtam, hogy hol lakunk.

Azonnal eljött. Szemrehányást tett, hogy miért nem tudattam már hamarább, hogy segített volna a lakáskeresésnél, berendezkedésnél, nagyon helyeselte, hogy felköltöztünk Budapestre, kedves volt, nagyon szépnek találta a lakásunkat, örült, hogy most már gyakrabban fogunk találkozni – de én mégis valamit éreztem a hangjában.

Másnap újra eljött. Kért, hogy menjünk el együtt sétálni, olyan szép idő van. Mama megengedte. Felöltöztem s kimentünk az Üllői-útra, a Füvész-kertbe.

Olyan szép, csendes hely volt akkoriban a Füvészkert. Csak kevés ember sétált ott, többnyire diákok, akik az érettségire készültek, s hangosan tanulva jártak alá s fel.

Megnéztük az üvegházban a Victoria regiát, mely éppen akkor nyílott, gyönyörű fehér virága igazán királyi pompában terjeszkedett az óriási sötétzöld levelek között.

– Jaj, de gyönyörű! – mondtam elragadtatva. – Szeretnék kétszáz évig élni! Olyan szép az élet, oly sok minden szép van a világon, hogy egy rövid emberi élet nem is elég arra, hogy mindenben gyönyörködni tudjunk!

– Na, én legfeljebb a váltóimban gyönyörködhetem, – mondta György fanyarul – arra pedig még egy rövid élet is igen hosszú!

– Nézze György, – biztattam – ne legyen olyan kishitű, ne csüggedjen el. Erős akarattal, kitartással az ember mindig tud segítni magán.

– Jó magának, – felelt György – maga tud hinni és bízni. Az édesanyja is. Az én édesanyám egészen más természetű. Még nem is mondtam el magának, hogy az édesanyám már egy hónap óta itt van nálam és itt akar maradni addig, amíg – mint mondja – rendbe nem jövök mindennel. És amióta itt van, nem hallok egyebet, mint szemrehányást, hogy: – Gyula bátyád, Lajos bátyád tönkremennek miattad, ők jót álltak érted, nekik gyermekeik vannak. Kötelességed végre elintézni mindent!...

– De hát... de hát... hogyan, miként gondolja?

– Azt akarja, hogy gazdagon házasodjam! —tört ki György, s olyat ütött öklével a pad karfájára, hogy az letört. – Egy gazdag özvegyasszonyt szemelt ki nekem, akinek két háza is van.

Úgy kiszáradt a torkom, hogy alig tudtam szólni.

– És maga? – kérdeztem nagynehezen.

– Én nem veszem el. Nem adom el magam pénzért, – felelt György tétovázva. – Ma még nem. De mi lesz holnap?... Egy év mulva lejár a mandátumom. Egy új választásba nem mehetek bele, nem vehetek még több adósságot magamra. És hallom, hogy az öreg Józsiás akar fellépni ellenem. Ez azt jelenti, hogy kétszer annyiba kerülne minden, mert ő aztán győzi pénzzel. Mit fogok tenni? Visszamenjek Kézdivásárhelyre szolgabírónak? Eltemetkezzem abba a sárfészekbe? És az is kérdés, hogy visszamehetnéke? Hiszen már betöltötték a helyemet! Eh, nincs más hátra, mint egy golyót röpíteni a fejembe!

– György, György! – kiáltottam és megráztam a vállát, – hogy szabad így beszélni? Ne hagyja úgy el magát!

De Györgyből csak úgy áradt a visszafojtott keserűség.

– Maga el sem tudja képzelni, milyen kínos dolog ez: adni az előkelő urat ott a parlamentben, mert ott csak annak van becsülete, akiről tudják, hogy úr! És otthon hallgatni az édesanyám kicsinyes panaszait, szemrehányásait!... És hiába minden, én nem tudok törtetni, kapaszkodni, előretolakodni. Én a három székely képviselő közül a legélhetetlenebb vagyok. Tudja-e hogy még verset is faragott rólunk hármunkról Ábrányi Emil? Azt mondta, hogy: – Boncza, Bánky, Benedek, három székely gyerekek!... De Boncza Miklósnak könnyű, ő felépíttette Csucsán a Boncza-várát, oda visszavonulhat urizálni akármikor, ha

itt megunta a dicsőséget. Benedek Elek jámbor, szelid íróember, nagy idealista, nem kíván a világi hiuságokból semmit, meg van elégedve, ha a felesége csinos csokorra köti a nyakkendőjét s egy szép mesét ír a kis fiának. De én, én – semmi sem vagyok, pedig azért jöttem ide, hogy valaki legyek! Ha Teleki Pál nem bukik meg, sikerült volna bizonyosan. De így... Wekerléhez hozzá sem lehet férni, úgy körül van mindig véve. És én nem tudok tolakodni. Meg különben is, ha oda is furakodnék hozzá: – Kegyelmes uram így, kegyelmes uram úgy – rám nézne nagyon barátságosan, meg is igérne mindent, de a másik percben már azt is elfelejtené, hogy ki vagyok!

Azt hiszem, mindenki között egyedül Benedek Eleknek van igaza, – gondoltam magamban. – Ő jár a legigazibb úton... Milyen szerényen, egyszerűen élnek... És nem kíván semmit... Miért ne élhetnénk mi is úgy, ha György akarná.

De tudtam, hogy ő más életet kíván... az neki nem lenne elég...

– Hátha megpróbálná és fölkeresné Wekerlét egyszer otthon, Dánoson, – mondtam egy kis gondolkozás után. – Ott nincs senki körülötte, beszélhetne vele nyugodtan és föltárhatná előtte a helyzetét. És akkor – mint vendégére – egész biztosan emlékezne magára még másnap is.

– Ez nem is rossz gondolat! – mondta, fölkapva a fejét. – A siementhali ökrök mindig jó hangulatba hozzák a kegyelmes urat. Azt hiszem, több kedvét is leli bennök, mint az összes országgyűlési képviselőkben. És ha észre-

veszi, hogy én is értek hozzájuk valamelyest, – már mint az ökrökhöz – ezen a réven talán bejuttat valamelyik minisztériumba!

– Na lám, – biztattam nevetve – itt van az a pont, ahonnan kiindulhat.

Ő is nevetett, de aztán hirtelen megint elkomolyodott.

– Ha meg is teszem, – mondta kedvetlenül – olyan sok idő telne bele, amíg elintéződik, hogy azt nem lehet kivárni.

– Meg kell tanulni várni, György. Ez a legnagyobb és a legnehezebb művészet. Várni! És higyje el, addig boldog az ember, amíg tudja, hogy van miért várni!

– Maga tud bölcselkedni. Én nem tudok.

– Én egyebet is tudok, György. Tudok dolgozni is azért, akit szeretek. Akár padlót is sikálnék, ha kell, és akkor is boldog lennék.

– De én nem. Én nem akarok nyomorúságban és szegénységben élni és nem akarom nélkülözésbe vinni azt, akit szeretek.

Alkonyodni kezdett. Fölálltam. Késő van, menjünk haza.

György elkísért a kapuig.

– Holnap délután újra eljövök, – mondta, – elmegyünk megint egy nagyot sétálni.

Kezet csókolt és elment. Utána néztem, amíg az Üllői-útra befordult. Lassan mentem föl a lépcsőn. Mintha egy jéghideg kéz szorította volna össze a szívemet. Az az érzésem volt, hogy sohasem látom többet.

Másnap korán reggel – éppen takarítottam az előszobában – valaki csengetett. Kinyítottam az ajtót. A György édesanyja állt előttem.

– Bocsánatot kérek, hogy ilyen korán jöttem, – szólt lihegve – tudom, hogy ez nem látogatási idő, de én szeretek mindent gyorsan elintézni.

Borzasztó zavarban voltam. A fejem piros babos kendővel bekötve, kezemen nagy takarító-kesztyű, Jóska bátyám egy elviselt szarvasbőrkesztyűje, nagy piros kötény előttem – bizony éreztem, hogy nem valami előnyös hatást teszek. És a belső szoba sem volt még egészen rendben.

– Tessék bejönni, – vezettem be a másik szobába – és tessék elnézéssel lenni, még nincs rendben a lakás.

– Baj is az, – legyintett Bánkyné, s körül se nézve, leült egy fotelbe. – Az édes mamával akarok beszélni és magával is. Azért rontottam be így ajtóstól a házba, mert így gyorsabban megy.

Közben édesanyám is bejött a konyhából, s csodálkozva ült le vele szembe.

– Mivel szolgálhatok? – kérdezte nyugodtan.

– Kérem, – mondta Bánkyné nagy lélekzetet véve, – ne kerülgessük a dolgot. Tudjuk jól mind a ketten, hogy az én fiam beleszeretett a kegyed leányába, s kezdettől fogva

az volt a szándéka, hogy feleségül veszi. De kérem, amióta az én szegény jó uram meghalt, a viszonyok úgy megváltoztak, hogy az most már teljes lehetetlen. A kisasszonynak, jól tudjuk, nincs semmi hozománya – az én fiam pedig csak gazdagon nősülhet. És kérem a kisasszonyt, ne erőszakolja a dolgot, mert én ebbe a házasságba sohasem egyezem belé.

Fel akartam ugrani, de a lábam mintha megbénult volna.

– Nem a leányom kérte meg Bánky György urat, – felelt csendesen az édesanyám.

– Tudom, tudom, – mentegetőzött Bánkyné – kérem, lehet, hogy rosszul fejezem ki magam, de nagyon izgatott vagyok. Ma reggel megint nagy jelenetem volt Györggyel. Akkor határoztam el, hogy egyszer s mindenkorra végét szakítom ennek a dolognak. A kisasszonynak át kell látni ezt és segítségemre lenni, hogy meggyőzhessem Györgyöt arról, hogy a kisasszony is végezni akar ezzel.

– Csak most segíts meg Istenem, – fohászkodtam magamban, – hogy fel tudjak állani.

Megsegített. Felálltam, bementem a másik szobába, kivettem a fiókomból a kis cseresznyefa-dobozt. Abban voltak a György levelei meg az arcképe. A kisujjamon egy kis aranygyűrű volt, kék türkizkővel középen, a türkizkő alól vékony kis aranyláncon egy pici aranyszív csüngött.

– Igy verte maga láncra az én szívemet, – mondta nevetve György, mikor egyszer ezt a gyűrűt adta nekem.

Lehúztam a gyűrűt az ujjamról, s levettem a nyakamról azt a kis vékony aranyláncot is, amelyet mindig viseltem. A láncon egy fél mogyoróhéj csüngött.

Egyszer György tréfából egy mogyorót kettévágott, a héjának felét nekem adta, a másik felét az óraláncára fűzte.

– Ennek a fél mogyoróhéjnak csak ez a másik fél lehet a párja, – mondta. – Őrizze meg, én is meg fogom őrizni.

Megőriztem hiven. Most odatettem a gyűrű és az arckép, meg a levelek mellé. Még be is csomagoltam mindent, fehér papírba, szép rendesen – aztán odaadtam Bánkynénak.

Szólni nem tudtam semmit, de ő kitalálhatta, hogy mi lehet a csomagban, mert mohón nyult utána.

– Kérem megmondani Bánky György úrnak, – szólalt meg az édesanyám, – hogy többé nem óhajtjuk a látogatását.

– Megmondom, meg, – felelt örvendező hangon Bánkyné – és ebben a csomagban a levelei vannak, ugy-e? Ebből ő meg fogja érteni, hogy a kisasszony végkép szakított vele?

– Végkép szakítottam, – ismételtem olyan rekedten, hogy magam is alig hallottam.

Bánkyné nem időzött tovább. Sietve elbúcsúzott és elment.

A következő időkre sokáig, nagyon sokáig nem szerettem, nem is tudtam visszagondolni. Úgy képzeltem, hogy csak álmodtam az egészet, s hogy ebből az álomból fel kell ébredni. Úgy képzeltem, hogy György, ha megtudja, hogy édesanyja mit tett, s megkapja a csomagot – azonnal el fog jönni – és ő is azt fogja mondani, mit egykor a hasonló esetben vergődő Sándor bátyám mondott, összeszorított öklét az ég felé emelve :

– És ha az egész világ elpusztul, mégis az enyém lesz!...

Nem. A György szerelme nem volt olyan erős, mint a Sándoré. Nem állta ki az aranypróbát. Tudtam ezt, és mégis vártam. Olyan tétlen apáthiába süllyedve vártam, hogy még az édesanyám kérő, intő, korholó szavai, még a könnyei sem tudtak fölrázni.

Elutaztunk Kőröspatakra. Margit erélyes szavai is hiábavalók voltak.

– Te, – mondta nekem mély meggyőződéssel – hidd el, nincs a világon olyan férfi, akiért érdemes volna sírni.

– Én nem sírok, – feleltem egykedvűen. – Látjátok, hogy nem sírok. Hagyjatok nekem békét. Sokáig tanakodtak azon, menjünk-e az idén Tusnádra, vagy nem?

Végre is én döntöttem el, hogy menjünk. Miattam nem szabad Irmát megfosztani a fürdőzés kedves mulatsá-

gaitól, kirándulásaitól. Én majd csak megleszek, akárhogy is, velem ne törődjenek.

Ezt mondtam, ilyen nagylelkűnek és erősnek mutattam magam – pedig titkon, minden megalázás és hiábavaló várakozás után – mégis abban reménykedtem: – Hátha eljön György Tusnádra.

Nap telt nap után – de nem jött. Én ültem az erdőben, a fenyőfák alatt, könyvvel kezemben, de nem olvastam. Csak ültem és vártam. Sehova nem akartam menni, egyetlen táncmulatságon, kiránduláson nem akartam résztvenni. Vártam...

Egyszerűen elviselhetetlen voltam. Ma is csodálkozom, hogyan tudták az én túlzott, szinte már az önkínzásba átcsapó bánkódásomat annyi türelemmel elnézni.

Egy vasárnap reggel megérkezett Emil. Minden vasárnap eljött látogatóba. De ez egy különösen nevezetes vasárnap volt.

Délben, az ebédnél, csak úgy beszélgetés közben elmondta:

– A mult héten Kézdivásárhelyen voltam. Ötven métermázsa krumplit adtam el a szeszgyárnak. Találkoztam Bánky Györggyel is. Nagyon jól van. Már két hete elmult, hogy megházasodott. Azt a gazdag özvegyasszonyt vette el, akiről már régebben is szó volt. Igaz, hogy tíz évvel idősebb nála, de két háza van Budapesten.

Mama és Margit ijedten néztek reám. Én nem szóltam semmit, nyugodtan ettem tovább.

Úgy éreztem, mintha egyszerre valami levált volna rólam, mint mikor egy fájó, üszkösödni kezdő tagját levágják az embernek.

Tehát vége van. Vége van a kínos, megalázó várakozásnak, reménykedésnek. Most már aztán felrázom magam. Szégyenlem, borzasztóan szégyenlem mindazt, amit éreztem és amit szenvedtem. Most már aztán vége. Soha, soha többet nem fogok gondolni arra, ami elmult...

Másnap egy nagyobb társaság kirándulást rendezett a torjai kénbarlanghoz. Én is velük mentem. Mama és Margit örültek, hogy végre megint kedvem van résztvenni valami mulatságban. A dicsőszentmártoni segédtanfelügyelő s egy kolozsvári fiatalember voltak a gavallérjaim. Nagyon jól mulattam, nevettem, tréfáltam, s a hegymászásban mindig elől voltam. A segédtanfelügyelő úr alaposan elmagyarázta a torjai kénbarlang csodáit. Ez is egyike Erdély kiaknázatlan kincseinek. Olyan gazdag kéntartalmú az egész hegyláncolat, olyan hatalmas, erős, gyógyhatású, meleg kénforrások bugyborékolnak elő lépten-nyomon – hogy ebből külföldön már rég kincses-bányát csináltak volna, amelyből meggazdagodhatott volna egy egész országrész. Itt teljesen kihasználatlanul megy veszendőbe minden. Mindössze a közeli környékről látogatnak el oda reumás, csúzos betegek és gőzölik karjukat, lábukat valami primitív berendezésű, fából összetákolt csűrszerű épületben. De még így is a forró kénes víz csodálatos hatásáról regélnek. És a barlang, melynek halálos kigőzölgését minden állat, madár messze elkerüli, szabadon áll, tetszés szerint besétálhat oda akárki. Csupán egy öles termetű, nagy bajuszú, harisnyás öreg székely üldögél a barlang előtt, amolyan székelybe oltott cicerone, aki a kirándulókat sze-

mélyenként egy piculáért bekalauzolja a veszedelmes barlangba, s ott szakszerű magyarázattal is szolgál.

– Ez a sárga vonal itt instálom a határ, – mutat a bejáratnál a barlang falára, mely alólról kezdve ragyogóan sárga, feljebb meg penészesen zöld színű. – Ha beljebb megyünk, ez a sárga vonal mind feljebb emelkedik. Ez itt alól mind tiszta csupa kén instálom. Egész nyugodtan mehetünk instálom beljebb, egész addig, amíg az embernek az álláig nem ér a vonal. Aki beljebb merészkedik és egy nagyot szippant, az bizony instálom, innen élve ki nem megy többet. Tetszik látni instálom ott a dombon azokat a kereszteket. Azok biz'a mind vakmerőn besündörögtek ide és szippantottak egyet. Na, most ott vannak ni! Az állat az okosabb, még a környékét is elkerüli ennek a helynek. Én bemehetek egész idáig la, – meg is szoktam ezt az ájert, meg aztán jó magasra is megnövesztett az Uristen. De aki alacsonyabb, az ne sirüljön idáig.

Én mentem mindenütt az öreg székely nyomában és hallgattam áhitattal a magyarázatát. Istenem, csak egy nagyot, egy mélyet kell lélekzeni – és akkor egy pillanat alatt elmulik ez a rettenetes fájás és nyomás, amely minden küzködésem dacára folyton úgy szorítja a torkomat. Egy nagyot, mélyet lélekzeni... Milyen jó lehet az...

Egyszerre sötét lett körülöttem. Arra virradtam, hogy a fűben fekszem, egy pokrócon, a dicsőszentmártoni segédtanfelügyelő úr erősen rángatja mind a két karomat a fejem fölé, fel le, fel le, hogy azt hittem, mindjárt kiszakít-

ja, Margit valami rossz szagú ecetes ruhával dörzsölgeti az arcomat – egyébként pedig nincs semmi bajom.

Nem tudom, a hajamnál, vagy a lábamnál fogva húztak ki – de éppen a kellő pillanatban még. Egy másodperccel később már késő lett volna.

Jól kikaptam mindenkitől, az egész társaságtól, hogy lehettem olyan ügyetlen, olyan meggondolatlan, hát nem láttam, hogy az öreg székelynek még a válláig sem érek, nemhogy a bajuszáig, mit kellett mindig úgy mellette haladnom?

Én majd elsüllyedtem, úgy resteltem ezt az ügyetlenségemet, de megvolt a büntetésem is érte, mert az orrom, szájam, torkom úgy tele volt kénszaggal, hogy egy falatot nem tudtam enni a jó rántott csirkéből, amelyet magunkkal vittünk a kirándulásra.

A fürdőigazgatóság azonban másnap bedeszkáztatta a veszedelmes barlang bejáratát, amit már rég meg kellett volna tenni, hogy hasonló balesetek, legalább a fürdőszezon ideje alatt ne forduljanak elő.

Az édesanyám pedig este, mikor magunkra maradtunk, odaállt elémbe és nagyon komolyan nézett reám.

– Te itt akartál hagyni engem? – kérdezte mély szomorúsággal.

– Nem, nem, mama lelkem, hogy is képzeli ezt? – erősködtem szinte sírva. – Igazán csak véletlenség volt. Én soha, soha nem hagyom el mamát! Mama megsimogatta arcomat.

– Elhiszem, – mondta halkan. – Én azt úgy sem tudtam volna túlélni...

Szeptember elején utaztunk vissza Budapestre. Úgy éreztem, mintha igazából csak most érkeztünk volna el életünk új állomásához. Legyőztem, leküzdöttem magam. Úgy látszik, erős, ruganyos lelket kaptam útravalóul a jó Istentől, mert immár tudtam megint hinni abban, hogy az élet szép és hogy érdemes, hogy jó élni. Még akkor is, ha az ember leszámolt azzal, hogy boldog legyen. Mert – én leszámoltam. Nem lázadoztam, nem követeltem többé a sorstól, hogy a magam életét éljem, a magam külön boldogságát várjam. Csak egyetlen egy célom volt: az édesanyámért élni.

Fogadalmat tettem magamban, hogy soha el nem hagyom, az élet semmilyen körülménye el nem szakíthat tőle, s hogy minden erőmmel, akaratommal azon igyekszem, hogy könnyűvé, gondtalanná tegyem az életét. Hogy század-ezredrészét meg tudjam hálálni az ő nagy szeretetének...

És mintha minden segítségemre sietett volna, egyszerre olyan könnyen ment minden.

Vadnay Károly, a Fővárosi Lapok szerkesztője, anélkül, hogy kértem volna, egy legutóbb megjelent elbeszélésemért húsz forint honoráriumot küldött, s azt írta, hogy ezentúl minden cikkemért fizetni fog. A Pesti Napló-ban

egy kis regényem jelent meg, azért is kaptam pénzt! A Kisfaludy Társaságban Vadnay Károly fölolvasta egy elbeszélésemet és Gyulai Pál azt a Budapesti Szemlében adta ki – és harminc forintot küldött érte! Milyen óriási összeg volt ez!

Mellesleg mondva nem is tudtam akkor, hogy mit jelentett, hogy Gyulai Pál, aki tiszta szívből utálta a nőírókat – az én elbeszélésemet kiadta a Budapesti Szemlében. Sejtelmem sem volt róla, hogy erre büszkének kellene lennem. Én csak hálás voltam és örültem, hogy beszerezhettem mindent, amire édesanyámnak a háztartásban szüksége volt.

És soha egy íróval nem találkoztam személyesen, soha egy szerkesztőségbe el nem mertem volna menni, de arra nem is volt szükség – hiszen ott volt a jó, megbízható magyar kir. posta, az pontosan elvitte az én írásaimat mindenüvé, ahova küldtem. Még németül is kezdtem írni abban az időben, elküldtem a Pester Lloyd-nak és Falk Miksa maga válaszolt és biztatott, hogy küldjek máskor is hasonló dolgokat!

– Édesanyám lelkem, lássa, talán nem is lesz szükség arra, hogy állást kapjak a vasútnál, – ujjongtam – hátha így is meg tudunk élni!

Ugyanis Budapesten is beadtam a folyamodványomat és Dániel Márton, a fényes, feketeszakállú örmény képviselő, szegről-végről atyánkfia, erősen biztatott, hogy hamarosan megkapom a kinevezésemet.

– De, – mondta az ő mély basszus hangján – úgy vélem, hogy kár volna ott penészedned az irodában, hugom! Jó lesz-e, ha egyelőre inkább valami tanulmányi vagy utazási ösztöndíjat kapnál a kultusz-minisztérium rendelkezési alapjából?

– De Marci bácsi kérem, én nem akarok utazni! – mondtam ijedten.

– Fenét kell utaznod azért! – dörmögte puritán egyszerűséggel Marci bácsi. – És ne félj, nem lesz az olyan sok, hogy Amerikába utazhatnál vele! Majd veszel belőle egy télikabátot magadnak!

Nem telt bele pár hét és csakugyan kétszáz forintot kaptam a kultuszminisztériumból – utazási és tanulmányi ösztöndíj címen.

Hát ez már egy egész kis vagyon volt! – De vajjon szabad-e ezt nekem elfogadni – kérdeztem Marci bácsitól, mikor megköszöntem neki. – Hiszen nem dolgoztam ezért semmit.

Marci bácsi kicsinylőleg legyintett kezével és nem is tartotta érdemesnek válaszolni erre. Csak annyit mondott: – Szamárka vagy, hugom, gyógyíthatatlanul szamárka!

Hát ebből a kétszáz forintból nagyszerűen kiruházkodtunk mind a hárman – még félre is tettünk belőle! És még egy-egy csinos fehér csipkebluzra is telt Irmának és nekem, ami akkor olyan divatos volt. Mert gyakran jártunk most már társaságba is. Irma minden szombaton délután hazajött az intézetből, s egész vasárnap otthon volt. Olyan

vidám élet volt nálunk olyankor, hogy majd felfordítottuk a házat.

A két brassói unokaöcsénk, Géza és Gyula, Jóskával együtt laktak az udvari szobában, három jókedvű, vidám fiatalember, akik egyik tréfát a másik után eszelték ki. Még ebéd- és vacsoraközben is mindig annyit bohóskodtak, hogy ki nem fogytunk a nevetésből.

Soha az én drága jó, mindig komoly édesanyámat olyan derűs arccal nem láttam, mint abban az időben, olyan szívből nevetni nem hallottam azelőtt. Valami olyan lelki megnyugvás sugárzott belőle; látta, hogy én is teljesen visszanyertem életkedvemet, lelki egyensúlyomat, s látta, hogy anyagilag is mind jobban rendbe jövünk és nyugodtan nézhetünk a jövő elé. Amennyivel a két fiú és Jóska hozzájárultak a háztartáshoz, abból éppen kitelt valamenynyiünk ellátása, én pedig már kerestem annyit, hogy abból a házbért, ruházkodást és minden egyéb kiadást fedezhettem. Már azt a fényűzést is megengedhettük magunkban, hogy cselédet fogadtunk, s így én többet tudtam dolgozni és mamát is megkímélhettem a túlfárasztó munkától.

Csak szegény Sándor bátyám miatt fájt nagyon a szíve mamának.

Gizike, szegény kis gyönge virágszál, hosszú, kínos szenvedés után még a tavasszal meghalt. Sándornak végig kellett nézni és végig szenvedni vele azt a rettenetes, lassú haldoklást, napról-napra való elsorvadást... Ha volt vétke – ezzel levezekelte...

Ha ki akarta erőszakolni magának a boldogságot, mindennek pusztulása dacára – keservesen meggyőződhetett róla, hogy a Sorsot, a Végzetet erőszakkal kényszeríteni nem lehet... Még egy hónapig sem volt boldog igazán... azt hiszem, még egy napig sem...

És rettenetes volt az a lelki meghasonlás, amely urrá lett fölötte a temetés után. Minden vigasztalást visszautasított, komoran magába zárkózva, dacosan elvonulva mindentől és mindenkitől egyesegyedül vívta meg a maga súlyos harcát a sors akaratával szemben. Egyetlen megnyugvását abban találta, hogy elővette a Gizike félbenmaradt kézimunkáit és azokat himezgette tovább.

Szívettépő volt, hogyan ült egész éjszakákon át a himzőráma mellett és öltögette a finom selyemszálakat. Olyan szépen megtanult himezni, olyan gyakorlatra tett szert, hogy szinte művészetté fokozta a himzést.

És mintha azok a finom selyemszálak lassan-lassan szelid simogatással kezdték volna enyhíteni lelkének lázadozását. Kezdett nyugodtabb lenni és levelei már nem voltak úgy tele az önkínzó gyötrelem rettenetes kifakadásaival.

Az idő hatalmas gyógyító ereje aztán lassan elvégezte a többit.

A tél elején egy hosszú levelet írt, amely végre megnyugtatta mamát. Leírta, hogy valahogy egy pár jó barátja révén belesodródott a városi politikába, belevetette magát a választási küzdelmekbe, s az olyan új volt előtte, annyira kezdte érdekelni, hogy szívvel-lélekkel harcolt, küz-

dött, dolgozott, – és olyan eredményeket ért el, amilyen még nem volt a városban. Behozta az egész ellenzéket a városházára, őt magát is beválasztották a legkiválóbb vezető szerepre és most már van célja az életének: dolgozni fog a közügyekért. És olyan szenzációs, nagy eredmény volt, amit kiharcolt, annyira kivívta mindenki elismerését, hogy még Sándor bácsi is elismerte a nagyszerű eredményt, odajött hozzá, gratulált neki – és kibékült vele!...

Hát ennél nagyobb örömhírt nem írhatott volna! Most már az utolsó felhő is eltünt az égről. Most már igazán harmonikus, derült, nyugodt mederben haladhatott a mi egyszerű, szerény kis életünk hajója. Csendes vizeken eveztünk s én mindennap megköszöntem a jó Istennek, hogy édesanyámat ilyen megelégedettnek, derüsnek láthatom, s hogy Sándort is, engem is átsegített minden lelki válságokon... Már arra is kezdtem gondolni, hogy felhozatom a zongorámat. Istenem, ha még egyszer játszhatom Beethoven szonátáit... Chopin polonaisát... az Impromptu-t... Hát kellene-e ennél nagyobb boldogság...

Február vége felé egy délutánra teára voltunk meghíva egy fiatal házaspárhoz, Jóskának egy kollegájához, kik már nálunk is többször voltak.

Enyhe, kellemes idő volt, mikor elmentünk. Szinte a tavasz lehellete érzett. Fűszeres levegő illata szállt a Duna felől.

Vidám, kedves társaság volt együtt. Mama olyan jól érezte magát a sok fiatalság között s együtt nevetett velünk, mikor a csöpp kis szobában megpróbáltunk táncra kerekedni.

Késő este volt, mikor hazamentünk. Jeges, hideg szél fújt szembe, amint az utcára kiléptünk. Az idő egy pár óra alatt teljesen megváltozott. A tavasz lehellete vad viharrá fajult, s féktelenül tombolt, sikított és sziszegett a járókelőkre.

– Mama lelkem, meg fog fázni, – aggódtam, – üljünk inkább kocsiba!

– Dehogy, dehogy, – nyugtatott meg mama – egy csöppet sem fázom. És olyan közel lakunk. Mindjárt otthon leszünk.

Ketten Jóskával közrefogtuk mamát s úgy igyekeztünk őt megvédeni a sivító, hideg szél ellen, mely most már jeges esőt is csapott az arcunkba. Egészen kifáradtunk, mire haza értünk. Pedig igazán közel laktunk.

Otthon, minden ellenkezése dacára – azonnal ágyba kényszerítettem, s egy jó forró teát főzte neki. Egész éjjel nyugodtan aludt, s reggel a szokott időben felkelt.

– Hála Istennek, nem hült meg, nincs semmi baj, – gondoltam magamban örvendezve, s közben nagyokat tüsszentettem, mert én meg egy hatalmas náthát szereztem be magamnak.

Ebédnél nem evett mama semmit és nagyon sáppadt volt.

– Nincs étvágyam, talán kissé elrontottam a gyomromat, – mondta. – És azt hiszem, jó lesz, ha egy kicsit lefekszem. Kissé bágyadt vagyok. Na, ne ijedjetek meg, – mosolygott, mikor látta ijedt arcunkat. – Holnapig jobban leszek!

Megvetettem az ágyát, lefeküdt és közben folyton biztatott, hogy igazán nincs semmi baja, nem fáj semmi, holnapra jobban lesz. El is aludt mindjárt s én megnyugodva ültem le íróasztalom mellé, dolgozni.

Úgy egy óra mulva felriadt és hirtelen felült az ágyban. Odafutottam hozzá.

– Kell valami, édesanyám? Reám nézett valami olyan különös nézéssel. – Miért nem készíted még a reggelit, – szólt rekedt, elváltozott hangon. – Sándor már kétszer is kérte... Gizikének tejet adjál... ő nem szereti a kávét...

Rémülten néztem reá. Mindenható Isten... édesanyámnak láza van... félrebeszél...

Szaladtam ki Jóskához. – Hívjál azonnal orvost, mama beteg!

De kit? Nem ismertünk egyetlen orvost sem. Jóska elszaladt, s csak úgy találomra, a legközelebbi kapunál, ahol orvosi címtáblát látott, becsengetett.

Közben a hőmérő megmutatta – 39 fok láza volt mamának. Vizes borogatást tettem a fejére. Az arca teljesen el volt változva, egészen sárga volt, s a szeme tétován nézett erre-arra.

Istenem, hát sohasem jön már az orvos?...

Végre jött. Egy hangos beszédű, kellemetlen, duzzadt arcú, rossz modorú ember, egyáltalán nem bizalomgerjesztő. Le sem ült, csak úgy futólag megnézte a mama arcát, szemét.

– Sárgaság, – mondta kicsinylőleg – ezért kár volt úgy megijedni.

– De 39 fok láza van, – mondtam én – félrebeszél...

– Az semmi, – nyugtatott meg. – Önkívületi állapotban értelmetlen dolgokat szokott beszélni a beteg. Majd elmulik. Lázcsillapítót írok fel és sok aludttejet egyék. Egyébre nincs szükség. Holnap majd újra eljövök.

Egész éjjel nem feküdtem le. Adtam be az orvosságot, tettem a vizes borogatást – pedig azt nem is mondta az orvos – de láttam, hogy kissé enyhíti és megnyugtatja.

Másnap ismét eljött az orvos.

– Úgylátszik, mégsem sárgaság, – mondta most figyelmesebben megnézve mamát, s most a pulzusát is megfogta. – A tünetek határozottan májirritációra mutatnak. Majd írok fel egy orvosságot. A lázcsillapítót is szedje pontosan.

Most még kevesebb bizalommal néztem az orvosra, akinek még a nevét sem tudtam. Tanácskoztunk Jóskával, mit tegyünk? Géza, aki elsőéves orvosnövendék volt, azt mondta: – Ángyán professzort kell elhívni, ő a legkiválóbb belgyógyász Pesten. De ezt csak úgy lehet, ha konziliumra kérjük föl.

Ezen az éjjelen sem feküdtem le. Ott ültem a mama ágya mellett és adtam be az orvosságokat és tettem a vizesborogatást és láttam óráról-órára, hogy mindig rosszabbul lesz.

– Konziliumot szeretnék összehívni, – mondtam másnap az orvosnak, mikor reggel eljött és megint valami új orvosságot írt föl.

– Igen, igen, – mondta kissé zavartan – magam is gondoltam már erre. Az eset kissé komplikáltnak látszik. Azt hiszem: vándorvese. Ha tetszik Korányi tanár urat fogom fölkérni és Ángyán tanár urat.

– Én is úgy gondoltam, – feleltem. – Csak nagyon kérem, minél sürgősebben.

– Egész biztosan elintézem ma délben egy órára, – felelt az orvos és láttam rajta, hogy nagyon büszke arra, hogy a legkiválóbb, legelső orvosprofesszorokkal fog konziliumot tartani.

Délben legelsőnek Ángyán tanár úr jött el. Mikor belépett a szobába, úgy éreztem, mintha egy mentő angyal lépett volna be. Szelíd, meleg tekintetű kék szeme olyan biztatólag nézett reám.

– Talán megvizsgálom addig a beteget, – mondta barátságosan. – Mit állapított meg a kolléga?

– Előbb sárgaságot, aztán májirritációt, aztán vándorvesét. Azt mondta: nagyon komplikált eset...

Ángyán tanár úr nem szólt semmit, csak ránézett édesanyámra, megkopogtatta a mellét, a hátát – amit eddig a doktor úr egyszer sem tett meg – meghallgatta a szívverését – s közben nagyon elsötétült az arca. Aztán kihívott a másik szobába.

– Tüdőgyulladás, – mondta röviden. – Három nap óta kifejlett tüdőgyulladás az egyik tüdőlebenyben. A kolléga kissé felületesen járt el, ezt rögtön fel lehetett volna ismerni. De még lehet rajta segíteni, ha nem terjed át a másik felére és a szívműködése kielégítő lesz.

– Tanár úr kérem, vegye át a kezelést, – esdekeltem összetett kezekkel.

– Azt én nem tehetem, – utasította vissza a leghatározottabban. – Amit a kolléga elkezdett, azt én nem folytathatom. Ilyen esetekben én csak konziliumra jöhetek.

– Hát akkor mindennap konziliumot fogok kérni, – mondtam kétségbeesetten.

A tanár úr elhárító mozdulatot tett, de nem felelhetett semmit, mert már jöttek a többiek is. A doktor úr a kapuban várta Korányit, a nagy profeszszort, aki gyönyörű fekete hintóján érkezett, s a legnagyobb reverenciával és tiszteletadással kalauzolta fel.

Hogy mit beszéltek egymásközt, azt nem tudom, mert engem is, Jóskát is kiküldtek a szobából – csak arra emlékszem, hogy mikor elmentek a professzor urak, a doktor úr nagyon kicsi volt és mintha össze lett volna morzsolva – és halkan mondogatta:

– Most fejlődött ki a tüdőgyulladás, igazán csak most, ebben a percben! Addig semmi tünet nem mutatkozott!

És most kétségbeesett viaskodás következett. Tizenhárom éjjel és tizenhárom nap nem mozdultam el anyám ágya mellől.

– Nem adom, nem adom oda! – fenyegettem meg azt a láthatatlan Hatalmat, mely kérlelhetetlenül állt az ajtóban és lépésről-lépésre közelebb jött.

– Mindenható Istenem, ne vedd el, ne vedd el! – esdekeltem – hiszen nincs senkim a világon, csak ő! Vegyél el mindent tőlem – csak az édesanyámat hagyd meg nekem!...

Ángyán tanár úr, Jóska és az én rimánkodásomra mégis eljött még egy párszor – konzilium címen. Én úgy ragaszkodtam hozzá, úgy bíztam benne, hogy csak ő, egyedül ő tudja megmenteni édesanyámat. Biztatott és bátorított is mindig, de közben szánakozva mondta:

– Vegyen egy ápolónőt maga mellé, legalább éjszakára. Hiszen nem bírja sokáig a virrasztást, ápolást.

Szót fogadtam; Géza hozott egy ápolónőt, de azért én mégsem mozdultam anyám mellől.

Közben minden pénzem teljesen elfogyott. Irtam Sándornak.

– Add el a zongorámat és jöjj fel, mama nagyon beteg.

Sándor megérkezett, de mama nem ismerte meg.

– Az a fekete asszony menjen ki a szobából, – ismételte mindegyre.

Azt hittem, az ápolónőt nem kívánja látni – s elküldtem.

Megérkezett Margit is, Jóska sürgönyzött neki, s Irmát is hazahozta az intézetből. Én mintha csak álomban láttam volna, hogy ott térdelünk mind az öten az ágya körül.

Mama felült az ágyban. Vékony, lesoványodott két karját kitárta felénk, mintha mind az ötünket magához akart volna ölelni. Szeme megtört fénnyel, elhomályosulva nézett reánk...

– Szeressétek egymást, – mondta halkan. Aztán keresztet vetett és összekulcsolta kezét.

– Kolozsvárra vigyetek, – lehelte még, alig hallhatóan. – Istenem, fogadd magadhoz lelkemet...

– – – – – – – – – – – – – – – – –

Egy hónap telt-e el, vagy száz esztendő, nem tudom.,

Csak arra emlékszem, hogy folyton hallottam a harangszót, a Szent Mihály-templom harangjának mély, búgó kongását.

Utaztunk Kolozsvárra a koporsóval, a koporsóban feküdt édesanyánk hidegen, mozdulatlanul és a harangok zúgtak, zúgtak, amíg végig vittük a városon, fel, fel a Há-

zsongárdba, a családi sírkertbe, édes apa mellé, úgy, ahogy kívánta...

És egyszerre, mintha valahonnan messziről hallottam volna felcsendülni hangját:

– Igy megyünk el! Vajjon hogy fogunk visszajönni?... Hát így jöttünk vissza...

Emlékszem, engem Margit levitt magával Kőröspatakra. Nem engedte, hogy Kolozsvárott maradjak. Nekem minden mindegy volt. Körülöttem összeomlott az egész világ, s én ott feküdtem a romok alatt. De már nem is vergődtem. Minden mindegy volt. Nekem már nincs többé miért élnem.

Mennyi szeretettel, mennyi jósággal, mennyi gyöngédséggel igyekezett Margit lelket ébreszteni bennem. Hogyan próbálta elrendezni, minél jobban, jövendő életemet. Mert mindegyik testvéremnek nagy probléma volt, hogy mihez is fogok én most kezdeni, hová fogok menni, hogy fogok elhelyezkedni.

Mert hiszen az édesanyámmal elvesztettem az otthonomat is.

Margit és Emil felajánlották, hogy maradjak náluk, Kőröspatakon.

De én csak fejemet ráztam. Olyan áldatlan viszonyok voltak ott is, az anyós, a nagynénik, a sógornők oly keservessé tették a Margit életét, még csak az kellett volna, hogy engem is oda vegyen! Nem lett volna maradása tőlük. Meg különben is, a sógorom kegyelemkenyerén nem

akarok élni! Kolozsvárról hallani sem akartam. Sándorral mi nagyon rossz társaság lennénk egymásnak...

Kolozsvárra nem megyek vissza többet soha, csak látogatóba. Halottak napján a Házsongárdba...

Jóska felmondta a Kinizsi-utcai lakást. Gézával és Gyulával együtt kivettek egy kis garzon-lakást, berendezték a bútoraink egyrészével, a többit raktárba tették.

Irma visszament a tanítónőképzőbe. Még egy esztendeje volt hátra. Akkor leteszi a vizsgát és biztosan állást kap valahol jó helyen. De különben valószínűleg nem is lesz erre szüksége, mert sejtettük, hogy hamarosan férjhez fog menni. Gyönyörű szép fiatal leánnyá fejlődött, szőke, hamvas rózsás arcú, finom szépség volt, csupa báj és kedvesség. Egy derék, kiváló tehetségű fiatal brassói ügyvéd volt a hallgatólagos vőlegénye. Az ő kis regényük is a tusnádi fenyvesek alatt szövődött...

Úgy ahogy, mindegyiknek el volt hát rendezve az élete.

De mihez kezdjek én? Hova, merre menjek?...

Eltelt az egész nyár és én még mindig nem tudtam: mi lesz velem? Ekkor levelet kaptam egy régi ismerősünktől, aki felajánlotta, hogy ha vissza akarok menni Pestre, szívesen kiad nekem egy szobát, teljes ellátással.

Hirtelen határoztam. Visszamegyek Pestre. Egész világosan éreztem, hogy ezt kell tennem; hiszen az édesanyám vezetett oda, sötét, szomorú idők megpróbáltatásai után, a világosság, a napfény városába.

Oda kell visszamennem.

Margit aggódott. De mit fogsz ott csinálni? Miből fogsz megélni?

Vállat vontam. Nem tudom. De hiszen az nem is fontos. Semmi sem fontos. Majd csak eltelik az élet valahogy...

Nem bírtam magam felrázni ebből a lelki kábultságból. A megpróbáltatás túl nagy volt. Úgy éreztem, valami keserű igazságtalanság van abban, hogy immár másodszor omlik össze az életem. És nekem már nincs is erőm újra kezdeni semmit.

Kiért? Miért?... Az én életem elveszítette minden célját, minden értelmét.

A környezet, amelybe Pesten most kerültem, éppenséggel nem járult hozzá, hogy visszanyerhettem volna lelki egyensúlyomat, életkedvemet.

Telt egyik hét a másik után s én napról-napra elhagyatottabbnak éreztem magam. Mint egy jeges lehellet, úgy érintett mindig az a tudat, hogy nincs otthonom, nem tartozom sehova, senkihez, idegenek közt élek – és nélkülözök. Oh, nem a kenyeret, nem a megélhetést, azzal nem törődtem akármilyen szűkösen is volt minden, hanem nélkülözöm az élet kenyerét, a szeretetet.

És így következett el a tél. Szokatlanul hideg volt. A kis udvari szoba, amelyben laktam, a lépcsőházra nyílott és oly hideg volt, hogy nem lehetett kifűteni. Sokat fáztam.

Sándor, mikor elutaztam, egy himzést adott a kezembe.

– Nézd, – mondta – ezt Gizike kezdte el, én folytattam, de még nincs befejezve. Fejezd be te. Meglátod, ez

szórakoztatni fog. Nézd, ezek a szép színes virágok, mintha élnének. Az ember mikor öltöget rajtuk, észre sem veszi, hogy minden gondolatát beleöltögette...

És én is ültem féléjszakákon át a himzés mellett, mint Sándor, mikor Gizikét elvesztette és varrtam, varrtam... egyik öltést a másik után...

De a szobában olyan hideg volt. Fáztam. A petróleumlámpa füstölt, rosszul világított. És olyan egyedül voltam.

Egyszerre úgy összeszorult a szívem. Ráborultam a himzésre és keservesen sírtam.

– Miért, Istenem, miért élek én? – mondtam magamban. – Milyen fiatal vagyok és már befejeztem az életem. Összeomlott körülöttem minden, nem látok világosságot magam előtt, nem tudom, hol a helyem a világban. Nincs semmi célja, semmi értelme az életemnek. Nincs semmi, amiben örömöt, megnyugvást találnék... nem látok semmit, amiért érdemes volna élnem... Édesanyám lelkem, tégy csodát értem, segíts nekem, hogy újra tudjak élni, vagy vegyél magadhoz, hogy békességet leljek...

És a síron túl is élő anyai szeretet csodát tett.

Édesanyám keze lenyult az égből, megfogta kezemet a csüggedés legsötétebb órájában és elindította a hajót, amely értem jött, hogy új vizekre vezessen.

Jó emberek, akik talán olvasni fogjátok ezt az írást, most ne nevessetek ki, ne mondjátok, hogy ez képzelődés, fantaszta lélek túlzása, babonás képzelgés, a lehetetlenbe való hit...

Én tudom, és ma, annyi év után is szent hittel vallom, hogy az édesanyám mindenható szeretete irányított mindent, ami történt.

Másnap reggel egy levelet hozott a postás. A kék borítékon Singer és Wolfner cégjelzés. Kaptam én már innen azelőtt is egy pár levelet, egyszer az Almanach részére kértek elbeszélést, aztán meg az Én Ujságomnak is küldtem gyakran meséket, s Pósa bácsi többször írt nekem. De most ebben a levélben csak annyi állt, hogy: – Kérjük, szíveskedjék holnap délelőtt egy ügy megbeszélésére hozzánk elfáradni.

Nagyon meghökkentem, s azonnal elhatároztam, hogy nem szíveskedem odafáradni. Még sohasem voltam ott, hogyan állítsak be egyedül, ismeretlen emberek közé? És miért? Biztosan nem volt jó az a mese, amelyet már régebben beküldtem Az Én Ujságomnak, s most Pósa bácsi vissza akarja adni. Miért menjek azért személyesen el?

Másnap délelőtt azonban – nagy szívdobogások közt – de mégis elmentem. Valahogy megnyugtattam magam azzal, hogy hiszen egy könyvesboltba megyek, azt fogom mondani, hogy könyvet akarok vásárolni. A levelet minden eshetőségre elkészülve, elvittem magammal.

Andrássy-út 10. A boltajtó előtt megálltam egy percre, nyeltem egy nagyot, hogy kellő bátorságra tegyek szert, s aztán beléptem a boltba. Egyszeribe jóléreztem magam, mert annyi könyvet láttam magam körül, hogy a szemem csak úgy legelte. Hej, ha én egyszer ide beülhetnék és mindent elolvashatnék!...

Egy kis termetű, barna szakállas, kék szemű, barátságos arcú úr jött felém.

– Mi tetszik? – kérdezte.

Én valahogy kinyögtem a nevemet, s odanyujtottam a levelet.

– Oh, oh! – mondta, s meglepetve nézett rajtam végig, – hát – izé – hm – tessék talán bejönni – ide – Pósa bácsihoz. Majd együtt megbeszéljük.

Bevezetett a bolt mögött egy pici kis szobába. A pici kis szobában volt egy nagy íróasztal, a nagy íróasztalnál ült Pósa bácsi.

Mélyen meg voltam illetődve, hogy szemtől-szembe láthatom, de Pósa bácsi oly kedves, barátságos volt, mintha már régen ismert volna, s egy-kettőre átsegített elfogultságomon és zavaromon.

– A kedves bátyját, Sándort, jól ismertem Szegeden, – mondta az ő mély, zengzetes hangján – sok szép időt töltöttünk együtt!

Igen, Sándor sokat beszélt róla. Irigyeltem is eleget, hogy ő ismeri Pósa Lajost... És most én is itt ülök szembe vele...

– Hát – kezdte aztán Wolfner úr, mert ő volt az, aki fogadott – azért kérettük ide – arról volna szó, hogy – hogy – hm – egy lapot szeretnénk indítani. Az Én Ujságom folytatását, fiatal leányok számára. Mit szól hozzá, kérem, vajjon van-e ennek itt talaja?

Egy kicsi kis pillanatra behunytam a szememet, s gyorsan nyeltem egyet, mert kiszáradt a torkom.

– Ne félj! – hallottam a fülembe súgni. – Beszélj bátran. Mondd el szépen nyugodtan, amit gondolsz.

– Hogyne volna talaja, jövője egy ilyen lapnak! Hiszen egyetlenegy magyar szépirodalmi lap sincs az ifjúság számára olyan, mint például a német Kränzchen, vagy Töchteralbum, vagy a francia Journal des Demoiselles...

– Igen, magyar lap kell a magyar ifjúság kezébe, – dörögte közbe Pósa bácsi – nemcsak a gyermekeknek, hanem a serdülő fiatalságnak is! Éppen ideje kiszorítani azt a sok selejtes német ponyvát, amivel elárasztották már az egész könyvpiacot!

– Ez a szempont vezet minket elsősorban, – szólt Wolfner úr – no meg az is, hogy látjuk: Az Én Ujságom felneveli magyar szellemben a gyermekeket 10-12 éves korukig – akkor kinőnek belőle, s mi elveszítjük akkor az előfizetők egész táborát, egy nagy, hatalmas sereget, akik megmaradnának, ha volna mit olvasniok. Meg fogjuk hát csinálni az Én Ujságom folytatását. Igazán nem tudnám most megmondani, hogy miért és hogyan – de a kisasszonyra gondoltam, hogy talán elvállalná ennek a lapnak a szerkesztését. Pósa bácsival is megbeszéltem és ő is helyeselte.

Szemem előtt egyszerre víg táncra perdült minden a kicsi kis szobában. Táncolt, forgott az íróasztal, a székek, Pósa bácsi, Wolfner úr... Vajjon jól hallottam-e? Istenem, vajjon igazán jól hallottam?

– Előbb Szabóné Nogáll Jankára gondoltam, – folytatta tovább Wolfner úr, – neki már nagy gyakorlata is van,

hiszen évek óta szerkeszti a Divat-szalont. De aztán mégis a kisasszonynak írtam. Hanem – egészen őszintén beszélek – most, hogy megismertem személyesen, hát nagy aggályaim támadtak.

Hirtelen leült minden és mindenki, aki az előbb táncolt, forgott s én erősen megfogóztam a szék karfájába. Most mi fog következni?

– Az írásai után ítélve, – folytatta tovább Wolfner úr, – sokkal idősebbnek gondoltam. Őszintén bevallva, lehetetlennek tartom a dolgot. Nem hiszem, hogy egy ilyen nagy feladatnak meg tudjon felelni. Ahoz tapasztalat, emberismeret, judicium, és nagy munkabírás kell. Ahoz sokkal, sokkal idősebbnek kell lenni, mint amilyennek magát látom.

– Ugyan kérlek, Pepi, – szakította félbe Pósa bácsi. – A fiatalság nem hiba. Különben is, a kisasszony megigéri neked, hogy mindennap öregebb lesz egy nappal.

Wolfner úr gondolkozva simogatta végig dús barna haját. Tanácsot tartott magában a megfontolt, helyes ítéletű, minden kockázatot előrelátó, józanul mérlegelő könyvkiadóval és üzletemberrel. Nem ezt nem lehet megreszkírozni. Mégis jobb lesz Szabóné Nogáll Jankával tárgyalni. – *Ne tarts semmitől. Próbáld meg. Meglásd, menni fog!* – súgta valaki a fülébe.

– Hát, – mondta aztán lassan, megfontoltan, – nem bánom, beszélgessünk róla.

– *Ne félj!* – hallottam én. – *Emeld föl a fejedet bátran. Vállalhatod. Én mondom...*

És aztán tárgyalni, beszélni kezdtünk a dologról, megvitattuk, megforgattuk minden oldalról. Én már nem féltem. Éreztem, hogy valaki mellettem áll és fogja a kezemet. És valami oly határtalanul jóleső érzés töltött el, hogy láttam: két ilyen komoly, kiváló úriember komolyan tárgyal velem, figyelemmel hallgatják, amit mondok és nem mosolyognak rajta, nem kicsinyelnek le. Szinte éreztem, hogyan hull ki a lelkemből rendre az, amit ma úgy neveznek: *„Minderwertigkeitsgefühl"* – az önbizalom hiánya... Egyszerre olyan fényes szemhatár tárult fel előttem, töretlen utak nyíltak meg, amelyeken új munka, új irány, új horizontok ragyogtak felém – dolgozni lehet, elindulni egy határozott cél felé, komoly, igazi hasznos munkát végezni...

Nagyon belemelegedhettem a beszédbe; Pósa bácsi sűrűn bólintgatott Wolfner úr felé, s Wolfner úr rágyújtott egy szivarra. Akkor még nem tudtam, hogy ez azt jelentette: – na, most beszélhetünk tovább.

– Azt hiszem, – mondta – az lesz a legjobb, ha abban állapodunk meg egyelőre, hogy küldünk magának a lakására német, francia, angol és olasz ifjúsági könyveket és folyóiratokat, hogy tanulmányozza a külföldi ifjúsági irodalmat.

– Hogy olyat még véletlenül se csináljunk mi! – dörögte közbe Pósa bácsi. – Nekünk magyar, színmagyar ifjúsági irodalom kell, magyar ifjúsági írók, akik szívvel-lélekkel vállalják a magyar ifjúság lelki nevelését!

– Olyanok pedig nincsenek! – mondta meggyőződéssel Wolfner József. – Mesét és verset azt már tudnak írni neked az Én Ujságomba, – de a serdülő ifjúságnak nem mese kell, hanem valami egészen más, komolyabb és mégis szórakoztató olvasmány. Német nagyon sok van, azt tudom, de magyar?... Mondjál csak egyet is!...

– Majd írni fognak olyat is, külömbet is! Magára vár ez a feladat, hogy oda irányítsa őket, fordult felém Pósa bácsi. – Hiszen annyi kiváló írónk van! A magyar irodalom színe-java megfordul itt – ezeknek a segítségével meg lehet teremteni a magyar ifjúsági irodalmat – külömbet a németnél!

Wolfner József helybenhagyólag mosolygott a szivarja mögött. Tudta, hogy Pósa bácsi nem szíveli a németeket – illetve osztrákokat – semmiféle formában.

– Karácsonyra terveztük az első szám megjelenését, – mondta aztán, mintha valami bevégzett tényről beszélne. – Addig össze kell gyüjteni az anyagot, levelezni a vidéki írókkal, beszélni személyesen azokkal, akiket ide fogunk kéretni. És magának is sokat kell írni, majd megbeszéljük, hogy mit. És holnaptól kezdve mindennap be kell jönnie ide, hogy minden megbeszélésen részt vegyen. Majd állítunk be még egy íróasztalt ide. Valahogy csak elférnek itt, ha kissé szűk is a hely. És Pósa bácsi majd bevezeti a lapszerkesztés tudományába, – mert bizony azt is meg kell tanulni!

– Oh, én olyan szívesen tanulom meg! És nagyon, nagyon fogok igyekezni!...

– Ja igen, és gondolkozzon valami jó címen! – mondta Wolfner József. – Mi legyen a neve az új lapnak? Holnapig találjon ki egy jó címet. És ha valami jó ötlete támadna, azt is mondja el. És a lap beosztását is meg kell majd beszéljük. Meg a képeket... Sok eredeti rajzot szeretnénk hozni. A festőkkel, rajzolókkal is meg kell ismerkednie. Azokat is irányítani kell, mert hiszen még ifjúsági lapba nem rajzoltak. De főleg anyagot gyüjteni, kéziratokat, jó íróktól jó kéziratokat, hogy legyen miben válogatni. Szóval lesz dolog elég, több mint ahogy talán képzeli. Vállalja?

– Vállalom, – feleltem bátran és nyugodtan néztem a szemébe. Olyan nefelejtskék, tiszta tekintetű szeme volt, amilyen csak jó embernek lehet. – És kérem, tessék küldeni ha lehet még ma, minél több külföldi ifjúsági könyvet és folyóiratot, hogy tájékozhassam magam. És holnap korán eljövök, addig mindent átolvasok és címeket is keresek.

Felálltam és elköszöntem.

– Na és nem is érdeklődik aziránt, hogy mi lesz a fizetése? – kérdezte Wolner József, miközben barátságosan kezet fogott velem.

Fizetés?... Hogyan, hát még fizetést is fogok kapni? Erre igazán nem is gondoltam! Úgy látszik, a boldog meglepetések ma egymást érik!

– Havonta száz forintot fizetünk, minden munkáért, ami a szerkesztéssel együtt jár, – mondta Wolfner József. – De ezért aztán meg kell ám dolgozni lelkiismeretesen, – tette hozzá intő hangon.

Én azt hittem, nem hallottam jól. Csak álltam és nem tudtam felelni semmit. Száz forint... Nem lesz az sok? – akartam kérdezni. Szerencsére volt annyi lélekjelenlétem, hogy idejében lenyeltem ezt a kérdést. Inkább nem szóltam semmit.

Wolfner úr azt hitte, hogy talán keveslem.

– Kérem, – szólt kissé szigorúan, – Pósa bácsi is ennyit kapott az első évben az Én Újságom-ért. Ennél többet igazán nem lehet kívánni!

Csak úgy csilingelt bennem a visszafojtott nevetés. Száz forint minden hónapban! Hiszen én azért, ha kívánná Wolfner úr, még az íróasztalt is rendbe tartanám, port törülgetnék, s ezt a kis szobát is kitakarítanám szépen mindennap!...

De azért olyan komoly ábrázattal, ahogy csak bírtam, feleltem:

– Kérem, ahogy Wolfner úr jónak látja. Úgy látszik, már olyan rövid idő alatt is megtanultam a lapszerkesztés egyik főparancsolatát:

– Nem kell rögtön mindent kimondani, amit az ember gondol!

De az arcomon mégis észrevehetett Wolfner úr valami ragyogást, mert nagyon nyájasan mosolygott reám.

Hazamentem. Nem vagyok biztos benne, hogy vajjon nem tánclépésben tettem-e meg az útat hazáig, a Józsefkörútig. A négy emeletet mindenesetre egy szuszra repültem föl. Soha annyi fényt, annyi napsugarat nem láttam,

Édes jó Uram...

Otthon...

mint amennyi akkor ragyogott felém az én kis sötét udvari szobámból. Odaborultam az édesanyám arcképe elé.

– Köszönöm, édes jó anyám, köszönöm!... Van célja, van tartalma az életemnek! Látom az utat magam előtt!... Most már tudom, miért kell élnem!

Úgy tele volt a szívem, valakivel közölnöm kellett nagy örömömet, hogy örvendezzen velem. Kimentem a konyhába a háziasszonyomhoz, aki éppen az ebédet főzögette. Az ura is ott volt, segített kávét darálni. Elmondtam nekik gyorsan mindent, hogy milyen csodálatos szerencse ért, hogy ezentúl mennyit fogok dolgozni, s hogy milyen gyönyörű cél van előttem... és vártam, hogy örvendezzenek velem...

– Igazán nagyon szép, nagyon szép, – felelt a háziasszonyom és tovább kavargatta a rántást. – Látod, – riadt rá aztán a férjére, – te nem tudsz ilyesmire szert tenni. Te nem vagy ilyen élelmes! Ja igaz, – tette aztán hozzá – éppen ma akartam megmondani, hogy jövő hónaptól kezdve nem adhatom olyan olcsón a szobát és az ellátást, nagyon megdrágult minden. Ezentúl negyven forint lesz és külön a fűtés, meg a világítás. Bizonyosan nagyon sok petróleum fog majd fogyni és a mosást is külön számítom. Mondjuk, kereken ötven forint.

– Igen. Jól van, – feleltem csendesen és a hideg zuhannyal a nyakamban visszamentem a szobámba.

Egy leckét mindenesetre kaptam. Igyekeztem is megtanulni. Úgy látszik, az emberek szívesebben sajnálkoznak valakin, mint örülnek vele.

Másnap már korán délelőtt elmentem a szerkesztőségnek kinevezett kis irodába. Vittem magammal egy ív papírost, arra szép kerek betűkkel felírtam még az éjszaka valami tíz címet, ahogy elgondoltam, hogy lehetne elnevezni a lapot.

Ifjúság.
Virágos kert.
Leánykoszorú.
A mi lapunk.
Magyar leányok lapja.
Magyar lányok.
Lányok virágos kertje.
Magyar jövendő.
Leányszoba.
Miénk a jövő.

Wolfner József és Pócsa bácsi figyelmesen olvasták végig, kétszer-háromszor is, hangosan. Aztán Pósa bácsi egyszer csak rámutatott az egyik címre, s határozott hangon szólt:

– Ez lesz az. *Magyar lányok.* Ebben benne van minden, az egész programm. Azonkívül rövid, ritmikus, jól belecseng az ember fülébe. Maradjunk emellett.

Wolfner Józsefnek is tetszett. A cím tehát megvolt. Most következett a programm részletes kidolgozása. Mit adjunk a lapba? Elővettem egy másik papírost, arra is feljegyeztem az éjjel egyetmást. Olyanformán képzelem el, hogy ebben a lapban főleg az első számban, minden benne legyen, ami egy fiatal leányt érdekel, regények, elbeszélések, versek, színdarabok, aztán komoly és érdekes ismeretterjesztő cikkek, háztartás, kertészet, könyvismertetés, zene.

– Hohó, – állított meg nevetve Wolfner Úr – kicsit lassítsuk a tempót. Hiszen ha mindezt bele akarja zsúfolni, egy kötet lesz belőle, nem egy lap! Majd szépen beosztunk rendre mindent.

– De azt kikötöm, hogy fordított regényt nem hozunk, csak magyart! – dörgött közbe Pósa bácsi. – Különösen nem németet! Nincs szükségünk holmi Marlittokra!

– Jó, jó – évődött vele Wolfner József, – csak te ne kezdj már zsarnokoskodni!

Ami mindjárt megkapott engem, s amiért mindjárt otthonosan éreztem magam, az a szívélyes, kedélyes baráti hang volt, amelyen Wolfner József és Pósa bácsi beszéltek egymással, s ami különben is itt úgyszólván a levegőben volt. Rendre megismerkedtem mindegyik íróval, aki odajárt – és láttam, hogy mindegyiket mintha baráti kapcsolat fűzte volna oda. Mikszáth Kálmán, Bródy Sándor, Benedek Elek, Sebők Zsigmond, Tábori Róbert, Pekár Gyula, Rákosi Viktor, Bársony István, Malonyai Dezső, Keme-

chey Jenő, Makkai Emil, Szornaházy István, Dingha Béla, Lőrinczy György, Lovik Károly és még sokan mások, naponta ellátogattak a Singer és Wolfner könyvesboltjába, s az a kicsi kis szoba a felpezsdülő, virágzásnak induló magyar irodalmi élet középpontja lett.

A milleniumi évek csodálatos fejlődésének kora volt ez. Egyszerre mintha a földből, a gazdag, erős magyar földből nőtt volna ki minden. Az irodalmi élet föllendülése nyomon követte a gazdasági fejlődést. Olyan tartalmas, erős írói gárda állt a vártán, mint egy újonnan épült vár törhetetlen, diadalmas katonái.

Honnan jöttek ők? Az Alföld forró napsütéséből, a Bácska televény földjéről, a Felvidék, Erdély hegyes, sziklás bércei közül, jöttek, jöttek minden magyar égtáj felől és hozták a színmagyar életet, a magyar levegőt magukkal a fejedelmi szépségben fejlődő fővárosba.

És tele volt az élet reménységgel, friss vállalkozó kedvvel, munkaszeretettel, munkaalkalommal. Aki akart dolgozni, az dolgozhatott, akiben volt tehetség, az érvényesülhetett.

A Singer és Wolfner könyvesboltja hamarosan központtá vált, olyan irodalmi kör fejlődött ki ott, hogy nem volt egyetlen nevesebb író sem, aki meg ne fordult volna ott, aki ne örült volna annak, ha a könyve ott jelenhetett meg. És Wolfner József volt ennek az irodalmi és egyúttal baráti körnek úgyszólván a feje, a lelke. De minden baráti kapcsolat ellenére sohasem volt részrehajló, elfogult. Bá-

mulatos kritikai érzékkel tudta megbírálni az embereket és a dolgokat, s meleg szívvel, de hűvös, tiszta, józan fejjel tudott mindent mérlegelni.

Milyen boldog voltam én, hogy engem annyi barátsággal és jósággal fogadott be ez az illusztris írói gárda. Úgy tekintettek, mint írótársukat, mint dolgozó embert és szívvel-lélekkel, igazi megértéssel voltak mindnyájan segítségemre megteremteni azt, ami eddig annyira hiányzott nálunk: a magyar ifjúsági irodalmat.

Nem kicsinyelték le egy percig sem, azonnal átlátták mind, hogy milyen nagy jelentősége, nemzetnevelő hatása van annak: hogyan fejlődik lelkileg a jövendő leánygeneráció.

És hogy milyen komolyan vették, bizonyítja egy kis eset, amit Rákosi Viktor beszélt el. Ha jól emlékszem, meg is írta később egy tárcájában.

– Nagyon ideges, kimerült voltam, – mesélte, kifárasztott a sok munka. Az orvosom a Balaton mellé küldött le pihenni. – Aztán ne merjen írni egy betűt sem, – parancsolt rám – semmi komoly munkát nem szabad végezni. Legfeljebb gyermekeknek írhat valamit. – Úgy? – kérdeztem én – hát a doktor úr is gyermekeket gyógyít, mikor nem akar komoly munkát végezni?

Persze, hogy csak aki így gondolkozott, írhatta meg a Hős fiúkat és még sok más szép ifjúsági regényt.

A Magyar Lányokkal egyidejűleg indult meg az Új Idők is.

Nagy irodalmi esemény volt ez, még akkor is, egyszerre két új lapot bocsátani ki a közönség elé, amelynek körében igazi olvasó bizony még nem akadt túlnagy számban. De az Új Idők kevésbé kockázatos vállalkozás volt, mert hiszen ezt Herczeg Ferenc neve fémjelezte, Herczeg Ferencé, aki már olympusi magasságban trónolt akkor. A legnépszerűbb, legkedveltebb író volt, a Dolovai nábob hallatlan sikere csak kezdete volt a többi diadalmas sikernek, melyet egymás után követett az értékesnél értékesebb írások egész sorozata. Nevével egyszerre a legmagasabb irodalmi színvonalra emelte az Új Időket.

Bizony a Magyar Lányokkal másként állott. Ott küzdeni kellett, mert teljesen töretlen úton indult el, s nemcsak olvasókat, hanem írókat is kellett szerezni, akik ezen az úton haladjanak.

Csak a jó Isten a megmondhatója, hány álmatlan éjszakám, mennyi félelem és rettegés és mennyi, mennyi munka előzte meg, míg végre, karácsony előtt az első szám megjelent.

A *Magyar Lányok* első száma!...

A nyomdafestéktől még nedves volt, mikor hazavittem és odatettem az édesanyám arcképe elé...

És megvolt az a hallatlan nagy örömöm is, hogy Wolfner József, aki szerfölött tartózkodó volt az elismerés nyilvánításában, megdicsérte a lapot, s kijelentette: – Nagyon jól sikerült. Látszik, hogy foglalkozott vele!

Hogy foglalkoztam-e? Hiszen egyébbel sem foglalkoztam. Éjjel és nappal, ébren és alva, minden gondolatom, életemnek egész célja, tartalma és értelme csak ez a lap lett, s úgy a szívemhez nőtt, mintha édes gyermekem lett volna.

És a folytonos, céltudatos munka, a sok kiváló íróval való érintkezés milyen gazdaggá, milyen színessé tette az életemet! Nem hiszem, hogy nálam boldogabb és elégedettebb ember élt volna akkor Budapesten!

És milyen büszke voltam rá, hogy Mikszáth Kálmán, a „nagy palóc", aki szintén gyakran ellátogatott hozzánk, kitüntetett a barátságával, meghívott vendégszerető házába, s megismertetett a feleségével és a sógornőjével, Mauks Kornéliával, aki később a Magyar Lányokba oly sok szép, kedves regényt írt.

Milyen nemes, finom, nagy lélek volt mind a kettő, Mikszáth Kálmánné és testvére, Mauks Kornélia. Mennyi szeretet, mennyi önfeláldozás, mennyi jóság volt az ő hűséges szívökben. Örökre hálával tudok csak rá gondolni, hogy Mikszáth is, ők is szeretetükbe fogadtak, s csak megilletődéssel tudok visszaemlékezni azokra a felejthetetlen

szép órákra, amelyeket velük együtt töltöttem el. Azzal tiszteltek meg, hogy mindig csak a legszűkebb családi körbe hívtak meg ebédre vagy vacsorára. Csak hatan ültünk olyankor az asztalnál – ők öten, Mikszáth Kálmán, a felesége, Kornélia és a két fiú – én voltam a hatodik.

Mikszáth Kálmán mindig derűs, beszédes volt, de olyankor kifogyhatatlan volt a vidám, tréfás anekdotákból, visszaemlékezésekből. Ebéd után aztán rágyujtott kedves pipájára, odaült a nagy karosszékbe a kályha elé, a kályha ajtót ki kellett nyitni, hogy a rácson keresztül az ízzó szén parázsa világítson, s aztán kényelmesen elhelyezkedve mesélt tovább. A készülő regényeiről szeretett beszélni s a Szent Péter esernyőjének történetét és alakjait már jól ismertem, mielőtt az Új Időkben megjelent. A felesége és sógornője, velem együtt áhítattal hallgattuk. Aztán, mikor láttuk, hogy elhallgat, elálmosodik, lábujjhegyen kimentünk a szobájából.

Mikszáthné és Nelka annyi szeretettel, gyöngédséggel vettek körül, mintha én is a családjukhoz tartoztam volna. Ereklyeként őrzöm ma is sok drága, kedves levelüket... Az utolsót a horpácsi kúriából írta Mikszáthné, mikor már készült a nagy útra, hol a tulsó parton már várt reá az ura, Nelka testvére és két fia...

Sokáig tartott, amíg ki tudtam magam ismerni a Singer és Wolfner cég szövevényes benső elrendezésében. Ugyanis az első számú név viselője, Singer, azaz Singer Sándor nem volt látható jóformán soha. Ellenben két Wolfner József volt, unokatestvérek, s bár nem hasonlítottak egymáshoz egy csöppet sem, mégis gyakran volt zavar emiatt, s az idegenek sokszor nem tudták, hogy melyik Wolfner Józseffel beszélnek tulajdonképen.

Megkülömböztetésül a másik Wolfnert Glogovácnak nevezte el Pósa bácsi, mivelhogy glogováci születésű volt – s az évődésből aztán maradandó, kedvelt név lett.

Kis termetű, mosolygó, piros arcú, vidám, szürke szemű ember volt Glogovác, annyi kedvességgel, jóindulattal és derűs optimizmussal szívében, hogy az szinte kiragyogott onnan a könyvespolcok mögül. Ő csak a könyvesboltban foglalatoskodott – de azért ismerte az összes írókat, szívesen elbeszélgetett velök, s Pósa bácsival különösen jó barátságban volt és nagy kedvtelésüket találták egymás ugratásában.

Én is nagyon szerettem őt, s oly szívesen ültem oda néha a pult mögé, arra a magas, forgaiható székre, a sok könyv közelébe. Glogovác Wolfner szívesen megmutogatta nekem az érdekesebb új könyveket, sőt ide is adta elolvasni! De ettől az önző érdektől eltekintve is jó barátságban voltunk.

Singer Sándort is szerettem, bár őt ritkábban lehetett látni, mert egy kis fülkébe vonulva, azt hiszem, a főkönyveket vezette – és nem igen szólt bele semmibe.

De mindennek a feje, a vezére, a lelke, az irányítója Wolfner József volt, ő foglalkozott mindennel és mindenkivel, semmi a figyelmét el nem kerülte, s tudott nagyon szigorú is lenni. De azért annyi jóság volt benne is, amit én mindig kiéreztem – még akkor is, ha valamiért haragudott.

Ha ma visszatekintek azokra az időkre, azokra az emberekre, akik akkor éltek – csodálkozva kérdem magamtól, mi volt akkor a levegőben, hogy az emberek türelmesebbek és jobbak voltak egymáshoz, tudták önzetlenül, érdek nélkül szeretni egymást, nem irigykedtek, nem áskálódtak egymás ellen. Vagy csak én láttam úgy?

Nem, én éreztem, tudtam, hogy engem szeretnek itt és hálás szívvel fogadtam el ezt a szeretetet, amit nem is tudom, mivel érdemeltem ki. Soha rideg, üzleti hangot nem hallottam, s csak figyelemben, jóságban és kedvességben volt részem. Sándor- és József-napján egy-egy pici kis ibolyacsokrot vittem mindegyiknek; egy kissé csodálkoztak rajta, de aztán megmagyaráztam, hogy milyen nevezetes ünnepnap volt nálunk mindig Sándor és József napja. És azontúl egész természetesnek találták minden évben a kis ibolyacsokrot, a megemlékezés pár szál virágát azokért, akik hozzám tartoztak...

– Bemutatom magának a legjobb és legmegbízhatóbb munkatársát a Magyar Lányoknak és az Új Időknek, – mondta még az első napokban Wolfner úr. – Tábori Róbert. Tudja meg, ő az egyedüli író, aki mindig megtartja, amit igér, s akire mindig lehet számítani. Azonkívül eleven lexikon. Akármit kérdezhet tőle, mindent tud és mindenben segítségére lesz magának.

Magas, széles vállú, komoly arcú férfi állt előttem, halántékán már deresedni kezdő hajjal. Nagy, dióbarna szemében valami csendes szomorúság látszott. De azért mosolyogva szólt Wolfner Józsefnek:

– Na csak ne parentálj el. És ne költsd előre is rossz híremet a kis kollega előtt. Különben itt van egy kész regény a Magyar Lányok számára.

Egy nagy kéziratcsomót húzott ki a kabátja zsebéből és átadta.

Belenéztem. Egy teljesen kész, befejezett regény volt. A címe: Rákóczi lelke.

– De hiszen ez nagyszerű, – örvendeztem – hiszen éppen erre van szükségünk, egy történelmi regényre!

Ugyanis Bródy Sándor már hetek óta igérte, hogy ír egy nagyszerű regényt, el is hozott belőle két oldalt, a folytatásáról mindig lelkesen beszélt, mikor bejött a szerkesz-

tőségbe – de örökre adós maradt vele. Benedek Elek szívesen vállalta, de csak későbbre, mert most az Én Ujságomnak ír. Szabóné Nogáll Janka küldött egy szép regényt, de az is leányregény volt, mint az enyém. Wolfner úr nem találta helyesnek, hogy két egyforma irányú regény jöjjön egyszerre. Okvetlenül történelmi regény kellett volna másodiknak. Azt pedig nem tudtam szerezni sehonnan. Szóval nagyok voltak az én szerkesztői gondjaim. És most ime, egyszerre itt van a kezemben, ami kell!

És a Magyar Lányok első számában meg is kezdtük *Rákóczi lelké*-nek közlését, amellyel egyszeriben meghódítottuk a mi kis olvasóink szívét.

Wolfner Józsefnek tényleg igaza volt. Tábori Róbert lett a Magyar Lányok legmegbízhatóbb munkatársa és az Új Idők helyettes szerkesztője. Irói készsége, tudása, munkabírása határtalan volt; bármire volt szükség, reá bizvást számítani lehetett, s amit kimondott, az mintha már meg is lett volna. Nagy tudása, helyes ítélőképessége, nyugodt, csendes komolysága és főleg szinte fanatikus igazságszeretete mélységes, nagy bizalmat és megnyugvást ébresztett az emberben. Mindig harcolt az igazságért és mindig védelmébe vette azt, akit bántottak, vagy akiről látta, hogy szüksége van a védelemre. Az ő jelenlétében sohasem lehetett senkiről rosszat mondani, még egy csipős megjegyzést sem tenni.

Minél jobban megismerte őt az ember, annál jobban kellett becsülni tiszta, nobilis lelkét, erős, határozott, szi-

lárd egyéniségét, jóságát, emberszeretetét s megalkuvást nem ismerő, mindig nyílegyenes úton haladó karakterét.

Azt is megtudtam, hogy miért olyan komoly, hallgatag és magába zárkózott mindig. A felesége már évek óta nagyon beteg volt. Vitte Arcóba, Palermóba, a világ minden gyógyhelyére, csakhogy megtartsa az életnek, s két pici kis gyermeke, akiket imádott, közben anya nélkül nőtt fel, rokonok, nevelőnők gondozására utalva.

Erős, széles vállára súlyos kereszt nehezedett. De nem zúgolódott, nem panaszkodott soha. Viselte, amit a sors reá mért és dolgozott emberfeletti erővel, hogy megszerezze mindazt, amire gyermekeinek s a szegény beteg asszonynak szüksége volt.

...Igy láttam őt éveken át magam előtt és valamennyien, akik őt ismertük, önkénytelen tisztelettel hajtottunk fejet a magasabbrendű emberi lélek előtt...

Az én kis udvari szobám a József-körút negyedik emeletén mind kellemetlenebb lett nekem. A konyhából minden zaj behallatszott, az állandó ételszag csavarta az orromat, ha szellőztettem, a folyosóról még rosszább szagok és zajok áradtak be, télen olyan hideg volt, hogy majd megfagytam, nyáron meg elviselhetetlen, fullasztó volt a hőség. A környezetem is mind kellemetlenebbé vált. De azért – amilyen élhetetlen voltam – azt hittem, nekem nem szabad innen elmennem, mert hiszen a régi, jó ismerősök akkor kínálták fel a lakást nekem, mikor igazán nem tudtam hova, merre menjek? És nagyon megsérteném őket, ha most mennék el tőlük, mikor már többet tudok fizetni, mint az első időben.

Wolfner József, aki minden iránt érdeklődött, egyszer eljött és megnézte, hol lakom. Összecsapta a kezét.

– Hát ez abszurdum, – korholt mérgesen. – Tudja-e, hogy maga egy cselédszobában lakik? Hát szabad a Magyar Lányok szerkesztőjének egy cselédszobában lakni? És tudja-e, hogy az egészsége is tönkremegy ott? Hiszen nincs semmi levegője! Azért köhög nekem annyit! Na hát, még ma fel fog ott mondani és keres magának egy rendes, jó levegőjű lakást!

Könnyű volt ezt mondani, de nehezebb megtenni. Hova menjek? Megint idegenek közé? Egyedül lakni fél-

tem, irtóztam. Jóska közben megházasodott, az anyósa is velük lakott, nem kívántam hozzájuk menni.

Úgy rám nehezedett megint a magányosság érzése. Az a szomorú tudat, hogy nincs otthonom! Édes anyám, lelkem, miért hagytál itt engem olyan egyedül? Miért nem lehetsz most velem, mikor tudnék neked gondtalan életet nyujtani – és te otthont adnál nekem!...

– *Ne csüggedj!... Majd minden jóra fordul... Én veled vagyok mindig...*

És velem volt!... Megembereltem magam és fölmondtam a szobát. Nem törődtem vele, hogy tényleg harag lett belőle. Kivettem a Német-utcában egy szép, tágas, háromszobás lakást. De azt be is kellett rendezni. Sándor bácsi, akit a mama halála nagyon megtört, s aki mióta szerkesztő lettem, s megéltem a magam erejéből, büszke volt reám – azt írta, hogy miután mindegyik leánynak a családban, mikor férjhez ment, kétezer forintot adott kelengyére – nekem is ad kétezer forintot, hogy berendezkedjem, ámbár tudja rólam, hogy én nem akarok férjhez menni soha.

Hogy én milyen örömmel kezdtem most a berendezkedéshez! A régi bútoraink közül amit lehetett, kijavíttattam, ami kellett, bevásároltam – olyan szép, ízléses kis lakást rendeztem be magamnak, hogy a szívem ugrált örömében, mikor körülnéztem benne!...

Volt hát otthonom ujra!... Az enyém, egészen az enyém!... És úgy rendezkedtem be, mintha az édesanyám is ott volna velem. Az ablak mellett állt a karosszék, előt-

te a kis varróasztal, úgy, ahogy ő szerette és az íróasztalomon az arcképe. Mindig nézett, mikor dolgoztam. És ha elfáradtam, kivette a tollat kezemből és megsimogatta az arcomat.

Wolfner úrral egyszer arról beszélgettünk, hogy kellene egy vidám, kedves leányalakot bevinni a Magyar Lányokba, olyant, amelyikbe minden fiatal leány találna valamit sajátmagából. Már beszélgetés közben képzeletemben kiformálódott, testet öltött az új alak. Cilikének fogják hívni, határoztam el. Az édesanyám neve volt Cecil. És reá gondoltam, mikor az első sort leírtam.

Gyermekeim

Piroska *Lilke*

Jankó

A „Magyar Lányok" 25 éves jubileuma

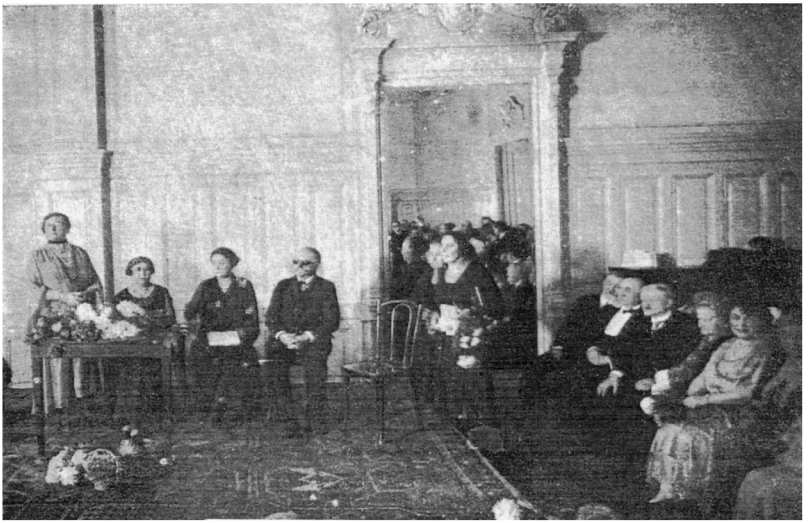

A „Magyar Lányok" 40 éves jubileuma

Észre se vettem, hogy folytonos munka közben elrepült öt esztendő.

A Magyar Lányok már biztos talajon állt. Állandó, hű munkatársaim voltak, akik mind tudták már, hogy mit és hogyan kell írni a serdülő fiatal leányoknak. Végig lapozom emlékezetemben a ragyogó névsort: Mikszáth Kálmán, Bársony István, Gaál Mózes, Benedek Elek, Tóth Béla, Rákosi Viktor, Jakab Ödön, Tábori Róbert, Lőrinczy György, Pekár Gyula, Pósa Lajos, Szabóné Nogáll Janka, Malonyai Dezső, Ábrányi Emil, Endrődi Sándor, Szomaházy István, Büttner Julia és Büttner Lina, Kisfaludy Atala, Herman Ottóné, Gyarmathy Zsigáné, Farkas Imre, Móra Ferenc, Palágyi Lajos, Czóbel Minka, Szabolcska Mihály, Sas Ede, Lengyel Laura, Györy Ilona, Kiss Menyhért, Lampérth Géza, Farkas Pál, Feleki Sándor, Gyökössy Endre, és még egy egész sereg – akik már majdnem mind odaát vannak a túlsó parton...

De jöttek kezdő, új írók is, akik a Magyar Lányokban bontogatták ki először szárnyukat. Kálmán Imre a Magyar Lányokba írta első zenei cikkeit; azután ment Bécsbe és indult el dicsőséges útjára.

Tormay Cecil szintén a Magyar Lányoknak írta első novelláit; ragyogó talentuma, erős, hatalmas írói egyénisége már legelső írásaiban kibontakozott.

Egyszer meg egy rövid ruhás, kis iskolás leány állított be s nagyon komoly arccal átadott egy kéziratot. Azonnal átolvastam. Kedves, tehetségre valló írás volt. Mindjárt közöltem is. Bokor Malvin írta. Büszke vagyok reá, hogy ő is a Magyar Lányok-ban kezdte ragyogó pályáját s mind mai napig hűséges munkatársam maradt.

Zsigray Juliannának is a Magyar Lányokban jelent meg legelső verse nyomtatásban, amelyet még mint süldő kislány küldött be a „szerkesztő néninek." Kosáryné Réz Lola is a Magyar Lányokban kezdte meg pályafutását.

És még hányan meg hányan voltak! Sok volna felsorolni. Nekem öröm volt látni, hogy mennyi izmos, erős, új tehetség indul el azon az úton, amely alig pár évvel ezelőtt teljesen töretlen volt.

És a festők, a rajzolók! Karlovszky rajzolta az első szám rózsaszín borítékjának címlapját és a „Kopf"-ot, ahogy műnyelven mondják a fejlécet, azt a jellegzetes, kedves leányfejet, amely oly sokáig, egészen az utóbbi évekig, úgyszólván tradicionálissá vált. Linek Lajos, Gerő, Karvaly, Neogrády sűrűn hoztak szép rajzokat és illusztrálták a regényeket, elbeszéléseket. És hát Mühlbeck Károly, ma már fehérhajú, öreg kenyeres pajtásom, akkor fiatal, magyarosan kipödrött bajuszú, kezdő festőművész, de aki egy csapásra ismertté és népszerűvé tette a nevét híres Göre Gábor illusztrációival s az Én Újságomban Mackó bácsi pompás rajzaival! Egész képtárt lehetne összeállítani abból, amit annyi évtizedeken át a Magyar Lányokba is rajzolt!

És közben évről-évre nőtt, gyarapodott az olvasóink tábora. Már egy egész leánygeneráció sorakozott a Magyar Lányok köré, amelyet szerettek, szívesen olvastak nemcsak a kislányok, hanem a szülőik is.

A munkám is – ebben az arányban – folyton nőtt, szaporodott. Igaz, hogy megállapodásunk szerint nem volt szabad más lapban dolgoznom, – de erre nem is jutott volna időm. Csak azt sajnáltam kissé, hogy Pósa bácsi zsarnoki módon egyenesen megtiltotta, hogy németül írjak, s így a Pester Lloyd-dal, s egy-két bécsi lappal minden régebbi összeköttetésem megszakadt. De beláttam, hogy teljesen igaza van Pósa bácsinak, mert vagy németül ír az ember, vagy magyarul, s kimutatta, hogy mennyi germanizmus van az írásaimban, amitől csak úgy szabadulhatok meg, ha soha többet németül nem írok.

Ellenben annál többet kellett az Én Újságom-nak és az Új Időknek dolgoznom. A helyettes szerkesztő is, meg Wolfner József is nagyon szigorúan megkívánták a belső munkatársak pontosságát és megbízható munkásságát. Minden csütörtökön délelőtt a Budapesti Hírlap nyomdájában (ott nyomták az Új Időket) összejött a szerkesztőség, a második emeleten, egy kis üveges veranda-féle helyiségben. Akkor volt a tördelés, amelyről csak a beavatottak tudják, hogy az milyen fontos aktus. A helyettes szerkesztő, Tábori Róbert, folyton a folyosó végén levő szedőgépek és az üveges veranda között járt-kelt. Lyka Károly, Sebők Zsigmond mindig ott voltak és mindig ott volt Wolfner

József is, aki az utolsó betűig, az összes képek és cikkek elhelyezéséig mindent látott, tudott és ellenőrizett.

Bajos azt leírni, hogy mi mindenféle munka adódik ilyenkor. Rendesen kisül, hogy még kell egy ilyen cikk, meg egy olyan cikk, vagy valami aktuálítás adódik az utolsó percben. Valami igen rövid, azt meg kell toldani, a másik igen hosszú, nem fér el, azt meg kell rövidíteni. Aztán a korrektúra. Aztán az utolsó simítások. Végre kész a lap. Wolfner József még egyszer átnézi, s ha ő meg van elégedve, akkor biztosan nincs semmi hiba, mert neki van a legélesebb szeme.

Gyakran megtörtént az is, hogy – miután a könyvismertetés az én kötelességem volt – este küldtek egy két kötetes regényt, s hozzá egy levelet a helyettes szerkesztőtől:

– Kedves kis kolléga, erről a könyvről kérek egy másfél hasábos cikket. Reggel a nyomdából érte megy a fiú.

Persze a könyvet el is kellett előbb olvasni. Mind a két kötetet. Bizony ott virradtam meg az íróasztalnál.

Akkor jelent meg Baskircsev Mária naplója magyar fordításban. Bródy Sándor csupa lelkesedés volt, kijelentette, hogy erről ő akar írni egy egész cikksorozatot. Meg is írta az első cikket, nagyon szépen, meg is jelent, alá volt írva: Folytatása következik. De bizony a folytatást lehetetlen volt kivenni belőle. Drága, bohém zseni aki volt, itt hagyott Baskircsev Máriát, Új Időket, cikksorozat folytatását – elutazott a Bácskába Dungyerszky Tódorral.

Mit volt mit tenni? – Kis kolléga, kérem, írja meg reggelre a folytatást.

És én írtam szívesen, örömmel mindent, amire csak szükség volt. Szerkesztői üzeneteket, fejcikket, novellát, rövid cikket, képmagyarázatot (akkor az volt a divat: az illusztrációkhoz rövid kis hangulatos cikket írni). Azonkívül a premierekről is nekem kellett írni, a főpróbák után, mert én este nem mentem el a színházba. Még bennem volt az a régi, kisvárosi tartózkodás, hogy fiatal leánynak este nem illik egyedül elmenni sehova. Pedig hiszen önálló, dolgozó ember voltam – de hiába, ezen a bennem meggyökeresedett érzésen nem tudtam változtatni.

Pósa bácsi is megkívánta, hogy az Én Ujságom majdnem minden számába írjak valamit. Örömmel tettem ezt is, mert mindig nagyon szerettem mesélni a gyermekeknek. De mindezt csak mellékes munkának tekintettem. A fő munkám, minden gondolatom, minden örömöm, lelkesedésem és szeretetem a Magyar Lányok volt!

Változatos, sokoldalú munkában így telt az én magányos életem. Azt hittem, másként nem is lehet. Édesanyám nézte, figyelte – és aztán újra megfogta a kezemet...

Két életút indult el a messze, messze távolból egymásfelé... Ment, ment az élet két vándora, deresedő hajú, kemény csapástól földig sujtott vándorember és egy magányos leány...

Mentek, mentek – és egyszer a két életút összetalálkozott.

– Kis kolléga, akar-e az én két kicsi árvámnak édesanyja lenni? – kérdezte egy napon a szürke-hajú vándorember – és felém nyujtotta kezét.

– *Ne félj !* – hallottam édesanyám hangját. – *Ezt a kezet elfogadhatod bátran. Úgy fog vinni, hogy soha meg nem sebezed magad. Úgy fogsz lakni az ő szívében, mint egy erős várban.*

– – – – – – – – – – – – – – – – –

– És ha volt valaha boldog házasság a világon, a mienk az volt.

Szeretet, bizalom, egymás igaz megbecsülése volt az alapja. Erre az alapra csak harmonikus, tiszta, felhőtlen boldogság vára épülhet.

Csak azon vitatkoztunk néha, hogy ki adott a másiknak többet.

– Derüs, tiszta lelked megtanított ismét örömöt találni az életben. Melletted ismét fiatal lettem. Szeretlek, mert jó vagy, szelid és türelmes és mert igazi anyja vagy két kis árvámnak!

– Megtanítottál az élet igazi értelmére. Olyan gazdaggá, tartalmassá, értékessé tetted az életemet, hogy gazdagabb vagyok, mint egy királynő. Otthont adtál nekem, igazi otthont... házi tüzhelyet! Bolyongtam magányosan a világban... most érkeztem haza! Köszönöm neked, édes jó uram!

Öt teljes évig éltünk így, mindennap hálát adva Istennek azért az életért, amelyet nem zavart meg soha semmi gond, semmi bánat.

Még szorosabbra kapcsolt össze a szerkesztőségi közös munka. Egyformán részt vettünk egymás munkájában, egyformán érdekelt minden, ami a munkakörünkbe tartozott. Édes jó uram átvett tőlem sok mindenféle munkát, az ő széles, erős válla elbírt akármennyit, s nekem jutott időm a háztartásra és drága két kis lányunk nevelésére is. Nagyon szerettem őket, s ők anyjuknak tartottak engemet. Hiszen mikor édes gyermekeimnek fogadtam őket, a kis Lilike még nem volt kétéves, ő egyáltalán nem is emlékezett az édesanyjára, Piroska meg ötéves volt – ő is csak homályosan emlékezett.

Igy teltek a napok, a hetek, az évek, ragyogó napsütésben. Már nem is emlékeztem rá, hogy valaha sötét, hideg utakon bolyongtam... Azt hittem, úgy éreztem, nagyobb

földi boldogságban asszonynak nem is lehet része, mint ami nékem jutott.

És ekkor megtudtam, hogy a boldogságot lehet fokozni is. Enyém lett az élet koronája. Isten megáldotta a mi hűséges, nagy szeretetünket. Fiam született.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Most be kellene itt fejeznem ezt az írást.

A regényekben a szereplők elérkeznek a Boldogság várába – és az olvasó elégedetten csukja be a könyvet.

De a Sors könyvében máskép van megírva az emberi életek története.

Hat hónapos volt a fiam. Sokat aggódtunk miatta, mert gyönge kis emberpalánta volt, de én vitézül harcoltam, küzdöttem, minden anyák küzdelmét a gyermek életéért. Megtanultam azt is, hogy éjszaka nem muszáj aludni, igaz, hogy nappal sem lehetett. Mindegy. Mit tesz az? Csak egy fontos van a világon. Hogy a fiam megerősödjön, nőjjön, gyarapodjon... Hogy fel tudjam nevelni emberré, olyan emberré, mint amilyen az édesapja...

Tavaszodott. Úgy terveztük, hogy mihelyt egy kissé kimelegszik az idő, kiköltözünk a Svábhegyre, ott jó levegő van – milyen jót fog az tenni mind a három gyermeknek. Az uram már keresett is megfelelő lakást.

És akkor hirtelen, egyik óráról a másikra a kis fiam súlyos beteg lett. Egyszerre csak észrevettem, hogy alig piheg a karom között, nehezen, sípolva lélekzik, semmi táplálékot nem akar elfogadni és láza van...

Úr Isten, én ezt a nehéz, sipoló lélekzést már láttam, hallottam egyszer, már tudom, mit jelent.

Úgy is volt... Jöttek az orvosok, a legkiválóbb, legelső gyermekorvosok, Bókay, Berend Miklós. Az első vizsgálatra azonnal megállapították: tüdőgyulladás.

Láttam, hogy az uramat behívják a másik szobába. Nekem nem szóltak semmit, csak az utasításokat mondták meg, hogy mit kell tenni a kis beteggel. De mikor elmentek, az uram halálsápadt arcáról leolvastam, hogy neki megmondták: nincs remény... itt csak a jó Isten segíthet...

– Hát akkor segíteni fog!... – mondtam hangosan s alázattal lehajtottam fejemet, mélyen, le a földig, hogy homlokom a földet érintse.

És ezen az éjszakán, míg én égő szemmel, visszafojtott lélekzettel, mindkét vállamat nekifeszítve, emberfeletti erővel viaskodtam a láthatatlan Hatalommal, mely ott állt az ajtóban – egyszerre csak rosszul lett az uram. Halálosan rosszul.

Letettem karomból gyermekemet, s odaálltam melléje. Kora hajnalban mentőkocsival elvittük a szanatóriumba. Ott ültem a mentőkocsiban mellette, feje az én ölemben volt és ott ültem ágya mellett a szanatóriumban és fogtam a kezét.

Valahol távolról láttam, hogy a két nővérem, Margit és Irma is ott van és a kis fiamat is láttam a Margit karjában. Mikor jöttek ide, mikor érkeztek... és miért?... Nem

tudom. És miért vannak itt a többiek is mind... az én testvéreim... az uram testvérei...

És az uram rám néz és lassan fölemeli kezét és búcsút int...

– Gyermekeim – suttogja halkan – édes gyermekeim...

— — — — — — — — — — — — — — — —

Isten csodát tett. A kis fiam meggyógyult, de az uram halott volt.

Ott feküdtem a porban, a romok alatt, boldogságom összeomlott romjai alatt, halálra sebezve...

Istenem, hiszen én nem voltam kevély, alázatos és háládatos szívvel fogadtam el tőled a földi boldogságot, amit nekem juttattál, miért, miért vetted el most két kézzel, amit egy kézzel adtál...

Miért?...

Erre nem volt felelet.És tanácstalanul állottak körül a testvérek, rokonok is. Most mi lesz? Mihez fog kezdeni ez az asszony, három kis gyermekkel? Hiszen semmi sem maradt, egy fillér sem, magyar író nem szokott vagyont gyüjteni. Amit ketten kerestek, abból megéltek szépen – de most mi lesz?...

Édes jó uram egyik bátyja, Miska, azt mondta:

– Hogy mi lesz? Hát – dolgozni fog, mint egy férfi – és felneveli a gyermekeket, mint egy asszony.

Ebbe aztán megnyugodtak valamennyien.

A rokonok egy része fölajánlotta, hogy a két kis lányt elhelyezik árvaházba, ne legyen reájuk semmi gondom.

Nagyon összeszorult a torkom, mikor ezt megmondták nekem.

– Amíg én élek, addig nem, – feleltem. – Az én uram gyermekei az én gyermekeim – mind a hárman egyformán...

Egyébként nem tudtam semmiről. Olyan kábultan éltem, mintha kiveszett volna fejemből idő és tér fogalma, csak azt a rettenetes nyomást éreztem a szívemen és az volt a borzasztó, hogy nem tudtam sírni. Jöttek-mentek körülöttem, nem láttam senkit, nem tudtam semmiről. A kis fiamat is csak úgy távolról láttam, hol ennek, hol annak a karjában, de mintha valahogy olyan messze lett volna tőlem...

És aztán egy napon Kőröspatakon voltunk valamennyien. Margit levitt magával, mind a három gyermekkel együtt. Hogyan, miképen utaztunk – nem tudtam róla semmit.

És hiába volt Margit minden igyekezete, minden vigasztalása, a szívemet folyton szorította az a rettenetes vasabroncs... Miért, Istenem, miért hullott ismét darabokra szét az életem?... Miért törik mindig szét, amit felépítek?... Hogy fogok most megint egyedül bolyongani... Miért vesztettem el azt a drága, erős kezet, amely oly biztosan vezetett... Uram, Uram... nekem nincs erőm egyedül tovább menni... Nem bírom tovább...

Ott ültem a nagy kert végében, a vadkörtefa alatt, ahol egész nap szoktam ülni, tétlenül, mozdulatlanul. És érez-

tem, amint a vasabroncs lassan mind jobban szorítja össze a szívemet. Nem... ezt nem lehet bírni tovább... És akkor a keskeny kerti úton három kis alak közeledett felém. A gyermekeim. Engem kerestek, utánam jöttek. Piroska izmos, erős kis karjában tartotta a kicsit, Lilike mellette kocogott. Borzas, fekete hajukon csillogott a napsugár. A kis fiam meglátott s felém repesett két kicsi karjával. Megismert... először láttam, hogy megismert... és először láttam meg arcán az egészség piros rózsáit...

– Anyuka, anyuka, tessék uzsonnázni jönni! – kiáltoztak felém már messziről a kislányok. – Margit néni már kitöltötte a habos kávét és eper is van. És Jankó már kapott tejecskét, mind egy csöppig megitta!

És ebben a percben, amint láttam őket felém jönni, lepattant a vasabroncs a szívemről, amely oly rettenetesen szorította és hirtelen forró könny öntötte el a szememet. Felálltam, karomba vettem a kicsit és mentünk ki a kertből és közben folyton, feltartózhatlanul hullt a könny szememből. Tudtam sírni...

És tudtam már azt is, hogy megláttam az utat magam előtt.

Ami csak süket szónak hangzott eddig, mikor azzal vigasztaltak: – Hiszen itt vannak a gyermekeid! – az egyszerre élő valósággá lett.

És megint, mint akkor, amikor a kis fiam életéért imádkoztam, alázatosan meghajtottam fejem, mélyen, mélyen, hogy homlokom a földet érintse...

– Köszönöm neked Istenem azt az öt esztendőt, amit ajándékba adtál, a boldogságnak azt a gyönyörű öt esztendejét. Hányan vannak, akik még öt napot sem tölhettek el olyan ragyogó napsütésben... Nem zúgolódom többet, nem lázadozok... Hiszen nem vagyok kifosztva teljesen. Még gazdag vagyok... van miért élnem... Három gyermekem van...

És újra felálltam a romok alól – és megkezdtem építeni a mi hajlékunkat.

Nyár végén visszamentünk Budapestre. A kis lányokat iskolába kellett elhelyezni, a fiacskám már kilenc hónapos volt s oly élénk, mozgékony gyerek, pillanatra sem lehetett egyedül hagyni, valaki megbízható asszonyt kellett mellé keresnem. És a lakást is újra rendezni... Nem bírtam volna ott hagyni azt a kedves, szép lakást, ahol életem legboldogabb részét töltöttem, s ahol minden, minden Reá emlékeztetett... De most már igen nagy volt, sok volt nekem öt szoba.

Úgy tettem tehát, mint hajdan, mikor édesanyámmal ketten magunkra maradtunk. Kiadtam két szobát. De most nem idegennek, Sándor bátyám és sógorom, az Irma férje, országgyűlési képviselők voltak abban a ciklusban és sok időt töltöttek Budapesten. Nekik is nagyon jó volt, hogy nem kellett szállodában megszállniok, volt otthonos lakásuk nálam. Nekem is jó volt, mert így a házbérem egy részét fedezni tudtam.

Aztán elmentem a szerkesztőségbe és megköszöntem Pósa bácsinak, hogy három hónapon át helyettesített és megköszöntem Wolfner Józsefnek, hogy oly sokáig türelmesen várt, míg ismét munkaképes lettem.

És aztán átvettem ismét a Magyar Lányokat és Én pedig összeszedtem a kéziratokat, egytől-egyig átírtam mindent, a képeket eldobtam és mást, enyhébbeket kerestem ki helyettök, s aztán vittem mindent a nyomdába. Dehogy mertem volna senkire rábízni.

A Hungária-nyomdában szerencsére „fehér" ember volt a Magyar Lányok főszedője. Derék, becsületes, tisztességes munkás, aki szép halkan igen becsmérlő kifejezéseket sugott a fülembe az egész proletár-diktaturáról és az összes elvtársakról. Hangosan nem mertünk nyilatkozni, mert sohasem tudhattuk, nincs-e spicli a közelben.

Spitzer Hermann – így hivták a derék embert – kiszedte aztán a kéziratokat; én közben még kiírtam egykét cikket Wells: Új világ kezdődik című szép könyvéből, valami enyhe dolgot Marx után, meg az akkor közkézen forgó piros fedelű könyvekből, de lehetőleg átalakítva és kiforgatva – csakhogy semmi olyan ne maradjon benne, ami nem az én kis lányaim lelkének való!

Aztán megvártam, amíg a laptördelés is kész lett – és aztán következett a dolog legnehezebb része: cenzuráztatni kellett a lapot, mert csak ha a népbiztos-elvtárs ráírta vörös ceruzával, hogy: mehet, akkor volt szabad gépbe tenni.

Vittem tehát a korrektúrát mindig én magam a Hungária-szállóba, ahol a cenzor-elvtárs székelt. A vörös-őr már ismert, beengedett szó nélkül.

A cenzor-elvtárs ült az íróasztal mellett és pipázott. Eléje tettem a levonatot. Mai napig is él bennem az a gyanu,

hogy a cenzor-elvtárs nem tudott olvasni – vagy legalább is szörnyen unta ezt a hivatalt. Forgatta a lapokat s feléje bökött egy-egy cikknek.

– Ezt ki írta? Hát ezt ki írta?

Én aztán mondtam nagyokat.

– Kérem, ez Lenin-elvtárs kiáltványából egy kivonat. Ezt meg Marx-elvtárs maga írta. Ez meg a Szuschich Mária elvtársnő cikke; sajátkezűleg írta az ifjú munkások lelki felvilágosítására.

A cenzor-elvtárs morgott egyet-kettőt, aztán ráírta a vörös ceruzával: mehet. Én pedig szaladtam vissza a nyomdába. Gyorsan, be a gépbe a lapot!

Néha eszembe jutott: ha rájönnek erre a megtévesztésre, engem bizony a Dunába dobnak. De szinte biztosra vettem, hogy nem jönnek rá. Csak beszéltek, beszéltek, – de nem olvasta a lapot soha senki el!...

Azért mégis nagyon kockázatos és rettenetes fáradságos dolog volt ez; de vállaltam, mindent vállaltam, csakhogy átmentsem az én drága lapomat, szívemhez nőtt gyermekemet!

Végre véget ért a véres farsangi komédia, megszűnt a proletár-diktatúra. De a bekövetkezett átmeneti időben, midőn senki nem tudta, mi lesz, hogy lesz, megszűnt a lap is. A vörös betűs *Lányok Ujság*-jának hála Istennek vége volt, de a Magyar Lányok nem indult meg helyette.

Wolfner József elutazott a Balaton mellé, pihenni – éppen elég izgalmon és megpróbáltatáson ment át ő is, ráfért

a pihenés. És nem volt senki, aki helyette intézkedhetett volna. A legnagyobb zürzavarban és bizonytalanságban voltunk.

Szünetelt a Pesti Napló is, a többi lap sem tudott egykönnyen az ájult dermedtségből magához térni. Nem volt hova dolgozni, különben is abban a kaoszban kinek kellett novella, tárcacikk? Fizetést nem kaptam – dolgozni nem tudtam – egyszerre csak beköszöntött a szükség.

Nem, az én gyermekeim nem fognak nélkülözni.

Lakásomban sok szép rajz, festmény volt, egyenként szedtem le őket a falról. Baditz Ottó, Benczur, Karvaly, Neogrády rajzai, László Fülöp egy önarcképe, melyet ő maga ajándékozott édes jó uramnak – minden vándorolt oda, ahol pénzt adtak érte. Legjobban sajnáltam egy Munkácsy-vázlatot, melyet Malonyai Dezsőtől kaptam, s egy gyönyörű, hangulatos kis Mednyánszky-képet, egy virágzó cseresznyefát, sugárzó napsütésben – melyet ő maga ajándékozott nekem. Mindegy. Ennek meg kell lenni. Most máskép nem segíthetek.

Igy éltek különben akkoriban majdnem mind a magyar családok...

Végre lassan virradni kezdett.

Wolfner József hazajött. Sok tanácskozás és megbeszélés után november elején aztán újra megindult a Magyar Lányok. De nagyon elölről kellett kezdeni mindent. És milyen nehéz idők következtek... A megszállt területeken elvesztettük összes olvasóinkat...

A bizonytalanság, az alig mult idők minden küzdelme, harca, kissé megviselte az én erőmet és egészségemet is. Néha úgy éreztem, hogy össze kell roppannom, hogy nem bírom tovább...

– Nem szabad, nem szabad! – biztattam magam. – Még szükség van reám!

És bírtam tovább. A fiam már érettségit tett. Praematurus lett. De még hátra voltak az egyetemi évek. A leányaim végezték a tanítónőképzőt.

Még csak egy kis erőt adj, Istenem!...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Aztán elteltek az évek. Valahogy rendbejött minden. Mintha lassan-lassan hajnalodni kezdett volna a szegény, sötét felhőrongyoktól borított magyar égbolt...

A Magyar Lányok mögé immár három generáció sorakozott. Úgy éreztem, nem végeztem hiábavaló munkát.

És Isten megáldott gyermekeimben is. A jóság és szeretet virága nyílt a szívökben. Mindig, mindig csak örömöt adtak nekem, soha bánatot, szomorúságot. Az édes apjuk, az én édes jó uram lelke ragyog felém a szemükből.

És most megcsinálom a mérleget.

A Magyar Lányok, amelyet negyven esztendővel ezelőtt útnak indítottam, él és virágzik és hiszem, tudom – hivatást tölt be a magyar leánynevelés terén.

Gyermekeimet felneveltem. Ember, egész ember lett mind a három. Leányaim férjhezmentek, boldog asszony mind a kettő.

A fiam is – Isten rendelése szerint – megtalálta párját. Asszonyt hozott a házhoz. Gyönyörködve nézem őket. Két fiatal teremtés, akik bátran, bizakodva, egymás kezét fogva, a mai élet parancsa szerint keményen dolgozva, most indulnak neki az életnek...

És én visszanézek az útra, amelyet megtettem.

Csendes, egyszerű, szürke élet van mögöttem. Nincs benne semmi érdekes, semmi kimagasló esemény, semmi szenzáció. Éltem és dolgoztam.

Vár-e reám még valami?... Adós vagyok még valamivel?... Nem tudom...

Te ítélj fölöttem Istenem, vajjon elvégeztem-e minden kötelességemet, amelyet nekem kiosztottál?...

TUTSEK ANNA MŰVEI

CILIKE VISZONTAGSÁGAI:
Cilike rövid ruhában
Cilike mátkasága
Cilike menyasszony lesz
Cilike férjhez megy
Cilike mint asszony
Cilike bajtársai
Mindig lesznek Cilikék

ÉVIKE FELJEGYZÉSEI:
Küzdelmes évek
Elvonuló felhők
Vihar a révben – Kisüt a nap

*

Édes otthon
Szélvész kisasszony
Hegyek között
Marietta
Rózsák között
Viola története
Az utolsó Eörssy leány
Kisanyám
Vidorka
Nagymama naplója
Szerencse gyermeke
Aranyfátyol
Vetés és aratás
A negyedik parancsolat
Mikor a rózsák nyilnak
Egy kis ház története
Iluska vándorlása
Lottika és egyéb elbeszélések
Az Ilva folyó partján
A fenyvesek között

*

Katóka szakácskönyve

SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA

Tutsek Anna
(1865-1944)

Kolozsvárt született, Tábori Róbert felesége – élete korszakokon ível át (két évvel Gárdonyi után születik, és két évvel túléli Móritzot…), de életműve kikezdhetetlenül egységes, ha nem is tartozik az irodalom legfelsőbb vonulatába. Ízlésformáló szerepe felmérhetetlen. Műveit ma is keresik. S bár félszáz évig nemigen írták le a nevét sem, több regénye megjelenik a rendszerváltozás után. Mintha igazolódnék egyik híres könyvcímének üzenete: Mindig lesznek Cilikék. Nem is beszélve a Katóka szakácskönyvéről.

Legismertebb regényalakjának neve szinte közszóvá vált: „cilike" – értvén ezen a – mindenkori - kamaszlányok egy bizonyos típusára jellemző viselkedési módot. A „cilike" – hebehurgya, mindent elfelejt, kedvesen kétbalkezes, mindig segítőkész, nagymamaként is szeretni való gyerek, jószívű stb. Akit mindig megsegít a Gondviselés. A Cilike könyvek felnőtt női olvasói megtanulják, mint egy újabb elemzés írja, hogy „hogyan kell kis igényekkel boldog kapcsolatban élni, de azt is, hogy miként viselkedjen a nő a társadalom hasznos tagjaként." Több művét nyíltan a „fiatal leányok számára" írja és jelenteti meg. (Ez áll a cím alatt Az édes otthonban, Az élet iskolájában, a Vidorkában, a Két lány életében, Az utolsó Eörssy lányban stb.) A konzervatív magyar női eszményt fogalmazza meg a szerző könyvről-könyvre, amely azonban sok ponton találkozik másfajta női tapasz-

talatokkal is. Ún. „gyermekregények" írójaként a maga korában ott volt a köztudatban Móra, Sebők Zsigmond, Benedek Elek, Gaál Mózes mellett. Számos mesegyűjteményt is publikált (Törpék és óriások, Tréfás mesék, Az angyal, Jó mulatást, gyerekek, Az arany krajcár stb.). Könyveiben szelíd és derűs romantikus klisék viszik előre a cselekményt a boldogság, az erkölcsi megigazulás felé.

Tutsek Anna ötven éven át szerkeszti a Magyar Leányok című képes hetilapot. A Nyugatban soha nem írták le a nevét. Élete delén és sikerei delelőjén valószínűleg mindenki elfelejtette már, hogy valaha ő is az igényes irodalom művelését célozta meg: 1893-ban megjelent pl. egy kis három darabos „antológia" – a szerzők Tóth Béla, Ambrus Zoltán és Tutsek Anna… Jó pár elbeszélése, de mindenek előtt Az én utam című memoárja is érdemes az újabb kiadásra. Ki tudná ma már megmondani az okát: amint megtalálja a „hangját" – témát és modort – rendíthetetlenül írja mindig ugyanazt, ugyannak a befogadói körnek, mit sem látszik törődni a történelem kataklizmáival és a „fentebbi" irodalom követelményeivel. Bár életművét a szakkritika nem dolgozta fel, népszerűségéről a Széchényi Könyvtár katalógusa elképesztő adatokkal szolgál. A Cilike-könyvek tíz darabja közül van, ami 9 kiadást ért meg, az Ágnes története, a Két lány élete, a Szélvész kisasszony 5-öt, a Judith 6-ot, és sorolhatnánk. Újabban az ún. „feminista kritika" megerősödésével ő is azok közé a nőírók közé látszik kerülni, akiket felfedezni próbálnak, noha mi sem állt tőle távolabb, mint a feminizmus.

Az Erdélyi Örmény Múzeum sorozat eddig megjelent kiadványai

1. Fancsali János: Viski János fiatalkori évei (Budapest, 1998)
2. Az örmény katolikus egyház története és művészete konferencia 1997. november 20-22. (Budapest, 1999)
3. Az erdélyi magyarörmények társadalmi szerepe, örménykatolikus egyháza és identitástudata régen és ma - konferencia Szamosújvár 1999. november 20-21. (Budapest, 2000)
4. Dávid Csaba: Történetjátékok (Budapest, 2001)
5. A 300 éves örmény szertartású római katolikus egyház és közösségei Magyarhonban régen és ma című konferencia Budapest 2000. szeptember 29. - október 1. (Budapest, 2001)
6. Bíró Sándor: A forradalom tribünjétől a külhoni városokig (Budapest, 2002)
7. Örménymagyarok, akik hatottak, alkottak, gyarapítottak, hogy a haza fényre derüljön, s kincses legyen Kolozsvár - Szamosújvár 2001. szeptember 14-16. IV., jubileumi konferencia (Budapest, 2002)
8. Dinyés László: Ismeretlen 1848/49-es dokumentumok (Budapest, 2004)
9. Ávedik Lukács: Szabad királyi Erzsébetváros Monográfiája 1896. Hasonmás kiadás (Budapest, 2004)
10. Nikolaj Hovhanniszján: Az Örmény Genocídium (Budapest, 2007)
11. dr. Issekutz Sarolta: Erdélyi örmény konyha, fűszerezve (Budapest, 2008)
12. Örmény-Magyar ABC Könyvetske (Szamosújvár 1834) és P. Verthanesz Jakutgián és Vasady Gyula:

Gyakorlati Örmény Nyelvtan (Velence 1876) DVD kiadvány (Budapest, 2009)
13. dr. Issekutz Sarolta: Örmény halottkultusz és temetkezés, Erzsébetváros és örmény katolikus temetője (Budapest, 2009)
14. II. Örmény Kultúra Hete Budapest, 2008. április 17-25. dokumentumkötet, Szerkesztette: dr. Issekutz Sarolta (Budapest, 2009)
15. Gudenus János József: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája (Javított és bővített kiadás, Budapest, 2010)
16. Délvidéki örmény nemesek – Elemér–Écska–Nagybecskerek, szerkesztette: dr. Issekutz Sarolta (Budapest 2011)
17. ARMENIA magyar-örmény havi szemle 1887-1907 Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: Szongott Kristóf (Szamosújvár) DVD kiadvány (Budapest, 2011)
18. Murádin Jenő: Magyarörmény paletta (Budapest, 2012)
19. Benedek Katalin: Élő magyarörmény művészet (Budapest, 2013)
20. Távol az Araráttól…A magyarörmény irodalom (Szerkesztette Alexa Károly, Budapest, 2014)
21. Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek 1997-2014, DVD kiadvány (Budapest, 2015)
22. Válogatás az örmény kultúrából (9 digitalizált könyv DVD-n, Bp. 2016)
23. Tutsek Anna: Az én utam (Bp. 1936. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet R.T. , Budapest 2016)